

Sztárayné Kézdy Éva

Egy eltűnt réteg nyomában

EGYKORI ARISZTOKRATA
CSALÁDOK LESZÁRMAZOTTAI
A MAI MAGYARORSZÁGON

Gondolat Kiadó
Budapest, 2009

• A kötet kiadását a LOFT Line Ingatlanforgalmazó
és Ingatlanhasználó Kft. támogatása tette lehetővé

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000731122

X 95244

© Sztárayné Dr. Kézdy Éva, 2009

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

www.gondolatkiado.hu

A kiadásért felel Bácskai István
Szöveggondozó Markwart Ágnes
Műszaki szerkesztő Pintér László

A borítót Rakovszky Hanna és Rakovszky Andorás
fotója alapján Pintér László tervezte
Tördelő Lipót Éva
Nyomta és kötötte Akaprint Nyomda
Felelős vezető Freier László

ISBN 978 963 693 172 8

Tartalom

Bevezetés	11
I. rész: Fogalmak	
– történeti és jogi aspektusból –	21
II. rész: A főnemesi családok sorsa a XX. században	
– különös tekintettel a második világháborút követő időre	27
III. rész: Kutatási módszer	49
1. fejezet: Mintavétel	49
2. fejezet: Megfigyelés	54
3. fejezet: Adatelemzés	56
IV. rész: Státuszreprodukciós törekvések, esélyek	
és eredmények a főnemesi származású fiatalok körében	58
1. fejezet: Az egykori arisztokrata családok leszármazottainak általános szociológiai jellemzői	58
2. fejezet: Hivatás, közszolgálat, politikai attitűdök	79
3. fejezet: Vallásos attitűdök	102
4. fejezet: A státuszreprodukciót elősegítő tényezők	111

V. rész: Identitás, presztízs, kapcsolathálózat	119
1. fejezet: Az arisztokrata identitás tartalma és megőrzésének esélyei	119
2.1. fejezet: Az arisztokrata származású fiatalok közötti kapcsolathálózat jellege	139
2.2. fejezet: A kapcsolathálózat szerepe az identitás megőrzésében és a státuszreprodukcióban	156
VI. rész: A külföldről Magyarországra települt magyar arisztokrata családból származó fiatalok	164
VII. rész: A főnemesi családok leszármazottainak értékrendje	169
1. fejezet: Összehasonlítás a magyar társadalom értékrangsorával	173
2.1. fejezet: Összehasonlítás a negyven évnél fiatalabb diplomások értékrangsorával	179
2.2. fejezet: Összehasonlítás a vallásos attitűddel rendelkezőkkel	182
2.3. fejezet: Fürtelemzés	184
3. fejezet: Következtetések	187
VIII. rész: Összegzés	189
1. fejezet: A kutatás eredményei	189
2. fejezet: A kutatás további lehetséges irányai	192
Függelék	195
Felhasznált irodalom	221
Táblázatok és ábrák jegyzéke	233

*Családomnak,
hálával...*

„A rendi mivoltában 1848 sorsdöntő változásai óta felszámolt, 1867 óta pusztán társadalmi elismerésként túlélő és 1918 óta önkiegészítésben végképp elakadt nemességnek évszázados társadalomképző folyamata sorstörténetileg alkalmassint lezártnak tekinthető... Egykori ténybelisége elébb társadalombarázdáló tényezővé, utóbb egy rátermettségi válogatássá lett, hogy végül is egy tudományosan vizsgálható szociológiai materiává válják.” (Vajay Szabolcs)¹

¹ Vajay [1987] p. 54.

BEVEZETÉS

A két világháború közti magyarországi elit átfogó társadalom-történeti, szociológiai vizsgálata a 80-as évek elején indult meg. Számos tudományos műhelyben – az MTA Történettudományi Intézetében, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen, az ELTE Szociológiai Intézetében és más tanszékein – folynak kutatások az elit különböző rétegeire, a kormányzati, a politikai, a gazdasági, a katonai, az egyházi és a szellemi elitekre vonatkozóan.

A származási elite, azon belül az arisztokráciára vonatkozó kutatásokat az MTA Történettudományi Intézetének kezdeményezésére 1985-ben kezdte meg Gudenus János és dr. Szentirmai László. Munkájuk eredményeit, amelyek széles körű – elsősorban genealógiai – kutatáson és számos hazai és külföldön élő főnemesi családdal folytatott beszélgetésen alapulnak, az *Összetört címerek* című könyvben publikálták.¹ Munkájuk fő céljaul – az egykori főnemesi családok 1945 előtti társadalmi helyzetének részleges feltérképezésén túl – az érintett családok második világháború utáni sorsának nyomon követését tűzték ki.

¹ Gudenus János – Szentirmai László [1989]: *Összetört címerek*. Mozaik Kiadó, Budapest.

A fenti szerzőpáros tanulmányán kívül, amely nem a társadalomtörténet és a szociológia tudományos módszereivel készült, a második világháború előtti magyar társadalom elitcsoportjairól, azon belül is a származási arisztokrácia leszármazottairól átfogó tudományos munkát nem találunk. A témával csupán érintőlegesen foglalkozik néhány tanulmány.

Az elit egy szeletének, a 30-as években, egy kisvárosban magas státust betöltő családoknak a háborút követő sorsáról az Utasi–A. Gergely–Becskeházi szerzőtriász végzett felmérést, amelynek keretében arra keresték a választ, hogy ezek a családok milyen stratégiákat követtek a diktatúra idején annak érdekében, hogy utódaik reprodukálni tudják a szülők hajdani társadalmi státusát.² Ebben a kutatásban a helyi státushierarchia csúcán álló két arisztokrata származású család is szerepel.

A származási elit 1945 utáni sorsával érintőlegesen foglalkoznak az 50-es évek kitelepítéseit feldolgozó tanulmányok, visszaemlékezések, interjúk, amelyek azonban – elsősorban a hivatalos kitelepítési jelentések fogalmi zavarai miatt – nem tartalmaznak egyértelműen felhasználható adatokat a főnemesi származásúakra vonatkozóan.³ A történész levéltáros T. Varga Györggyel készített újságinterjú (*Magyar Nemzet*, 1997. november 22. p. 6.) tanúsága szerint a Belügyminisztérium zárójelentése⁴ a kitelepítettek névsora mellett csak abban az esetben tüntette fel az adott személy rangját, illetve azt, hogy arisztok-

² Utasi Ágnes – A. Gergely András – Becskeházi Attila [1996]: *Kisvárosi elit*. Fő kérdése: a két világháború közti balassagyarmati elit leszármazottait milyen választott stratégiák segítették hozzá a státusregenerálódáshoz, a származási családnak megfelelő presztízshoz, szinten maradáshoz?

³ Szántó András [1988], Dessewffy–Szántó [1989], Domonkai [1992], Gosztonyi [1992], Széchenyi [2008] stb.

⁴ Ugyanerre a zárójelentésre hivatkozik Széchenyi Kinga is, mint a budapesti kitelepítések egyik legfontosabb dokumentumára. (Széchenyi [2008] p. 99.) ÁBTL–4.1.-A-287 szám alatti *Zárójelentés a nem kívánatos elemek Budapestről történt kitelepítéséről* (1951. V. 21. – 1951. VII. 18.)

rata, amennyiben a foglalkozást nem tudta megjelölni. Így csak becsülni tudjuk a kitelepített miniszterek, államtitkárok, magas rangú katonatisztek, illetve földbirtokosok számából az arisztokraták magas arányát.⁵

Azt a tényt, hogy a 80-as évek végéig nem jelent meg és nem is készült a főnemesi családok leszármazottaira vonatkozó átfogó tudományos munka, alapvetően két ok magyarázhatja.

Egyrészt ez a csoport a köztársaság kikiáltását követően elvesztette közjogi relevanciáját, valamint a második világháború előtti uralkodó osztályokkal szemben hozott ideológiailag és gazdaságilag „megtorló” intézkedések, jogszabályok – lásd államosítás, földreform, népbírósi eljárások, bélistázás⁶, kitelepítések, koncepciós perek – nyomán minden politikai, gazdasági és társadalmi befolyásukat elvesztették.

Akik közülük nem hagyták el az országot, igyekeztek megpróbáltatásaik ellenére reintegrálódni a társadalomba, és amennyire lehetett, elvegyülni és láthatatlanná válni. Ez magyarázza, hogy a társadalomtudósok a származási mutatót nem találták szociológiailag eléggé relevánsnak ahhoz, hogy kutatásba fogjanak.

A másik ok pedig a hivatalos ideológiában keresendő. A társadalomtudományi kutatásokat nyomon követő cenzorok számára elfogadhatatlan lett volna, hogy a hivatalos ideológia szerint megsemmisíteni szándékolt csoport egyedeiben létezik, és sa-

⁵ Hasonló problémával állunk egyébként szemben, amikor a második világháborút követően megjelent két világháború közti korszakra vonatkozó társadalomtörténeti munkákat olvassuk, mivel ezek a tanulmányok sem mindig a főnemességet tekintik egy megragadható társadalmi rétegnek, hanem földbirtokosokról, illetve nagybirtokosokról fogalmazzák meg kijelentéseiket (például Erdei [1976], Márkus [1965], Hanák [1962], Gyáni–Kövér [1998] és mások).

⁶ 1946-ban indult, az államapparátus nemkívánatos tisztviselőktől való megtisztítása céljából hozott intézkedésekről van szó.

játos, a társadalom többi részéhez képest esetleg eltérő jegyeket hordozhat magán.

Érdekes, hogy amíg a tudományos élet figyelmét a rendszerváltozást követően is elkerülte a magyarországi nemesség közelmúltbeli és jelenlegi sorsa, addig ez nem mondható el a különböző médiumokra és a szépirodalmi könyvkiadásra vonatkozóan. Az elmúlt években számos írás jelent meg a napilapokban, folyóiratokban, színes-képes magazinokban, az elektronikus sajtó is gyakran tűz műsorára egy-egy főnemesi család leszármazottjával készült beszélgetést, különböző társadalmi eseményekről, bálokról, esküvőkről szóló beszámolókat.

A hazai könyvkiadás is igyekszik az olvasók érdeklődését kielégíteni egy-egy nagyregénnyel, interjúkötettel, visszaemlékezéssel,⁷ folytatva ezzel a kommunista cenzúrát megkerülve külföldön kiadott, főnemesek által írott memoárok, naplók sorát. Élénk érdeklődés mutatkozik a családfakutatás iránt is, levéltárainkat nemritkán keresik meg őseik felkutatására irányuló kérdésekkel, gazdasági társaságok alakulnak a családfakutatást megjelölve tevékenységi körnek.⁸

A fenti felsorolást sokáig lehetne folytatni, azonban tudomásom szerint a rendszerváltozást követően sem készült az egykori arisztokrata családok köztünk élő leszármazottairól átfogó, tudományos igényességgel megírt munka. Jelen kutatásommal ezt az űrt szeretném kitölteni, azaz a második világháború végét

⁷ Bánffy Miklós [1993], Bánó Attila [1996], Erba Odescalchi Sándor [1991], Lázár Mária [1999], Odescalchi Eugénie [1987], Pallavicini-Andrássy Borbála [1990], Edelsheim-Gyulai Ilona [2000, 2001], Adonyi Sztancs János [2007, 2008], Gróf Nádasdy Borbála [2008] stb., valamint a sorba nehezen illeszthető Esterházy Péter [2000, 2002]

⁸ Sokan fordulnak Nagy Iván reprint kiadásban újra megjelent könyvéhez (Nagy Iván [1987–1988]), amely a magyar nemesi családok felbecsülhetetlen értékű összefoglaló munkája. Ezenkívül megjelent Gudenus János genealógiai lexikonja (Gudenus [1990–1999], I–V. kötet), amely célul tűzte ki, hogy a magyar főnemesi családokról átfogó genealógiai képet nyújtson.

megelőző korszak származási elitjének leszármazottairól empirikus adatfelvétel alapján egy összefoglaló képet nyújtani, és ezt az első ránézésre mindössze származási mutatókkal jellemezhető operacionális csoportot a magyar társadalom struktúráján belül elhelyezni.

Kutatásom során arra vagyok kíváncsi, hogy az egykori tradicionális elit, illetve az azzal nem teljesen egybeeső származási arisztokrácia⁹ leszármazottai vajon több mint fél évszázaddal a rendi státus jogi értelemben vett megszűnése és a hozzá kapcsolódó vagyoni és társadalmi előnyök felszámolása után rendelkeznek-e a jelenlegi társadalmi vagy kulturális pozícióhoz tartozó jellemzőkön kívül az arisztokrata származáshoz köthető csoportjellemzőkkel? Arról van-e tehát szó, hogy pusztán csak a családtörténeti emlékezet őrzi a származástudatot, miközben ezek az emberek semmilyen más szociális jellemzőjükben nem különböztethetők meg a társadalom többi részéhez tartozó emberckől, vagy pedig léteznek ilyen sajátos megkülönböztető jegyek, akár rétegsajátosságokként, amennyiben a volt főnemesi származásúakat nagyon hasonló réteghelyzet jellemzi (ha ez nem is elitpozíció!), akár kulturális sajátosságokként, amennyiben sajátos értékrend, életmód, életstílus és kapcsolatrendszer jellemzi őket.

Kutatásomban felhasználtam az értékszociológiai megközelítés eszközeit is.¹⁰ „Eszerint a társadalmi stabilitás egyik té-

⁹ Azt, hogy bár a főnemesi családok gerince adja a Horthy-korszak hagyományos elitjét, de pusztán a főnemesi cím birtoklása automatikusan nem jelentett egyben elitpozíciót is, ezt kitűnően bizonyítják Erdei Ferenc [1976], Gyáni Gábor – Kövér György [1998], Weis István [1942], Vörös Károly [1987], Scott M. Eddie – Hutterer Ingrid – Székely Iván [1990], Pritz Pál [1995], Péter László [1993], Nagy Beáta [1987] és mások kutatásai. Erről részletesen lásd a dolgozat II. részét.

¹⁰ Balázs János – Sztárayné Kézdy Éva [2001]: *Harmoniae Dignitatis*. Az értékrend vizsgálata főnemesi családok leszármazottainak körében. *Századvég*, 2001/nyár, 21. szám.

nyezője az értékrend viszonylagos stabilitása, az alapértékek megőrzése, amely a szocializáción keresztül több generáción keresztül érvényesülhet. Nem követi törvényszerűen a társadalmi környezet, a feltételrendszer megváltozását, viszont meghatározza, befolyásolja a társadalmi pozíció kialakítását célzó és a külső változásokat követő alkalmazkodási, megfelelési esélyeket, életstratégiát. Részben ennek is tulajdonítható, hogy egyfelől a sajátos társadalmi pozíciókhoz sajátos értékrendek tartoznak, másfelől pedig, hogyha egyazon értékrendek magasabb és alacsonyabb rétegződési szinten is jelen vannak, akkor az egyik értékrend szinttől függetlenül is elősegíti az egyéni helyzet javulását, optimalizálását, a felfelé mobilitást, miközben esetleg egy másféle értékrend a pozíció romlását, a lecsúszást »segíti elő« (Balázs-Sztárayné [2001]).

A volt főnemesi családok fiatal leszármazottainak vizsgálatával tehát egyszerre van esélyünk annak tanulmányozására, hogy ténylegesen működnek-e értékátörökítési mechanizmusok, és hogy egy erőszakosan deklasszált társadalmi csoport milyen értékeszközökkel, erőforrásokkal rendelkezik ahhoz, hogy optimalizálja (vagy éppen tovább nehezítse) megváltozott helyzetét. (Uo.)

Nem véletlen, hogy Gudenus és Szentirmay könyvét kiemelten említettem, mivel ez a munka, bár szociológus szemszögből rengeteg kívánnivalót hagy maga után, kitűnő kiindulópontnak ígérkezik egy társadalomtudományosan megalapozott kutatómunka szempontjából. Kutatásom a szerzőpáros elképzelésével is egybevág, hiszen könyvüket, ahogy ezt a kötet alcíme is mutatja, egy szociológiai vizsgálat bevezetőjének szánták.

Tisztában vagyok munkám nehézségeivel és kényes mivoltával, hiszen a témában úttörőként, korábbi vagy párhuzamos kutatások eredményei nélkül, a kutatási módszereket (minta-vétel, kérdőívkészítés, interjúvázlat-készítés stb.) önállóan kidolgozva, egy személyeiben – történeti okokból esetleg – érzé-

keny vizsgálendő csoport kutatása számos buktatót és tévutat eredményezhet.¹¹

Azonban nemcsak a hazai kutatási előzmények hiányosak, a nemzetközi szakirodalomban is csak elvétve találunk az adott ország származási elitjére, illetve azok leszármazottaira vonatkozó tudományos munkát. A különböző nemzeti és nemzetközi nemesi szervezetek kezelésében megjelentetett kiadványok¹² részletesen foglalkoznak az egyes európai országok nemesiségének történetével, aktuális szociológiai helyzetével, a XX. század végi európai társadalmakban betölthető szerepével, az arisztokrácia kulturális és történelmi felelősségével, a nemesi társaságok feladatkörével és tevékenységével, azonban ezek a

¹¹ „...kevés olyan rendje vagy osztálya van az elmúlt magyar társadalomnak, amely körül az indulatok úgy csapnának össze, mint a nemesség társadalmi szerepének és létének megítélése körül. Való igaz, hogy sem a múlt, sem a jelen történelmi ideológiája nem nézett szembe – most teljes és széles értelemben – a nemesség történeti-társadalmi szerepével a magyar fejlődés taglalásában; az öndicsőítéstől a dühödt tagadásig az uralkodó rendszerhez fűződő változó viszony szerint esik szó a nemességről, de nagyon ritka a konkrét elemzés a valóság tényének talaján. Lehetett mikszáthosan ironikus, adysan dühös, jókaisan polgári romantikus a kép; lehetett a nemességre ráruházni a felelősséget a nemzetvesztő háborúkért és politikáért; lehetett egyedül rá hárítani a nemzetfenntartás dicsőségét; lehetett fennen hirdetni mint nemzetfenntartó magyarság törzsét, minden értékeit megőrző tisztességet, nobilitást, emberi és erkölcsi magasrendűséget egyedül képviselő, tisztán és híven megtartó társadalmi elhivatottságot vállalt, és lehetett nevetségessé tenni, mint minden fejlődést, haladást visszafogó, a nemzet testén élősködő, dölyfös, ártalmas, avitt fekélyt. A belső elkötelezettség alapján a megítélés lehetett dicsőítő vagy önmarcangoló, elnéző vagy ironikus, szeretetteljes vagy gyalázkodó, de »objektív« dokumentummal sem a kortárs, sem az utókor nem állt elő.” (Losonczy [1977], p. 75.)

¹² Lásd: *Actes du XIVe Congrès de la CILANE* (CILANE – Commission d'Information et de Liaison des Associations Nobles d'Europe – Európai Nemesi Társaságok Információs és Összekötő Bizottsága – ford.: szerző); *Les brochures de la CILANE* (a CILANE kiadványai); *Les Bulletins Trimestriels de l'Association de la Noblesse du Royaume de Belgique* (A Belga Királyság Nemesi Szövetségének negyedéves értesítő füzetek – ford.: szerző) stb.

kisebb tanulmányok már csak terjedelmük és célközönségük miatt sem tekinthetők egyértelműen tudományos műveknek.

Munkámban azonban segítségemre volt a belgiumi Université Libre de Bruxelles egyetemen működő, szociológusokból és kulturális antropológusokból álló, „Codes du Monde” elnevezésű kutatócsoport, amely célul tűzte ki a belgiumi nagypolgárság és nemesség aktuális szociológiai helyzetének feltérképezését.¹³

A kutatás relevanciája

A mai Magyarországon élő arisztokrata származású személyekre vonatkozó kutatás szociológiai relevanciája a következőkben foglalható össze:

1. A még társadalomtudományi körökben is terjengő – sokszor tudatlanságból és ismerethiányból származó – tévhitek és előítéletek már önmagukban szükségessé teszik a témához kapcsolódó fogalmak tisztázását, és empirikus vizsgálat alapján e maroknyi csoportnak a bemutatását.

2. Elméleti szempontból sem hagyhatjuk figyelmen kívül a kutatás relevanciáját. Mégpedig munkám során megválaszolhatónak tartom azt a kérdést, hogy egy mindenféle szempontból, egzisztenciálisan, anyagilag, fizikailag ellehetetleníteni kívánt származási csoport, illetve annak leszármazottai egyrészt hogyan tudnak mégis talpon maradni és alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz. Másrészt ez a csoport egy eleinte teljesen, később részlegesen ellenséges környezetben, majd a szabaddá vált viszonyok között hogyan, milyen mechanizmusok segítségével tudta megőrizni identitását. Tágabb értelemben pedig

¹³ Mivel a kutatás jelenleg is folyamatban van, eredményeit még nem publikálták, azonban az egyes részterületekről (mint házasság, vallásosság, nemesség stb.) készült kéziratokat a rendelkezésemre bocsátották.

kutatásom az egykori elit státuszreprodukciós stratégiájának, valamint az elit kontinuitásának, illetve diszkontinuitásának kérdésköréhez érdekes szociológiaelméleti adalékot szolgáltatathat.

3. Szinte minden európai társadalomban, függetlenül az adott ország államformájától, valamint attól, hogy a nemesség tömegesen megőrizte-e gazdasági erejét és politikai befolyását vagy sem, a nemesség és elsősorban közülük az arisztokraták társadalmi presztízse többé-kevésbé mindenhol megmaradt, továbbá jól csengő neveik informális tőkeértéke mindenhol magas, és jól kamatoztatható. Ezzel a jelenséggel elvéve Magyarországon is találkozunk, de kijelenthetjük-e ezt tudományosan megalapozottan?

4. A hálózatelemzési kutatások eredményeit és megközelítési módszerét¹⁴ az arisztokratakutatók keretein belül kitűnően fel lehet használni, hiszen az arisztokrácia önmagában egy kapcsolathálózati rendszert képez, igaz ez legalábbis a második világháború végét megelőző korszakra. És ma?

5. Az értékszociológiai vizsgálatokhoz használt ún. Rokeach-teszt (Rokeach [1973]) segítségével a volt főnemesi családok leszármazottainak értékrendje egy összehasonlító vizsgálat keretében elhelyezhető a magyar társadalmon belül, és az értékvizsgálat eredményei alátámaszthatják a más módszerek segítségével megfogalmazott kutatási eredményeimet.

Itt szeretnénk köszönetet mondani Huszár Tibornak munkámat végigkísérő szakmai és emberi támogatásáért, valamint Gude-nus Jánosnak, hogy hosszú évtizedes kutatómunkája eredményeit rendelkezésemre bocsátotta, ami nélkül ez a kutatás nem valósulhatott volna meg.

¹⁴ Lásd Angelusz Róbert, Tardos Róbert, D. Knocke, Kuklinski és mások munkáját.

Továbbá köszönet illeti a LOFT Line Kft.-t a könyv kiadásához nyújtott nagylelkű anyagi támogatásért.

A kutatást az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA) 1997–2000-ben anyagilag támogatta (pályázati nyilvántartási szám: F022879).

I. rész FOGALMAK

– történeti és jogi aspektusból –

Az *arisztokrácia* a szó eredeti értelmében a legjobbak uralmát, később azok csoportját jelenti. Az ókori rabszolgatartó társadalmakban az állam irányításában meghatározó szerepet játszó legvagyonosabb polgárok, míg a feudalizmusban a nagybirtokos nemesség legelőkelőbb és legvagyonosabb rétege képezte az arisztokráciát. Gyakorlatilag azonban arisztokraták azok, akiknek az uralkodó, a király főnemességet adományozott.¹ A főnemesi cím adományozásának jogcíme lehetett katonai érdem vagy az uralkodó vagyonának gyarapításában játszott szerep, a későbbiekben pedig tudományos, művészeti, esetleg sportteljesítmény jutalmazása. Bizonyos esetekben az uralkodó ingyenes katonai szolgálatot és feltétlen politikai támogatást várt el az újonnan nemesítettektől, így erősítve politikai és haderejét.

Magyarországon, míg a nemesség történetének kezdete a honfoglaláshoz vezet vissza, arisztokráciáról ebben a korszakban még nem beszélhetünk. A XI. század nagyúri rétege a *nobilisek*, azaz nemesek vagy a törzsiségben gyökerező előjogaik alapján, születésüknél fogva tartoztak ebbe a szűk társadalmi

¹ Arisztokrata, főnemes és mágnás, valamint arisztokrácia és főnemesség tehát egyenértékű fogalmak.

csoportba, vagy, mint külföldről érkezettek, a király kizárólagos kegyének köszönheték rangjukat. Ezt a réteget Szent István „*maiores natu et dignitate*”, azaz „születésre és méltóságra nézve nagyobbak” elnevezéssel illette (Kristó [1994b], p. 6. és Bónis [1943]). A nemesek társadalmán belül különült el az a szűk réteg, amelynek tagjai alkották a király tanácsát. A XIII. század első felében a *nobilis* (nemes), majd később *köz-nemes* elnevezést a földbirtokosok kisebb vagyonú rétegeire vonatkoztatták, a gazdagabbakat pedig a *baro* (báró) szóval illették (uo. p. 7).

Mivel Magyarországon a nyugati feudalizmus hierarchikus vazallusi rendszerének gúlaszerkezete helyett egy mellérendeltségi viszony alakult ki,² amelyben az uralkodó helyezkedett el a középpontban és a csak neki alárendelt nemesek egyazon jogokkal bírtak,³ így a középkorban végig jogilag egységes magyar nemességről beszélhetünk, mely az ország akkori 4-4,5 millió lakosának kb. 1%-át tette ki (Fügedi [1984], p. 31). Először Nagy Lajos fogalmazta meg az 1351. 11. tc.-ben a nemességet megillető egy és ugyanazon szabadság elvét, valamint Werbőczy *Hármaskönyve* is az egységes nemesség (*una eademque nobilitas*) elvéből indul ki.

Werbőczy a nemesség négy sarkalatos előjogát a következőkben foglalja össze:

- csak a király vagy országbíró ítélni, kivéve a tettenérés esetét;
- közvetlenül és egyenként a koronás királynak vannak alávetve;

² A középkori Magyarországon a mások szolgálatába álló nemeseket *familiáris*nak, az intézményt pedig *familiaritás*nak nevezték, mivel a familiárisok az úr családjának tagjai közé számítottak. Előfordult ugyan, hogy a magyar familiáris is kapott szolgálati birtokot urától, ez azonban – szemben a nyugat-európai szokással – nem öröklődött, hanem a szolgálati viszony megszűntével, ami szintén nem szállt tovább a leszármazókra automatikusan, visszaszállt az úrra (Kubinyi [1994a] p. 17).

³ Ezt nevezi Vajay Szabolcs „nemesi demokráciának”.

- mentesek minden adótól és illetéktől; vértükkel adóznak, meg nem határozott katonai szolgálat tartásával;
- büntetlenül ellenállhatnak a királynak, ha esküjét megszegi.

Azonban a nemesek társadalmán belül már a középkorban is könnyen elkülöníthetünk egy kb. 40-50 főből álló réteget, amelynek tagjai még a nemesekhez képest is nagyobb vagyonnal rendelkeztek, és akik közül kerültek ki a legfontosabb méltóságviselők (Péter Katalin [1994], p. 18). Tulajdonképpen ezt a réteget nevezhetjük arisztokráciának, bár rangjuk ebben a korban még nem volt automatikusan öröklődő.

A mohácsi csatát követő időre tehető az *örökös főrendiség* – német mintára történő – kialakulásának kezdete, ami azt a folyamatot jelenti, amelynek során a társadalom legfelső rétegének tagjai királyi kegyként életfogytig szóló, fiágon örökletes, de a leányok személyére is kiterjedő, a családnévhez kapcsolódó bárói, grófi, illetve hercegi címet nyertek. „Az első örökletes grófi cím 1453-ból, az első bárói 1506-ból maradt reánk, míg az első magyar hercegi címet csak I. Ferenc József adományozta 1911-ben; az egyetlen magyar őrgrófi cím 1876-ban kelt. Nem számítván e sommás felsoroláshoz sem azon magyar családokat, akiket külhoni hercegséggel tüntettek ki, sem azon külföldieket, akik címükkel egyetemben honfiúsítottak” (Vajay [1987], p. 44–45). Kempelen Béla szerint pedig a legrégebbi keletű magyar bárói rangot 1421-től az Esterházy család bírta (Kempelen [1907], p. 39).

1608-tól kezdve már csak az örökös főrendeket illette meg az a jog, hogy a korábban egységes, alsó- és felsőtáblára oszlott országgyűlésben a főrendi táblán továbbra is személyesen foglalhattak helyet, míg a köznemesek az alsó táblán képviselőik útján vettek részt.

Az 1885. évi főrendiházi reform a főrendiházi tagsági jogot vagyoni cenzushoz kötötte, és ezzel egyúttal módot adott arra,

hogy főnemesi cím legyen adományozható főrendiházi tagság joga nélkül is. Ennek következtében a főrendiházban saját jogon helyet foglaló főnemesek száma a korábbi közel 700-ról 203-ra csökkent. Ettől a reformtól számíthatjuk tehát a *főrendi* és a *főnemesi méltóság* elvadását. Az 1926-ban a főrendiház örökébe újjászervezett felsőház 266 tagja között 40 helyet biztosított az egykor főrendiházi örökös tagsággal bíró családok leszármazottai maguk közül választott képviselőinek (Vajay [1987], p. 47). „Ez volt a magyar arisztokrácia jogi ténybeliségének legvégső jelenkori megnyilvánulása” (uo. p. 47).

Magyarországon a nemesség 1947-es eltűnését megelőzően a következő főnemesi rangok voltak használatosak:⁴

Főherceg: az Ausztriában uralkodó, Mária Teréziától származó fejedelmi család tagjainak címe, azonban a rangon aluli házasságból született utódokat a főhercegi cím nem illette meg.

Herceg: a következő legmagasabb rangú főnemesi cím. A két világháború között Magyarországon két hercegi cím volt közjogilag ismeretes: a királyi herceg, a volt uralkodócsalád rangja, és az örökletes hercegek. Címereken a hercegek rangjelző koronája tizenegy ágú, a királyi hercegek megszólítása „királyi fenség”, az örökletes hercegeké „főméltóságú”.

Őrgróf, gróf: a főnemesség magasabb foka. Címereken a grófok rangjelző koronája kilencágú, megszólításuk pedig „méltóságos”.

Báró: a legalacsonyabb főnemesi méltóság. Címereken a bárók rangjelző koronája hétágú, megszólításuk szintén „méltóságos”.

A *lovagi* cím Magyarországon nem képezi a nemességnek valamely rangfokozatát, hanem tulajdonképpen átmenet a köznemesség és a főnemesség között. A lovag címet azok viselhették,

⁴ Gudenus–Szentirmay [1989], Gyáni–Kövér [1998], Marcziányi [In Léderer 1993], Vajay [1987] és Szily [1905] alapján.

akiknek egy felmenője a Vaskoronarend III. osztályát kapta az uralkodótól. Nem összetévesztendő a különböző lovagrendek lovagjait megillető címezéssel (mint máltai vagy johannita rend).

Mivel nemesi, illetve főnemesi címet csak a megkoronázott uralkodónak van joga adományozni, a két világháború közötti sajátos közjogi helyzetnek a szüleménye a vitézi rend. A vitézi rend Horthy Miklós kormányzó által 1920 szeptemberében létrehívott, katonai jellegű társadalmi szervezet. Célja az első világháborúban és a forradalmak leverésében kitűnt személyeket „tömöríteni és jutalmazni”. Tehát a vitézi rend tagjai (a vitézek) nem tartoznak a nemességhez, a vitézi cím vagy elnevezés nem nemesi rang. A vitézi rang – a nemességhez hasonlóan – örökölhető, azonban ez csak a legidősebb fiú utódot illette meg.

Mivel magyar főnemesi címet csak a magyar király adományozhat, a mindenkori bécsi uralkodó csakis magyar királyi minőségében adományozhatott címet és rangot alattvalóinak. Ha netán örökös tartományi vagy császári minőségében tette ugyanezt, akkor a magyar származású illető külhoni nemességé vált, és nemességét honfiúsítani kellett, mint a többi indigénának. Az *indigénák* azok a nem magyar születésű személyek, akik külföldi nemességgel rendelkeztek, és akiket Magyarország számára szerzett érdemeiket elismerve és jutalmazva, az indigenátus, azaz honfiúsítás során magyar nemesség adományozásával a „magyar nemzettestbe” ünnepélyesen felvettek. A honfiúsítás jogát a király az országgyűlés beleegyezésével gyakorolhatta, helybenhagyás esetén a magas díj kifizetése után egy honfiúsítási esküvel való megerősítést is igényelt, majd törvénybe iktatásra került (Kempelen [1907] és Vajay [1987] alapján).

A különböző nemesi rangfokozatok elnyerésénél – egy 1886-os forrás szerint – rangemelési és okmánykiállítási díjat (írnoki, összehasonlítási és pecséttilleték, címerellenőri és címerfestői díj) kellett fizetni (Marcziányi [1993], p. 32–33).

A fentieken kívül megkülönböztethetjük még a jószágos nemest az ún. armális nemestől. A *jószágos nemes* rangját adománylevéllel kapta. Az adományozás következtében az adományozott és törvényes utódai nemességet nyertek, másrészt örök és visszavonhatatlan tulajdont az adományozott jószág felett. A nemességszerzésnek második és időrend tekintetében is későbbi módja a címereslevél, az ún. armális volt. Az *armális nemesek* olyan nemesek, kik címerlevelükben csak címet kaptak, ellenben jószágra nézve királyi adománylevelet nem.

A magyar nemesség vér szerinti jog: háramlása *iure sanguinis* történt, fiú és lány leszármazottakra egyaránt. Ám ez utóbbiak nem örökítették tovább, kivéve a királyi engedélyt igénylő fiúsítás esetét. Azonban a nemesember közrendű felesége megkapta férje rangját. A vérségi megalapozottságból következik, hogy a magyar nemesség jogi aktussal nem volt megszüntethető, s arról önként sem lehetett lemondani. A vérségi köteléken kívül a nemesség törvényesítés és örökbefogadás útján is továbbshármazhatott, azonban szintén csak a király engedélyével (Vajay [1987], p. 52–53).

II. rész

A főnemesi családok sorsa a XX. században

– különös tekintettel a második világháborút
követő időre –

Ahhoz, hogy az egykori főnemesi családok leszármazottainak mai helyzetére vonatkozó kérdéseinket és hipotéziseinket megfogalmazhassuk, szükséges a származási arisztokráciának a történelem során a magyar társadalomban betöltött szerepéről bizonyos háttérismeretekkel rendelkezünk. E dolgozatnak nem tárgya és feladata a főnemesség magyarországi történetének ismertetése, így ezt a fejezetet a – dolgozat kiindulópontjául választott – két világháború közti helyzeten túl csupán a második világháborút követő időszak bemutatásának szenteltem.

„Magyarországon úgyszólván a 20. század derekáig a »történelmi arisztokrácia« alkotta a hagyományos elitet. E társadalmi kaszt vezető szerepét a kezén lévő nagy kiterjedésű ingatlanvagyon (latifundium), a belőle fakadó komoly politikai befolyás és a mindezeket erkölcsileg legitimáló feltétlen tekintély, kivételes presztízs alapozta meg. Az arisztokrácia a maga többrendbéli vezető helyét és szerepét történelmi folytonosságként, mint őt jogosan megillető örökséget birtokolta, melyet múltból eredő jogcímeikkel (rangokkal, címekkel) szentesített. A történelmi arisztokrácia ugyanis a szó szűkebb és tulajdonképpeni értelmében kizárólag a jogilag definiált főrendi vagy főnemesi családok együttesének felelt meg» (Gyáni–Kövér [1998], p. 193).

Míg az arisztokrácia jogi keretei egyértelműen meghatározhatóak, addig korszakunkban szociológiai szempontból nem tartozott minden főnemési ranggal bíró család az elithez.

A nagypolgárság birtokvásárlásai, a trianoni békeszerződés következtében elszakított területek és a földreform a főnemesség vagyonát hagyományosan adó, arisztokrata kézben lévő nagybirtokok számarányát és területét is csökkentették (Erdei [1976], Eddie [1990], Folkmayer–Török [1987]). A főnemesség vagyoni erejének már korábbi meggyengülését támasztják alá az 1885-ös főrendiházi reformra vonatkozó kutatások (Vörös [1987]), amelyek szerint a főneméseknek csak 26-28%-a rendelkezett 3000 forint adóra kötelezett vagyonnal. (A reform a főrendiházi tagságot vagyoni cenzushoz kötötte, azaz a korábban örökös főrendiházi tagsággal rendelkezők közül csak a 3000 forint adónak megfelelő évi jövedelemmel bírók juthattak be a második kamarába.)

A történelmi arisztokrácia térvesztése a politikai életben mind a törvényhozó, mind a végrehajtó hatalom területén tetten érhető. Míg Bethlen miniszterelnöksége alatt a képviselőházban 27 arisztokrata kormánypárti képviselő foglalt helyet, addig ez a szám 1931-ben 11-re csökkent, 1939-ben pedig csak két nagybirtokos főnemest találunk a kormánypárt padsoraiban (Gyáni–Kövér [1998], p. 197, Sipos–Stier–Vida [1967]). Az 1926-ban felsőház néven újjászervezett második törvényhozói kamarában is az új törvény nyomán jelentősen csökkent a főnemes képviselők száma: a korábbi 200 helyett kinevezés és választás útján összesen 66 arisztokrata jutott be a felsőházba (Weis [1930]).

A két világháború között a kormányzati hatalomból is fokozatosan húzódtak vissza az arisztokraták. A korszak három főnemes miniszterelnökén kívül (gróf Teleki Pál, gróf Bethlen István és gróf Károlyi Gyula) 1919 augusztusától 1944 márciusáig összesen 11 főnemes töltött be miniszteri posztot – közülük néhányan többször (Bölgöny [1992], p. 84–93).

„A főrendi családok nagyfokú politikai részvételét, kivált a végrehajtó hatalomba való bekapcsolódását a korszak politikai sajátosságai is akadályozták. A húszas években az arisztokrácia egy részét például legitimista elkötelezettsége¹ tartotta távol (és tette ellenzékivé) a mindenkor kormánypolitikától; a harmincas években ugyanakkor a szélsőjobb irányába elmozduló kormánypolitika zárta el előlük az utat, mivel a középosztályból felkerült elemekkel egészítette ki a »politikai osztályt.« (Gyáni–Kövér [1998], p. 199).

Az arisztokrácián belüli tagozódás a vagyonon és a politikai befolyáson túl további dimenziók mentén is megfigyelhető. Bár a magyarországi főnemesi családok közül csak néhány rangja nyúlik vissza a Mohács előtti időkre, így a magyar arisztokrácia a Habsburg uralkodóktól nyerte el főnemesi rangját (Lakatos [1942], p. 19), nem tekinthetjük ezt a réteget egységesnek az udvarhoz való viszonya tekintetében. Megkülönböztethetjük egyrészt a Habsburg-házhoz feltétlenül lojális, aulikus, konzervatív arisztokratákat és az indigénákat, akik a dualizmus idején a legnagyobb gazdasági és politikai hatalommal bírtak, másrészt a nagy latifundiummal nem bíró, lazább bécsi összekötéssel rendelkező nemzeti arisztokráciát (köztük az erdélyi, túlnyomórészt protestáns főneméseket), és harmadrészt a dualizmus idején főnemességet kapott újbárok csoportját. Az első világháború vége előtt legbefolyásosabb birodalmi arisztokrácia a Monarchia felbomlásával elvesztette a talajt a lába alól, és helyette a magyar rendi arisztokrácia, amelyben jelentős részt tettek ki az erdélyi főnemések, vette át a politikai vezetést. Nem véletlen, hogy a korszak két legjellegzetesebb miniszterelnöke erdélyi gróf volt (Erdei [1976/4], p. 45).

¹ Ezt példázza, hogy mindkét – nem utolsósorban külpolitikai nyomásra megíúsult – királypuccs (1920. március és 1921. október) szervezésében számos magyar arisztokrata vett részt.

Még kevésbé olvadt össze a birodalmi és a nemzeti arisztokrácia az új bárók csoportjával. A dualizmus idején az udvar nemesítési politikája, amely során igyekezett nemesítéssel, ill. főnemesítéssel jutalmazni a gazdasági kulcspozíciókat betöltő polgárokat, találkozott a nagypolgárság azon törekvésével, hogy gazdasági hatalma segítségével asszimilálódjon a származási elithez. Ennek érdekében nemesi, illetve bárói rangot, udvari tanácsosi méltóságot, birtokot, kastélyt, rokonságot vásárolt. Ennek következtében a korszakban például 346 zsidó polgárcsalád szerzett nemességet, közülük 28 bárói rangot, 17 pedig főrendiházi tagságot ért el (Gudenus-Szentirmay [1989], p. 86–88, McCagg [1972]). Az újonnan nemesített bárók, akik között egyaránt találunk zsidó és nem zsidó származású nagypolgárt (iparbárót), illetve az első világháborúban szerzett katonai érdemekért nemesített ún. katonabárókat, bár rangjuk közjogi vonatkozásban mindenben megegyezett a történelmi arisztokráciával, nem tagozódtak be a hagyományos társadalmi elitbe.

„A történelem hiányzik mögüle, tehát hiába vannak meg előkelősége összes kellékei, azok csak aktuális teljesítményekkel tarthatók fenn, s nem áll meg a tradíciók erejénél fogva... Nincs tradicionálisan kiépített vezető szerepe az egész társadalom felett: csak uralkodótársi szerepe van, amelyben tőkés erőtevézőkkel befolyásolja a társadalomvezetést, nem pedig állandósult politikai vezető szereppel” (Erdei [1976/5], p. 49–50).

Ezt az elkülönülést és az eliten belüli társadalmi hierarchiát legjobban példázza a társasági szokásjogon alapuló kaszinó- és klubélet. Az arisztokrata társasági élet egyik központja az 1827-ben, gróf Széchenyi István által alapított Nemzeti Kaszinó volt. Tagjai elsősorban született arisztokrata férfiak, magas rangú katonatisztek voltak, azonban nyitott volt az ország vezető politikusai, kormánytagjai és gazdasági vezetői felé is. Korszakunkban a kaszinó arisztokrata származású tagjainak aránya 48 és 68% között mozgott (Nagy Beáta [1986] és [1987]). Ennél nyitot-

tabb volt a Park Club, amely nagyobb arányban fogadott a tagjai közé köznemesi származásúakat, valamint nyitva állt férfiak és nők számára egyaránt. Az Országos Kaszinó pedig az állami bürokrácia felsőbb rétegének intézményes társasági központja volt, de tagjai között magas volt azoknak az aránya, akik polgári hivatással rendelkeztek. Az új bárók, mivel a Nemzeti és az Országos Kaszinó ritkábban fogadta el felvételi kérelmüket, a gyárigazgatók és vállalatvezetők által felülreprezentált, valamint sok értelmiségit tömörítő Lipótvárosi Kaszinóba, Lipótvárosi Társaskörbe, illetve a Hungária Clubba jártak.

Az arisztokrácia intim, nem intézményesült társasági szokásait még inkább jellemezte az elkülönülés. „Ebben az informális társas életben az exkluzivitás kifelé, a nem nemesi eredetű társadalom elitjei irányában meglehetősen szigorral, a szélesebb úri társadalom keretei között viszont jóval kötetlenebbül érvényesült” (Gyáni-Kövé [1998], p. 200).

A második világháborút követő fordulat azonban, amely az arisztokrácia társadalmi helyzetében a legjelentősebb változást hozta, egyaránt érintette a főnemesség minden egyes tagját.

1945 márciusában – törvényerőre emelt és végrehajtandó – kormányrendelet jelent meg „a nagybirtokrendszer megszüntetése és a földműves nép földhöz juttatása tárgyában” (lásd 1. függelék), így a földosztással az arisztokrácia elvesztette addigi pozíciójának legfőbb gazdasági bázisát. Az 1000 holdnál nagyobb birtokokat teljes mértékben, az 1000 holdnál kisebbeket pedig 100 hold meghagyásával államosították. Ezenkívül lehetőség volt „a nemzeti ellenállásban és a németellenes szabadságharcban kimagasló érdemeket szerzett” személyeknek a földállamosítás alóli mentesítésre 300 hold erejéig, azonban ezek a birtokok is a későbbiek során eladás, illetve eladósoadás miatt többnyire elvesztek. A földbirtok-államosítás során kb. 1500 kúria és kastély került csaknem 8000 katasztrális hold területtel állami tulajdonba, amelyek többségében állami in-

tézményeket, iskolákat, öreg- és gyermekotthonokat, üdülőket, kórházakat létesítettek (Szakács [1971], p. 126). Azokat az arisztokratákat, akik a földosztással nem vesztették el minden vagyonukat, az 1948–49-es államosítás fosztotta meg maradék gazdasági erejüktől. Ugyanis 1947-ben még 33 főnemes található vezető gazdasági pozícióban, illetve részesedik jelentős értékű részvényekből (Gudenus–Szentirmay [1989], p. 477).

A főnemesek a háború után a közigazgatás átszervezésével természetesen elvesztették szerepüket a községi és a vármegyei igazgatásban.

Az arisztokrácia közjogi létére formailag tett pontot a nemességet eltiltó – de Vajay Szabolcs szerint nem eltörölő (Vajay [1987], p. 13)² – 1947. évi IV. törvény, amely kimondja a magyar nemesi és főnemesi rangok megszüntetését, valamint a külföldi nemesi rangok viselésére adott engedélyek hatályon kívül helyezését. (Lásd 2. függelék.) Ez a törvény a mai napig hatályban van, azonban sem akkor, sem azóta nem fogalmaztak meg a törvény megsértését követő szankciót.

A sztálini társadalompolitika követése alatt, az ellenségre-remtési és megfélemlítési kampány keretében került sor 1951 és 1953 között „a volt uralkodó osztályok tagjainak” látványos

² „A vérségi alapozottságból következik, hogy a magyar nemesség jogi aktussal nem szüntethető meg, s arról önként sem lehet lemondani. Nem függ sem hivaltól, sem feddhetetlenségtől, sem tehetőségtől. Adott körülmények között feledésbe mehet, elkendőzhető, vagy szántsándékkal elhanyagolható, de ténye sem törvényhozásilag, sem önkéntes kezdeményezéssel meg nem szüntethető. Ez a gyökeres felismerés még az 1947. évi IV. t.c. fogalmazóit is – akár tudatosan, akár ha tudat alatt is – annyiban kötötte, hogy a szövegfogalmazás nem szüntető, hanem csak felfüggesztő jellegű: eltiltja a nemesi mivolt-hoz kötődő ismérvek nyilvános használatát. S amit tiltani kell, az nyilván még létező... Egy lépéssel tovább: a tilalom netáni felfüggesztésével ténybelisége esetleg új szinteken, avagy pusztán jelképi formában ismét érvényre juttatható, mint évszázados hagyományoknak bár letűnt, de tiszteletre méltó emléke” (Vajay [1987], p. 52–53).

kitelepítésére Budapestről és vidéki városokból, illetve falvakból. Az 1951. május 21. és július 18. közötti budapesti kitelepítések adatait a Belügyminisztérium irattárának listái alapján feldolgozták (Rátki [1981], p. 29, Szántó [1988], Dessewffy–Szántó [1989] és Széchenyi [2008], p. 99). E szerint a jelzett időszakban 5182 család, azaz 12 704 személy kényszerült elhagyni korábbi otthonát, és a kijelölt kényszerlakhelyre költözni. A vidéki kitelepítésekre vonatkozóan nincsen pontos adatunk, azonban a becslésekből arra következtethetünk, hogy a tényleges szám meghaladja a hivatalosan publikált adatot. Gosztanyi Péter szerint a „pártállam a kitelepítésekkel több mint 20 000 személyt mozgatott meg” (Gosztanyi [1992], p. 22), Dessewffy Tibor és Szántó Zoltán pedig a budapesti, a vidéki, valamint a határszéli kitelepítettek számát 40 000 és 100 000 közöttire teszi (Széchenyi [2008], p. 100, Dessewffy–Szántó [1989], p. 210, Szántó [1988], p. 21). A rendelkezésünkre álló dokumentumokból csak becsülni tudjuk a kitelepített főnemesek számarányát, mivel – ahogy ezt már korábban jeleztem – a belügyminisztérium jelentése csak abban az esetben jelölte meg az illető származását, ha a foglalkozására nézve nem rendelkezett adattal. A *Szabad Nép* 1951. júniusi 17-ei számában a következő hivatalos bejelentést tették közzé a kitelepítésről:

„A BUDAPESTI KITELEPÍTÉSEKRŐL

A Belügyminisztérium közli: 1951. május 21-től június 15-ig Budapestről a következő nemkívánatos elemeket telepítették ki:

Hat volt herceget, 52 volt grófot, 41 volt bárót, valamint hozzátartozóikat, 10 volt horthysta minisztert, 12 volt horthysta államtitkárt, 85 volt horthysta tábornokot, 324 volt horthysta törzstisztet, 67 volt csendőr- és rendőrtisztet, 30 volt gyártulajdonost, 46 volt bankárt, 53 gyárigazgatót, 93 volt nagykereskedőt, 105 volt nagybirtokost, valamint hozzátartozóikat. A kitelepítettek lakásait dolgozók, elsősorban sztáhanovista vagy nagycsaládos ipari munkások kapják meg.”

Ezzel kissé ellentmondásos összesítést közöl T. Varga György:

„A BM zárójelentése szerint az 1951. május 21-től július 18-ig tartó akció során Budapestről Békés, Borsos, Hajdú-Bihar, Heves, Szabolcs-Szatmár, Szolnok és Pest megyébe 5182 családot, összesen 12 704 személyt telepítettek ki. Az összefoglaló kimutatás szerint köztük volt 21 egykori miniszter, 25 államtitkár, 190 tábornok, 1012 honvéd törzstiszt, 274 rendőr törzstiszt, 88 csendőrtiszt, 812 magas rangú állami tisztviselő, 176 gyáros, 157 bankár, 391 nagykereskedő, 292 földbitokos, 347 igazgató, 40 államcsillagot üzemeltető, 30 arisztokrata (egyéb foglalkozás nincs megjelölve), plusz ezek özvegyei, illetve hozzátartozója s 563 egyéb foglalkozású; 9 herceg, 163 gróf, 121 báró, 8 lovag, 195 vitéz” (*Magyar Nemzet* [1997. november 22.], p. 16).

A kitelepítettek a rendelkezés Sztálin halálát követő, 1953. nyári-őszi feloldása után sem térhettek vissza eredeti lakhelyükre, vagy mert azt már korábban államosították, vagy mert kitiltották őket abból a helységből, ahol korábban éltek,³ nem beszélve a

³ „A kitelepítettek tehát legkésőbb 1953. október végéig kapták kézhez az intézkedés feloldásáról szóló véghatározatot. Több esetben a helyi hatóságok nem kézbesítettek ki ilyen végzéseket, máshol a kitelepítettek még ezt megelőzően elhagyták kényszerlakhelyeiket; a többség 1953. augusztus és szeptember folyamán útnak indulhatott. Azonban (...) a kitelepítés feloldása egészen sajátos helyzetet teremtett a kitelepítettek s mindenekelőtt a fővárosból kitelepített családok számára. A kitelepítés miatt értelemszerűen kijelentkezett személyeknek újra kérvényezniük kellett a budapesti letelepedést, s ezt a korábban hozott letelepedést szabályozó (pontosabban: tiltó) rendelkezések értelmében nem engedélyezték a hatóságok. Így a volt kitelepítettek számára – hacsak nem kényszerültek a kitelepítési helyen maradni, mert nem volt hová menniük – egy újabb, majd három évig tartó időszak következett, amely alatt (bár a mozgás szabadsága, így például a fővárosban történő munkavállalás lehetősége megadatott) továbbra sem térhettek vissza eredeti lakóhelyükre. (...) Az átmenetileg megkeményedő hangok ellenére a belpolitikai viszonyok 1956. tavaszi-nyári fellazulása a kitelepítettek számára is meghozta a várva várt változást. A korábbi szigorú letelepedési szabályok enyhültek, és először informális, majd formális csatornák révén is megnyílt az út a budapesti letelepedés előtt. 1956 késő nyarán-kora őszen áramlanak be a fővárosból immár öt éve kitiltott családok első nagyobb csoportjai Budapestre, természetesen továbbra sem saját otthonaikba, hanem azokba a hónapos szobákba,

kitelepítés alatt elveszett lakásokról, bútorokról és egyéb értékekről.

A korszak politikai indíttatású pereinek vádlottjai között viszonylag kevés arisztokratát találunk. Egy, a korszak büntetőjogi eljárásait feldolgozó tanulmány (Fehérvári [1978]) szerint 1947 és 1956 között politikai okokból halálra ítélték és kivégezték között nincs főnemes. A politikai perek további elítéltejei között a fenti tanulmány szerint 6 főnemest találunk, általában sokadrendű vádlottként. Pontos összesítéseink nincsenek a különböző internálótáborokban (Kistarcsa, Recsk, Buda-Dél Internálótábor, Hortobágy) raboskodott főnemesek számáról, azonban tudunk öt Recsket megjárt és három, a hortobágyi kényszer-munkatáborban raboskodott főnemesről (Gudenus–Szentirmay [1989], p. 129–133). Ennél sokkal nagyobb számban találunk az ún. munkaszolgálatra (az osztályidegennek minősített katonaköteles fiúk kényszer-munka-szolgálatára) behívottak között arisztokratákat (Gudenus–Szentirmay [1989], p. 131–132).

Ebben az ellenséges ideológiai környezetben alapvetően két életstratégiát figyelhetünk meg az arisztokrácia körében:

Az egyik az emigráció. Erről pontos számadataink nincsenek, azonban a két világháború közti időszakra vonatkozó becslések és a mai genealógiai kutatások eredményei⁴ alapján leszögezhetjük, hogy a főnemesi családok többsége emigrált, és csupán egyötöde él Magyarországon (forrás: Gudenus János). A második világháború kirobbanását követően az emigránsok első hulláma még a háború alatt, elsősorban 1944-ben hagyta el az országot. Viszonylag kis számban találhatunk köztük arisztokratákat. A második hullámban, 1947 és 1948 között főleg azok

albérletekbe, barátok, ismerősök által szívességből átengedett cselédszobákba, ahonnan az eljövendő években kezdik majd el visszanyert civil életeik kimunkálását” (Szántó [1988], p. 84–85 és 89).

⁴ Lásd III. rész 1. fejezet.

távoztak, akik az 1945-ös földosztást, birtokaik elvesztését még elfogadták, és azt egy új demokratikus politikai társadalmi berendezkedés felé vezető út első lépésének tekintették. Azonban mikor látták, hogy mindez csak illúzió, úgy érezték, hogy más választásuk nem marad, mint elhagyni az országot. A harmadik hullám 1949 és 1956 között, elsősorban 1956-ban emigráltak. Ez a hullám a legvegyesebb összetételű és indíttatású. Nemcsak azok mentek el, akik a harcokban konkrétan részt vettek, hanem mindazok, akik már korábban sikertelenül próbálták elhagyni az országot (Borbándi [1989], Nagy K. [1984]). Itt kell megjegyezni, hogy a „...volt arisztokraták a rajtuk különösen mély nyomokat hagyó »ötvenes évek« hatására néhány kivételtől eltekintve szinte egyáltalán nem vettek részt az 1956-os eseményekben. Ezt támasztják alá az 1956-tal foglalkozó főbb hazai és nyugati publikációk” (Gudenus–Szentirmay [1989], p. 116).

A magyarországi főnemeselek emigrációja azonban a rendszerváltást megelőző évekig – mondhatjuk – folyamatos volt. A 60-as, 70-es, 80-as években több mint 60 arisztokrata hagyta el az országot a külföldön való végleges letelepedés céljával (uo., p. 426–428).

A magyar főnemességnek az emigránsok között nagy többségükben kedvezőbb helyzete volt abban az értelemben, hogy a magyar arisztokrácia számos családját nagyon szoros kapcsolat fűzte más európai országok nemességéhez, főnemességéhez, és így sok esetben a beilleszkedéshez segítséget kaptak külföldi rokonaiktól, barátaiktól (Dunai [1984]).

A másik életstratégia, a beilleszkedés, ahogy láttuk, a magyar arisztokraták kisebb részére jellemző, azok számára, akik nem emigráltak.

Néhány szomorú sikertelen beilleszkedési kísérletről tudunk; ezek az arisztokraták teljes mértékben próbáltak alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz, és az új politikai rendszerben igyekeztek valamilyen tisztséget vállalni. Itt három példát emlí-

tenék: Az egyik báró Kruchina Viktor esete, aki átigazolt a Magyar Néphadsereghez, és a Katonapolitikai Osztálynak vezető-helyettese lett. Munkája során folyamatosan bizalmatlan légkör vette körül, az 50-es évek közepén az a gyanú merült fel ellene, hogy Angliának kémkedett, emiatt le akrták tartóztatni, azonban sikerült idejében elhagynia az országot. A másik szomorú történet Örgörőf Pallavicini Antal sorsa (vezetéknevét 1951-ben hivatalosan Pálinkásra változtatta), aki szintén átigazolt a Magyar Néphadseregbe, alezredesséig vitte, azonban 1956 után azzal a váddal, hogy Mindszenty bíborost ő szabadította ki és hozta fel Budapestre, halálra ítélték. Ezenkívül még Odescalchi Margit nevét említeném, aki szintén próbált betagozódni a Pártba, a Nőszövetségben vállalt vezető tisztséget, azonban a bizalmatlan légkör miatt, bár kommunista meggyőződésű volt, ugyancsak nem tudott előrébb jutni, és az 50-es években elhagyta az országot.

A Külügyminisztériumban még 1948-ig jelentős volt az arisztokraták képviselte az országos számarányukhoz képest, azonban 1948 után kivétel nélkül elhagyták, illetve elhagyni kényszerültek a diplomáciai szolgálatot.

A beilleszkedésnek rengeteg nehézsége volt. Az egykori főnemeselek elsősorban a kitelepítések, a menekülés, az államosítások során minden vagyonukat elvesztették, megmaradt személyes értéktárgyakat a későbbiekben eladni kényszerült, hogy fenn tudják magukat tartani. Tehát a nulláról kellett kezdeniük mindnyájuknak, és rögtön a munkahelytalálás nehézségeibe ütköztek. Ugyanis akármilyen végzettségük, képesítésük volt, ennek megfelelő pozícióba, munkahelyre nem vették fel őket, csak rosszul fizetett, képesítés nélkül is betölthető munkahelyekre tudtak bekerülni, és ahogy kiderült származásuk, elbocsátották őket. Egy példát szeretnék itt említeni, amit egy köznemesi származású, de férje jogán grófné mesélt el a vele készített interjú során.

„Interjúalany: ... Akkor voltam egyszer fűtő és takarító a H. könyvtárban, az egész jó volt. Akkor az még az Sz. könyvtárhoz tartozott, amikor ott voltam fűtő.

Sz. K. É.: A kazánban? Erre nőket alkalmaztak?

Interjúalany: Igen, ketten voltunk, és nem is a könyvtárat fűtöttük, hanem a kommunista igazgató lakását (...) egy irtó rendes erdélyi nővel ketten dolgoztunk, rettentő jóban voltunk, és akkor még nem nagyon volt idegenforgalom, és akkor egész más volt még a Könyvtár, sokkal kisebb volt, és akkor néha jött egy látogató, ilyen keletnémet csoportok kezdtek jönni, és akkor kaptam egy fehér köpenyt és én voltam a muzeológus. De ez nem volt egy rossz munka tulajdonképpen.”

Azért említem ezt a példát, mert a munkahelytalálásban az arisztokratáknak nagy segítséget nyújtott nyelvtudásuk. (Így például az Országos Fordítóiroda munkatársai között sok főnemesi származásút találhattunk a korszakban.)

Nem volt egyszerű a beilleszkedés a főnemesi származásúak gyerekeinek sem, tehát a második generációnak. Hiszen 1962-ig fennállt az a rendszer, hogy a főnemesi családból származó gyerekek a szülők után automatikusan osztályidegenné váltak, és megkülönböztető „x” jelet kaptak nevük mellé. Még egy 1957-es MSZMP-határozat is megjelöli azok körét, akiket nem szabad egyetemre vagy főiskolára felvenni. E szerint „...volt földbirtokosokat, arisztokratákat, gyár- és üzemtulajdonosokat, a vagyonukból élőket (...) és a felsoroltak gyermekeit továbbra is osztályidegenné kell tekinteni, felvételükre csak kivételképpen, különös tehetség esetén, minisztériumi engedéllyel kerülhet sor” (Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1956–1962. [1964], p. 51).

A továbbtanulás előtti akadályok a főnemesi származásúak előtt – sok vita után – hivatalosan az MSZMP 1962 novemberében tartott VIII. kongresszusát követően hárultak el (Takács [2008]). A kongresszus által elfogadott határozat 18. pontjában a következő áll: „Egységes szocialista társadalmunk kialakulása és közoktatásunk szocialista fejlődése lehetővé teszi, egyben meg-

követeli, hogy az iskolai felvételeknél is a jelölt felkészültsége, rátermettsége, politikai és erkölcsi magatartása legyen a mérce. Nincs szükség többé tanulmányi képességünk származás szerinti kategorizálására” (Az MSZMP VIII. kongresszusának jegyzőkönyve [1963], p. 439). Azonban a korábbi megkülönböztetésen alapuló diszkrimináló szisztéma nyomai még a további évtizedekben is éreztették hatásukat.

A 60-as évek végéig húzódó beilleszkedési nehézségek ellenére tapasztalataim szerint megállapítható, hogy a magyar arisztokráciának az itthon maradt csoportja a 70-es, 80-as évek-re többé-kevésbé megtalálta helyét. Itt nem látványos politikai vagy gazdasági életben befutott karrierokról van szó, mégis sikerült nekik számos szociológiai mutató szerint a társadalom átlagánál kedvezőbb helyzetbe kerülniük.

Szaktudásuk, nyelvtudásuk következtében általában értelmiségi álláshoz jutottak. Nagy részük – mikor már lehetett, a kitelepítések és az azt követő kitiltások, illetve szigorú letelepedési szabályok enyhülését követően, az 50-es évek második felétől kezdődően – Budapesten telepedett le. Budapestre költözésükben nagy szerepe van annak, hogy az itthon maradt főnemeseknek az 50-es években fő céljuk a túlélés lett, és ennek az egyik eszköze az arisztokrata mivoltukban való láthatatlanná válás volt, és ez értelemszerűen egy milliós nagyvárosban sokkal egyszerűbb, mint azokban a falvakban vagy kisvárosban, ahol korábban éltek, nem beszélve a szélesebb munkaerőpiacról.

Talpon maradásuknak az érintettek saját elmondása szerint a következő okai vannak: az egyik, nem szabad elhanyagolni a külföldi rokonok segítségét, ugyanis többségük emigrált, és módjukban volt segíteni az itthon maradt rokonaiknak (anyagiilag, vagy a gyerekeknek nyelvtanulási lehetőséget, külföldi tanulmányokat biztosítva). A másik jellemző tényező, hogy a korábbi alkalmazottak, azaz a cselédek váltak komoly segítségévé az arisztokrata családoknak. Itt a mai napig megmaradó, szinte

rokoni kapcsolatokká fejlődő barátságokról beszélhetünk. El kell mondani, hogy ezek a volt alkalmazottak, kockáztatva saját egzisztenciájukat, próbálták – eleinte élelmszerrel – segíteni a Budapesten vagy más városban élő volt uraikat. Másrészt az elhagyott kastélyokból kimenekített értékeket részben vissza tudták adni eredeti tulajdonosainak (például Utasi–A. Gergely–Becskeházi [1996], p. 68, 71 és 73). Lássunk erről néhány példát idősebb arisztokratákkal készült interjúimból:

„Sz. K. É.: És a régi házból mit hozhatak el?

Interjúalany: Nem volt ott már semmi.

Sz. K. É.: Azt kirabolták?

Interjúalany: Nem rabolták ki, hanem a sógorom, ahogy a katonasággal vonultak vissza, odakerült. És úgy mentek tovább a Felvidékre, a mostani Szlovákiába. És ő ott összehívta a gazdasághoz tartozó összes embert, és azt mondta, hogy vigyenek el mindent, de azt se mondta nekik, hogy aki tudja, az majd hozza vissza, ha majd visszajövünk, azt se mondta nekik. De azért sokan hoztak vissza sok mindent, csak olyan összevissza. Apróságokat, mint a fényképalbumokat úgy hozták vissza, hogy még képek sem voltak benne, meg ilyen dolgok. Volt olyan, aki bútordarabot is visszahozott. Úgyhogy volt miből berendezkedni az intézőlakásban...

Interjúalany lánya: ...És aztán visszakaptuk az intézőlakást, és akkor az apám először egy szobát, aztán a konyhát, volt abban vagy négy szoba, tehát mindig egyet-egyet rendbe hozott, és akkor mindig egy kicsit tudtunk terjeszkedni. A lakosságtól azért elég sok mindent visszakaptunk. Mert tulajdonképpen azt lehet mondani, hogy a változás után is nagy együttérzés volt a falusi lakosság részéről.”

Az érintettek elmondása szerint életükben – a fentiekén túl – a legfontosabb segítséget azok az értékek jelentették, amelyeket a családon belül örökítettek át. Kiemelném itt a vallásos nevelésnek és a hitnek a szerepét, valamint a tudásnak, illetve az iskolai végzettség és azon túl az idegen nyelvtudás megszerzésének igényét.

Utasi Ágnes kutatócsoportja a volt balassagyarmati elit leszármazottai körében végzett vizsgálatain során hasonló eredményre jutott. A 30-as években magas státust betöltő családok fiatalabb tagjai a háború után Budapestre települtek, ahol könnyebben elrejtették származásukat, és a főnemesi származásúak el tudták kerülni a kitelepítést. Általában többszörös cserével, valamilyen balassagyarmati ingatlan eladásával sikerült színvonalas lakást szerezniük, háromnegyedüknek a legmagasabb presztízsű és lakáspiaci értékű lakóövezetben (I., XI., XII. kerület). A vizsgált csoport tagjai rendszeresen jártak üdülni, külföldre is, valamint a gyermekkori szocializációval elsajátított nyelvtudás segítségével sokan hivatalos kiküldetéssel, üzleti úttal (külügyi, illetve külkereskedelmi vonalon) jártak külföldön. Az egyetemisták közül 1949-ben sokakat eltávolítottak, illetve – a kizárást megelőzve – maguk mentek el az egyetemről, de többségük később sikeresen fejezte be tanulmányait. Az 50-es években a diplomások is, végzettségük ellenére, fizikai munkát végeztek. A nők többsége adminisztrátorként tudott elhelyezkedni. Majd az 50-es évek közepétől kezdve fokozatosan, elsősorban az export-importtal foglalkozó vállalatoknál, nyelvtudásuk révén relatíve jól fizetett állásokhoz is juthattak. A balassagyarmati származású főnemesi és a középosztályi családok igyekeztek tehát megtalálni azokat a csatornákat, amelyeken keresztül fel tudták vértetni utódaikat hasonló javakkal és erényekkel, amelyek számukra is biztosították a szinten maradást a háború utáni válságos években. Ezek között a legjellegzetesebbek a diplomaszerezés, az idegennyelv-oktatásban való részvétel, gyakran külföldi nyelvgyakorlási lehetőséggel, és a vallásos nevelés. Az, hogy a középosztály fenn tudott maradni, át tudta menteni státusát és életvitelét, az az interjúalanyok szerint elsődlegesen annak a nevelésnek a következménye, amely piacképes ismereteket adott, és a kitartásra, szükség esetén önkorlátozásra is szocializálta őket (Utasi–A. Gergely–Becskeházi [1996]).

A történelem és a mindennapi élet válsághelyzeteit, az ezekben használható adaptációs mechanizmusokat és túlélési technikákat dolgozzák fel széles körű – elméleti és empirikus – kutatásaik alapján Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor *Túlélési stratégiák. Társadalmi adaptációs módok* című könyvükben (Kapitány–Kapitány [2007]). A szerzőpáros is a válsághelyzetekben alkalmazott számos túlélési stratégia tárgyalása során elsőként említ a környezet segítségét, a tradíciók erejét és a valamely transzcendens erőben való hitet. A környezet segítséget nyújthat egyrészt mint kapcsolatháló, melyek közül a legkézenfekvőbb a család, másrészt az egyénnek a válságos helyzet elviselését már önmagában megkönnyítheti, hogy nem egyedül van ebben a helyzetben. Továbbá a hagyományokban továbbadott közösségi tapasztalat válsághelyzetekben aktivizálódhat, és alkalmazhatóvá válhat. A hit pedig az egyéni helyzet átértelmezésében segíthet, hogy megtalálja nehéz helyzetének értelmét egy tágabb kontextusban (uo. p. 13–17).

A rendszerváltozás során sokan azt várták, hogy a volt származási elit majd tömegesen lép elő „rejtekhelyéről” vagy külföldről, és különböző politikai vagy gazdasági vezető funkcióba kerül. Szalai Erzsébet is megfogalmazta, hogy az Antall-kormány a hosszú távú kormányzati hatalomhoz szükséges társadalmi bázis megteremtése érdekében egy három pilléren nyugvó klientúrát hozott létre, amelynek – a másod-, illetve harmadvonalbeli technokrácián és a vidéki értelmiségieken kívül – egyik pillérét az arisztokrácia sokszor külföldről hazatelepült tagjai alkotnák (Szalai [1994], p. 177). Amint látjuk, az elmúlt évtizedben ennek nincsenek jelei. Persze vannak kivételek, például az MNB volt alelnöke, gróf Szapáry György, továbbá az 1990-ben megválasztott parlamentnek is volt arisztokrata származású képviselője: gróf Bethlen István (MDF) és báró Szalay Gábor, aki négy parlamenti cikluson keresztül volt az SZDSZ-frakció tagja. Utóbbi egyik fia, Szalay-Berzeviczy Attila pedig 2004 és 2008

között a Budapesti Értéktőzsde elnöke volt. Említhetnénk még Habsburg György főherceg nevét is, aki szintén szerepet vállal a magyar közéletben, azonban korántsem beszélhetünk az arisztokrácia közéletbe való tömeges visszatéréséről.

A kárpótlás jelentős szerepet játszott, illetve játszhatott volna (1) az arisztokraták gazdasági helyzetének javulásában.

„A reprivatizáció híre, persze nem a teljesé – az egy olyan gesztus lett volna, amely az egykori főnemesek és gyárosok gyermekeit, unokáit vonzotta volna a mai Magyarországra” – Pallavicini Károly őrgróf (Árokszállási [1992], p. 25).

Azonban, mint tudjuk, a magyar kárpótlás rendszere sávosan degresszív volt, és 5 millió Ft-ban maximalizálta a megszerezhető kárpótlási jegyeket, az örökösök között felosztva. A reprivatizáció elmaradása, valamint a kárpótlási jegyek alacsony tőzsdei értéke miatt a kárpótlás komolyabb vagyonokhoz nem juttatta a magyar arisztokrácia sem hazai, sem külföldi képviselőit. Néhányan ugyan földet szereztek, részint nosztalgiaiból, a volt birtokaik töredékét, néhányan részvényeket vásároltak, de a legtöbben elaprózva használták fel a kárpótlási jegyeiket. Az arisztokrácia egyik képviselője, Zichy László egy cikkében azt mondja ki, hogy az arisztokraták vagyonfosztását éppen a kárpótlás véglegesítette, a kárpótlással zárult le véglegesen gazdasági hatalmuk visszaszerzésének reménye (Zichy László [1998]: A cím kötelez. Az arisztokrácia szerepe a mai magyar társadalomban. *Magyar Nemzet*, 1998. január 16. p. 7).

Ahogy látjuk, sem politikai, sem gazdasági hatalomra törésről nincsen szó a rendszerváltozást követően. Az arisztokraták saját elmondása szerint a legkomolyabb és legfelelősségteljesebb szerepük ma a kulturális, történelmi és nemzeti, valamint családi értékek és hagyományok megőrzésében és terjesztésében, illetve Magyarország európai integrációjának tevékeny elősegítésében van (uo. p. 7). „Ha uralkodó pozícióban van, ha nem,

az arisztokrácia szerepe mindig az, hogy példát mutasson. Járjon elől a hagyománytiszteletben, a hitben, a politika, a kultúra területén, vagy bárhol másutt” (Habsburg Mihály – *Magyar Nemzet*, 2000. február 18. p. 6).

Ezek a célkitűzések egybevágóak az általam is ismert európai nemesi szervezetek, illetve az ezeket a szervezeteket tömörítő CILANE (Commission d'Information et de Liaison des Associations Nobles d'Europe – Európai Nemesi Társaságok Információs és Összekötő Bizottsága) célkitűzéseivel (Actes du XIVe Congrès de la CILANE [1996], CILANE [1999] és Liedekerke [2000]).

„Mi várható a nemességtől?

A nemesség főleg kötelezettségekkel jár.

A nemesek védjék – ha szükséges, nyilvánosan – és tartsák tiszteletben azokat az erkölcsi értékeket, amelyekhez hagyományosan kötődnek. Az első értékek vallási jellegűek, majd a család védelme, kötődés a királyhoz és a hazához, a közjó iránti elkötelezettség. Ezekhez csatlakoznak az etikai értékek, amelyekhez a nemesek évszázadok óta kötődnek: becsület, hűség, az adott szó szentsége, kötelességtudat, a felebarátok és elsősorban a családtagok segítése, a szülők és az ősök által átadott erkölcsi és anyagi örökség tisztelete.

Hogy megfelelő tiszteletben tartsák azon nemesi kiváltságokat, amelyeket elnyertek, vagy amelyeket őelőttük ősük nyertek el, és hogy azokhoz méltók maradjanak, a nemeseknek bizonyos kiválóságra kell törekedniük. Ez már a legfiatalabb kortól kezdve megnyilvánulhat, az iskolában vagy az ifjúsági mozgalmakban, hogy később hivatásbeli, politikai vagy társadalmi tevékenységben bontakozhasson ki. A kiválóságnak ezt az igényét kísérelje mindenestre a szükséges szerénység.

Az udvariasság és a szerénység viselkedésben és szavakban egyaránt azon magatartás alapvető összetevői, amelyet minden nemesnek magáévá kell tennie.”

(Részlet a belga nemesi társaság, az ANRB [Association de la Noblesse du Royaume de Belgique] lapjából. *Bulletin de l'ANRB avril 1995.*)

Az európai nemesi szervezeteket tömörítő CILANE szükségesnek tartotta, hogy a fenti értékekről, illetve a nemesség által az ezredfordulós európai társadalmakban betölthető szerepről

egy egységes dokumentumot fogalmazzon meg, így a szervezet 1989-es kongresszusán elfogadta az ún. *Európai nemesség etikai kódexét*. (A kódex szövegét lásd a 3. függelékben.)

„A nemesség jövőbeli léte egy olyan lényeges kérdés, amelyet sok nemes feltett a különböző szervezetek (nemesi származású egyéneket tömörítő különböző európai társaságok – *a szerző*) keretében. Erre válaszolva ezek a szervezetek elfogadták az »európai nemesek etikai kódexét«, amely igyekszik mai nyelven újrafogalmazni azokat az értékeket, amelyek meghatározzák a nemesi lét értelmét...”

Nem akarok olyan benyomást kelteni, mintha ezek az értékek a nemességnek valamiféle monopóliumát képeznék; ezek olyan egyetemes értékek, amelyeket sok nemesi család vall, és amelyeket ezek a családok annak tudatában, hogy az európai elitnek csak egy, számszerűleg kicsi és fogyó, de mégis befolyásos részét képezik, a legszélesebben igyekeznek elősegíteni. Idézek röviden néhányat ezen értékek közül.

...– családi értékek...

...– a szolgálat szelleme...

...– az emberi méltóság” (Snay [1994], p. 29–31).

Az 1990-ben elfogadott egyesülési törvény nyomán elindult Magyarországon a civil társadalmi szerveződés, és ennek keretében néhány olyan egyesület is létrejött, amelyeknek célja a nemesi származásúak tömörítése, valamint a fenti célkitűzések megvalósítása:

A Magyar Történelmi Családok Egyesülete 1994. március 15-én alakult. Az alapszabály szerint az egyesület politikamentes, kulturális szervezet. Célja, hogy ápolja a magyarországi történelmi családok hagyományait, védje szellemi kincseit és tagjai hazaszeretét, összetartsa az itthon és külföldön élő családok tagjait, megteremtve a találkozás és baráti összejövetelek lehetőségét, segítségére legyen ezen családok idős, elesett tagjainak, fejlessze a fiatalok viselkedési kultúráját, ápolja a keresztény szellemiséget, és tartsa a kapcsolatot más, külföldi vagy hazai, hasonló céllal alakult társaságokkal.

Az egyesület tagja lehet az a személy, aki a magyar történelmi családok valamelyikének tagja, és nemesi származását hitelet érdemlően igazolja. Az egyesület összejöveteleit kéthetente tartja, melyeken tudományos vagy művészeti előadás hangzik el, amelyet kötetlen beszélgetés követ. Az egyesület a tagjaitól beszédett tagdíjból tartja fenn magát.

A Magyar Történelmi Családok Egyesülete 1999 augusztusában „Összefogás egy jobb jövőért” címmel tartott konferenciát az MTA épületében, amelyen Csapody Miklós és az egyesület elnöke javaslatára kezdeményezés hangzott el az 1947. évi IV. törvény hatályon kívül helyezésére, és a nemesi előnevek, rangok használatának lehetőségére (*Magyar Nemzet*, 1999. augusztus 30. p. 1, 4 és *HVG*, 1999. szeptember 4. p. 21). A benyújtani kívánt törvényjavaslat tárgyalását azóta a parlament nem tűzte napirendre.

A Magyar Nemesi Szövetség 1994 decemberében alakult meg, a rendes tagság elnyerésének feltétele az atyai ágon való magyar nemesi származás. A szövetség tagjainak száma jelenleg kb. 35, de a rendezvények többé-kevésbé rendszeres látogatóinak száma mintegy 70. A szövetség általában havonta tartja összejöveteleit. Ezeken a találkozókön valamilyen, a magyar nemesség múltját vagy jelenét érintő előadás hangzik el, amelyet kötetlen beszélgetés, vacsora követ. Az egyesület elnöke céljaik közül kiemeli azon törekvésüket, hogy a nemesi címek, előnevek stb. használatát tiltó törvényt az országgyűlés helyezze hatályon kívül, és tegye lehetővé a teljes nemesi nevek hivatalos anyakönyvezését.

A Szent János Ifjúsági Kör, bár hivatalosan nem bejegyzett egyesület, az 1990-es évek végén rendszeresen szervezett különböző karitatív jellegű és kulturális ismeretterjesztő programokat, valamint informális összejöveteleket. A kör célja a máltai és a johannita lovagrend magyar tagozatának utánpótlása és

utódkinevelése, így a meghívottak a lovagok leszármazotti, rokoni köréből verbuválódtak.

Itt kell megemlíteni az 1993-ban létrehozott Apor Vilmos Alapítványt, amelynek tudomásom szerint legfőbb tevékenysége az évente megrendezendő Apor-bál szervezése. Ennek bevételeit – az szja 1%-ának felajánlására felhívó szórólap szerint – a következő célok megvalósítására fordítják: „szegénygyerekek támogatása, valamint az ifjúság nevelése a művelt életre, illetudásra, az igényességre”.

A magyar nemesség évszázadokon keresztül fennálló elméleti egyenrangúságának mai napig is létező kifejeződései a lovagrendek, amelyekbe főnemesi és nemesi származású személyek egyaránt felvétettek, amennyiben a többi feltételnek megfeleltek. „Mind a Máltai, mind a Johannita Lovagrend nemzetközi szervezet. Szuverén voltánál fogva, a Máltai nemzet feletti is, míg a Johannita federatív formájában közelíti az oekuméniát. A Máltai Rendben való magyar részvétel a középkor gyakorlati lovagságára nyúlik vissza. Az 1851-ben újjáalakult Johanniták 1854 óta avattak folyamatosan protestáns magyar lovagokat. A két, formailag is önállóvá vált magyar csoport az első világháború utáni idők szülötte: a Máltaiak 1928-ban, a Johanniták 1924-ben szervezték meg magyar keretüket” (Vajay [1987], p. 14–15). 1945 májusában mindkét rend magyarországi tagozatát feloszlatták, azonban külföldön tovább működtek. Magyarországi újjászervezésükre csak a rendszerváltozás idején volt lehetőség.

1989-ben megalakult a Magyar Máltai Szeretetszolgálat, majd 1990-ben a rend Magyarországi Delegációja is. 1996 óta a Magyar Máltai Lovagok Szövetségének hivatalos székhelye is Budapesten van. A szövetség ma csaknem 200 tagot számlál, melynek egynegyede Magyarországon él. Anélkül, hogy részletezném a máltai lovagrend tagfelvételi rendszerét, annyit elmondhatunk, hogy ennek a 200 tagnak kétharmada tiszteleti,

illetve kegyelmes lovag, azaz a *nemesi őspróbát* kiállják. A nemesi őspróbának különböző fokozatai vannak. A máltai lovagoknál 16 nemesi ükszültöt kell bizonyítani. Természetesen a Máltai Lovagok Szövetsége ennél ma már olyan szempontból liberálisabb, hogy tagjai lehetnek a nemesi őspróbát ki nem álló személyek is magisztrális kategóriában, azaz más rangfokozatot kapnak a szövetségen belül. A tagoknak az MMLSZ-en belüli tevékenysége a rend céljának megfelelően a hit védelme és a betegek gyámolítása.

A protestánsokat tömörítő Johannita Rend Magyar Tagozata 1991-ben kezdte újra magyarországi működését. A rend tagja lehet az a becsületes, segítőkész, 25 évnél idősebb, vallásos, protestáns férfi, akit a gyülekezetében jól ismernek, és rendelkezik két jogi lovag ajánlásával. A rend Magyar Tagozatának jelenleg 101 tagja van, akiknek több mint fele Magyarországon él. A johannita lovagok többsége nemesi származású (a magyar tagozatnak kb. 75%-a), melyet a rend ugyan nem támaszt követelményként, hiszen már korábban eltörölte a nemesi őspróba vizsgálatát, de azt regisztrálja és archiválja.

III. rész

Kutatási módszer

1. fejezet

Mintavétel

A Magyarországon élő főnemesi családok számbavétele igen nehéz, körütekintő történészi és genealógiai kutatásokat igényel. A munkát nehezíti, hogy erről nemcsak 1945 után nem készült semmiféle összesítés, de a második világháborút megelőző korszakokban sem létezett Magyarországon egységes nemesi nyilvántartás, szemben más európai országokkal.

Az uralkodó birtokadományozással, nemesítéssel, címeradományozással kapcsolatos ténykedését 1351 óta a kancellária által vezetett Királyi Könyvekben (*Libri Regii*) tartották nyilván. A korábbi, precízen vezetett kötetek sajnálatos módon a török elől való menekítés során elvesztek, az 1527-ben újrainduló kötetek pedig csak esetlegesen tartalmazzák a nemesség megerősítésére, a birtokadományozás nélküli nemesítésre és címeradományozásra vonatkozó adatokat. A nemesség igazolása 1848-ig a vármegye szintjén zajlott (Vajay [1987], p. 22, 51–52), majd 1867-től 1944-ig a magyar királyi belügyminiszter gyakorolta a nemesi hatóságot, melynek véleményező szerve az 1756-ban felállított Magyar Királyi Országos Levéltár volt (Kempelen [1907], p. 73), azonban hivatalos listát a magyar nemesi családokról ők sem vezettek.

A genealógiai kutatásokat segítik a nemesi családok saját levéltárai, azonban „...a családi levéltárak általában száналmas rendezetlenségben vannak... A régi leveles-ládákban összevissza vannak hányva a legérdekesebb és legértékesebb okmányok, ha egyáltalán még semmibe nem mentek és hozzáférhetetlenek a kutató előtt is. Nagyon kevés azoknak a családoknak a száma, kik rendezett levéltárt tudnak felmutatni, mert részint a szakértelem hiánya akadályozza őket abban, hogy azt maguk rendbe hozni tudnák, részben pedig csak akkor érzik egy rendezetlen családi levéltár hátrányait, mikor valamely okmányra, valamelyik ősök kikutatására, nemességük igazolására stb. szükségük van” (Kempelen [1907], p. 74).

További forrásul szolgálhatnak a magyar főnemesség feltérképezéséhez az olyan genealógiai összefoglaló munkák, mint például Nagy Iván 1857-ben megjelent *Magyarország családai czímerekkel és nemzedéki táblákkal* című többkötetes munkája, Daróczy Zoltán 1923 és 1935 között kiadott *Nemesi évkönyv* sorozata, vagy Kempelen Béla 1911 és 1932 között publikált *Magyar nemes családok* című kötetei. A *Gothai Almanach* kötetei is tartalmazzak magyar vonatkozású adatokat, azonban csak közvetve és esetlegesen.

A források esetlegessége vezetett oda, hogy a témával és korszakkal foglalkozó család- és társadalomtörténészek eltérő nagyságúra becsülik a két világháború közötti magyar főnemesség számárányát. (Ez az időszak lehet kiindulópont a jelenkori kutatásunkhoz.) Gyáni Gábor, bár elismeri, hogy az arisztokrácia köréhez tartozó családok pontos számát nem ismerjük közelebbről, hivatkozva az 1885-ös főrendiházi reformot megelőző második törvényhozó kamarába meghívott főnemések és a Nemzeti Kaszinó főnemes tagjainak számára, kétszázra becsüli a magyarországi főrendi családok számát (Gyáni-Kövér [1998], p. 193; Nagy [1986]). Ezzel szemben Lakatos Ernő a magyar politikai vezetőrétegről szóló tanulmányában, 1935-ben 314

magyar főnemesi családot tart számon (Lakatos [1942], p. 19). Vajay Szabolcs pedig 1975-ben az akkor élő tagokkal rendelkező főnemesi családok létszámát 349-ben állapította meg (Gudenus–Szentirmay [1989], p. 72). Az eltérésre okot adhat az is, hogy egyes családok más-más rangot vagy előnevet viselő ágait a különböző szerzők egy, illetve több családnak számítják.

Kutatásom alapjául a magyar főnemesi családok legfelkészültebb mai ismerője, Gudenus János kutatási eredményeit vettem. Ő vizsgálatának bázisául az 1935-ös *Gazdacím tárban* szereplő, 100 katasztrális holdnál nagyobb birtokkal rendelkező főnemeseket vette. Ezt a listát egészítette ki az abban nem szereplő olyan főnemésekkel, akik 1931 és 1945 között kormányfői vagy miniszteri posztot töltöttek be, valamint a főnemesi származású főispánokkal és főpapokkal. A további adatgyűjtéshez az így létrehozott alaplístában (amely 701 személyt foglalt magában) szereplő családok leszármazottait kereste fel kollégájával, Szentirmay Lászlóval személyesen vagy levélben, azonban munkájuk tetemes részét a fenti családokra vonatkozó levéltári és könyvtári kutatás tette ki (Gudenus–Szentirmay [1989]). Gudenus János genealógiai kutatásának összefoglaló munkájában, *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája* című könyv 5 kötetében pedig mintegy 600 magyar főnemesi család leszármazotti táblája található (Gudenus [1990, 1993, 1998a, 1998b, 1999]).

Gudenus kutatásainak eredményei szerint a XX. század végén Magyarországon 131 főnemesi származású család él közel 600 taggal. (Ebbe a számba beleértendőek az utóbbi időben hazatelepült és Magyarországon életvitelszerűen letelepedett főnemések is.) Ebből:

1.1. táblázat. *A Magyarországon élő főnemesi családok tagjainak rang és nem szerinti megoszlása*

	Családok száma	Férfi tagok	Női tagok	Tagok összesen
Herceg	1		1	1
Őrgróf	2	4	4	8
Gróf	48	119	116	235
Báró	80	189	162	351
Összesen	131	312	283	595

Kutatásom során a teljes származási csoportot egy életkorbeli kritérium szerint szűkítettem. Vizsgáltam tehát a mai magyar arisztokráciának a kérdőívfelvétel idejében (1998) 18 és 38 év közé eső korosztályát, *azaz azokat az 1960 és 1980 között született személyeket, akik apai ágon (!) a második világháború végét megelőző korszak vonatkozó jogszabályai és a szokásjog alapján főnemesi (főhercegi, hercegi, őrgrófi, grófi vagy bárói) rangú családból származnak, és jelenleg is Magyarországon élnek.* A szűkítés célja egy olyan származási csoport vizsgálata volt, amelynek körében a két világháború közti elit egy szelvényének kontinuitását, illetve diszkontinuitását, az esetleges érték- és tradícióátörökítési technikákat, nevelési szokásokat, státuszreprodukcióra irányuló törekvéseket és ezek sikerességét, illetve hatékonyságát követhetjük nyomon. A vizsgált korosztály már a második világháborút követő második, de elsősorban harmadik generációt jelenti, tehát szüleik is felnőttkorukat az arisztokrácia intézményes megszűnése után, ők maguk pedig a rendszerváltozást követően éltek meg. Ez mind gondolkodásuknak, habitusuknak, mind életlehetőségeiknek is szélesebb perspektívát nyújt, amellet hogy mindezek kialakulásában a rendszerváltás előtti és utáni évek is szerepet játszottak.

A vizsgált csoport a jelenlegi kutatások szerint 51 főnemesi családot képviselő 143 főből áll. Ebből:

1.2. táblázat. *A Magyarországon élő, 1960 és 1980 között született főnemesi származású személyek rang és nem szerinti megoszlása*

	Férfi	Nő	Összesen
Őrgróf		2	2
Gróf	22	20	42
Báró	59	40	99
Összesen	81	62	143

A fenti 143 főből előzetes, a kutatásról szóló postai úton való tájékoztatás és telefonos időpontegyeztetés alapján készült kérdőívfelvételre összesen 92 fő vállalkozott, ami a teljes minta 64,3%-a, azaz kétharmada. Ebből:

1.3. táblázat. *A kutatásban együttműködni hajlandó, Magyarországon élő, 1960 és 1980 között született főnemesi származású személyek rang és nem szerinti megoszlása*

	Férfi	Nő	Összesen
Őrgróf		2 (100%)*	2 (100%)
Gróf	10 (45,5%)	14 (70%)	24 (57%)
Báró	35 (59,3%)	31 (77,5%)	66 (66,6%)
Összesen	45 (55,5%)	47 (75,8%)	92 (64,3%)

*A százalékos megoszlás az adott cellában a válaszadók arányát jelzi az 1.2. táblázat cellaértékeihez viszonyítva

Az egyes cellák alacsony elemszáma miatt a különböző – szignifikánsnak tűnő – százalékos megoszlások, amelyek a válaszolók, illetve nem válaszolók arányát jelzik, nem tekinthetők relevánsnak, és elemzésükből nem vonhatunk le a kutatást segítő következtetéseket.

A leggyakoribb ok a kérdőívfelvétel megghiúsulására a rendelkezésünkre álló adatok (cím, telefonszám) téves mivolta és az általunk, illetve a kérdezőbiztosok által végzett „nyomozás” sikertelensége volt. Összesen tehát 28 személlyel nem tudtuk

felvenni a kapcsolatot, mivel vagy nem is állt rendelkezésünkre cím vagy illetve telefonszám, vagy az helytelen volt, és sem a rokoni, sem a baráti kör nem tudott (néhány esetben pedig nem akart) felvilágosítást nyújtani az illetőről.

A rendelkezésünkre álló alapmintából 5 személy külföldön dolgozott, illetve tanult az adatfelvétel időpontjában, velük ezért nem sikerült felvenni a kapcsolatot. Egy személy katonai szolgálatát töltötte, ketten pedig súlyos betegségben szenvednek, illetve intézetben élnek.

Összesen 11 személy volt különböző okokból elutasító a kutatással kapcsolatban, közülük akadt, aki konkrétan megjelölte ennek okát: nem rendelkezik főnemesi identitással, ezért nem érdekli az egész téma, illetve a kutatás.¹ További 4 személy időhiányra hivatkozva utasította el a kérdőívfelvételt.

2. fejezet

Megfigyelés

Az előbbieken ismertetett módon kiválasztott 92 fős vizsgálandó csoport minden egyes tagjával kérdőívet tölttettem ki, amely elsősorban zárt kérdéseket tartalmazott, de a mélyebb összefüggések feltárása érdekében néhány nyitott kérdés is szerepelt benne.² A kérdőív kérdései kitértek az illető általános szociológiai mutatóira (nem, kor, születési hely és idő, lakhely, szülői végzettsége, munkája, származása, iskolai végzettség, lakásviszonyok, foglalkozás, életkörülmények tárgyi dimenziói stb.), politikai és vallásos attitűdjeire, munkahellyel kapcsolatos atti-

¹ Itt kell megjegyezni, hogy a kérdőívre válaszoló alanyok közül 17-en a kérdezőbiztosokon keresztül konkrétan jelezték érdeklődésüket a kutatással, illetve annak eredményeivel kapcsolatban, és felajánlották esetleges további segítségüket.

² A kérdőívet lásd a 4. függelékben.

tűdjeire, származásukból fakadó különbözőségeikre, valamint ez a rész tartalmazta a csoport network-analíziséhez szükséges kérdéseket is.³ A kérdőívhez csatoltam az ún. Rokeach-teszt kérdéseit is, amely eredményeinek elemzésével a vizsgált csoport értékrendszerének sajátosságait volt alkalmam feltérképezni.⁴

A kérdőívfelvétele egyéni, személyes lekérdezési módszerrel, kérdezőbiztosok segítségével került sor 1998 ősze és 1999 tavasza között.

Elsősorban a csoport identitásának felderítése érdekében a kérdőívek áttekintése nyomán 8 fővel készítettem mélyinterjút, kb. egy-másfél órás időtartamban. Az interjúalanyok kiválasztási szempontjait a kérdőíves felvétel tapasztalatainak alapján állapítottam meg, ahol figyelembe vettem a válaszadók nyitottságát, tájékozottságát és egyéb szociológiai mutatóit (nem, lakóhely, iskolai végzettség) és szubjektív adottságait⁵ a minél érdekesebb és tartalmasabb interjúk elkészítése végett. A mélyinterjúk során elsősorban a megkérdezett személyes kapcsolatrendszerének jellegére, az arisztokrata fiatalok közötti hálózat fennállására voltam kíváncsi, valamint hogy a megkérdezett mit és hogyan őrzött meg felmenőinek arisztokrata identitásából, és azt milyen tartalommal éli meg.

A fenti empirikus adatokon kívül kutatásomban figyelembe vettem háttéranyagként a következőket:

– az elektronikus és nyomtatott sajtóban megjelenő, arisztokratakról szóló cikkeket, velük készült interjúkat, publicisztikai írásokat;

³ A minta network-hálózatának feltérképezése a személyesen lekérdezett kérdőíveken túl egy postai úton megválaszolandó ismertségi mátrix vonatkozó részének kitöltésével történt. A 92 főből ezt a mátrixot 46 fő töltötte ki. Ez a válaszadók 50, viszont a teljes minta csupán 32%-a.

⁴ A Rokeach-teszt módszertani ismertetését lásd a VII. részben.

⁵ Értem ezen a kérdőívek alapján leszűrhető különböző tartalmú identitás-tudat és kapcsolathálózat jellegét.

- a magyar arisztokrácia XX. századi képviselőinek emlékiratait, visszaemlékezéseit, önvallomásait stb.;
- korábbi kutatásaim során idősebb arisztokrata származású személyekkel általam készített interjúkat;
- a nemesi családok jelenkori egyesületeinek kiadványait;
- a nemesi családok rendezvényein való részvétel tanulságait.

Ezek a háttéranyagok azon túl, hogy érdekes kiegészítő szempontokkal és adatokkal járultak hozzá a kutatás fő kérdéseinek megválaszolásához, egy áttekintő képet mutathatnak a közvéleménynek az arisztokráciával kapcsolatos attitűdjeiről és annak változásairól, amiből az arisztokrácia társadalmon belüli presztízsállapotára lehet következtetni.

3. fejezet Adatelemzés

A kérdőíveket az SPSS című számítógépes adatelemző program-csomag segítségével dolgoztam fel. Mivel a teljes mintavétellel a reprezentativitás buktatóit elkerültem, valamint a mért sokaság viszonylag kicsi, az adatfeldolgozás különösebb módszertani problémákat nem vetett fel.

Az adatfeldolgozás során elsősorban egyszerű gyakorisági eloszlásokkal és keresztábrák elemzésével dolgoztam. Összetettebb, sokváltozós elemzéseknek az alacsony elemszám miatt csupán a kérdőív bizonyos részeinek elemzése során volt helye. Fürtelemzéssel dolgoztam a kérdőívben szereplő attitűdvizsgálatok, értékskálák, valamint a Rokeach-tesztek elemzése során.

A kérdőívben szereplő nyitott kérdésekre adott válaszok utólagos kódolása – szintén az alacsony elemszám miatt – nem vezetett volna eredményre, így azokat kézzel dolgoztam fel, valamint – elsősorban a politikai és vallási attitűdök vizsgálata során

- a kvantitatív tartalomelemzés módszerének segítségével elemeztem.

Az adatelemzés során viszont éppen a vizsgált csoport alacsony elemszáma miatt különösen vigyázni kellett a messzemenő következtetések levonásával, mindig körültekintően kellett kezelni a statisztikai elemzések eredményeit.

Módszertanilag nehézségeket támasztott a kérdések indiszkret és kényes mivolta, valamint a vizsgált alanyok bizonytalan válaszadási hajlandósága miatt a kérdőívszerkesztés és azon belül a kérdések megfogalmazásának módja. Ezen problémák megoldási módjait az egyes tézisek tárgyalásakor fejtem ki részletesen.

A mélyinterjúk elemzése elsősorban a kérdőíves vizsgálat eredményeinek további igazolására, azok árnyaltabb megfogalmazására, valamint a feltárt összefüggések részletesebb és mélyebb megismerésére szolgált.

IV. rész

Státusreprodukciós törekvések, esélyek és eredmények a főnemesi származású fiatalok körében

1. fejezet

Az egykori arisztokrata családok leszármazottainak általános szociológiai jellemzői

Az arisztokrata családok leszármazottai a XX. század végi magyar társadalomban első ránézésre nem bírnak sem társadalmi, sem gazdasági, sem politikai, sem egyéb más relevanciával, ösztartozásuk, illetve egy csoportba sorolásuk egyetlen kritériuma a származásuk.

A kutatásom egyik fő kérdése és feladata az első pillantásnál mélyebbre ásni és felkutatni a származáson kívüli más egyéb mutatókat, amelyek további összekapcsolódási dimenzióval bírnak.

A vizsgált származási, életkorbeli és lakhely szerinti kritériumok alapján meghatározott csoportról rendelkezésemre álló, teljesnek tekinthető lista lehetőséget nyújt, hogy az empirikus kutatásban részt vevő személyeken túl a teljes származási csoport nem¹, életkor és lakhely szerinti összetételére vonatkozó megállapításokat tehessünk.

Ezek szerint tehát a XX. század végi Magyarországon 51 olyan főnemesi származású család él, melynek 1960 és 1980 között született leszármazottja van. Ebből 1 őrgrófi, 19 grófi és 31 bárói

címmel rendelkezik. A Magyarországon élő hercegi családnak nincs a fenti kritériumoknak megfelelő tagja.

Az 51 család túlnyomó többsége a XVI–XIX. század folyamán kapta főnemesi rangját, legfeljebb honfiúsításuk, azaz a külföldi főnemesi cím hazai elismerése esik a XX. századra, tehát a hagyományos arisztokráciát képviselik.

Mivel a két világháború közti elit egyik szeletének leszármazotti körét vizsgálom, és már a II. részben részletesen kifejtettem, hogy nem tekinthetjük az újonnan főnemesített (legfeljebb bárói címet) kapott arisztokratákat a korszak hagyományos elitjébe tartozónak, itt kell megjegyezni, hogy a vizsgált csoport 51 családja közül négyet tekinthetünk ún. újbárá családnak. Két zsidó származású és két katonabárá családról van szó, egyikük sem rendelkezett korábban nemességgel, és mindannyian 1908 után kapták főnemesi címüket. Ez a négy család, illetve 14 – az általam meghatározott korcsoportba tartozó – leszármazottjának a mintába való felvétele nem torzítja a téziseimben megfogalmazott megállapításokat. (Egyébként a fenti 14 személy közül 13-an válaszoltak kérdőívemre, ami utalhat egy – esetleg más tartalmú, de – határozott identitásra körükben.)

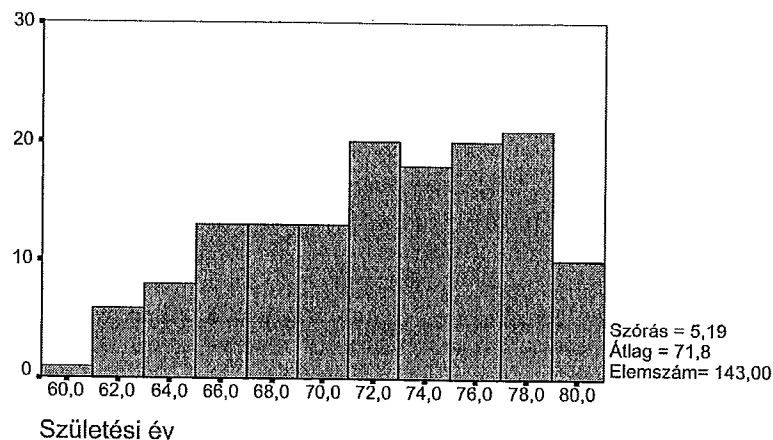
Az 51 család átlagban 2,8 leszármazottal képviselteti magát a vizsgálandó csoportban, azonban a valóságban egy családnak általában 1-2 tagja szerepel abban, és csupán három család 4, egy-egy család 5 és 7, további három 8, valamint egy-egy család 9, 10, illetve 11 taggal. Az egyes családok tagjait a legtöbb esetben testvéri és elsőfokú unokatestvéri kapcsolat köti össze. A 11 nagyobb taglétszámú család közül csak 4 esetében kapcsolódnak a tagok harmad-, negyedfokú unokatestvéri szállal egymáshoz, illetve a család oly régen szétvált, de azonos rangú és családnévű ágaiba tartoznak, hogy a rokoni fokozat meghatározása szinte lehetetlen.

A listán szereplő 51 családból tizenháromnak egyetlenegy tagja sem vállalta a kutatásban való részvételt. Ebből 4 grófi, 9

¹ A nemek és rangok szerinti megoszlási táblázatokat lásd a III. rész 1. fejezetében: 1.2. és 1.3. táblázatok.

bárói, azon belül pedig egy ún. újbárói család. A 13 család közül nyolc 1 taggal, négy 2 taggal, egy pedig 3 taggal szerepelt listámon. A többi 38 család legalább egy tagja részt vett a kutatásban.

A 143 főből álló vizsgálendő csoport részletesebb életkor szerinti megoszlását az alábbi hisztogram mutatja.

1. ábra. A Magyarországon élő, 1960 és 1980 között született főnemesi származásúak életkori megoszlása

A teljes csoporthoz képest a kutatásban részt vevő személyek életkor szerinti megoszlása nem mutat lényegesebb eltérést. A vizsgált csoport születési idejének szórása 5,06 (a teljes csoportnál 5,19), a születési év átlagértéke pedig 1972 (a teljes csoportnál 1971,8).

A teljes származási csoport lakóhely szerinti megoszlását tartalmazó 2.1. táblázatból egyértelműen kiderül, hogy a főnemesi származású fiatalok többsége Budapesten él.

2.1. táblázat. A főnemesi származású fiatalok lakóhely szerinti megoszlása

	Kutatásban részt vevők	Jelenleg külföldön tartózkodók állandó lakh.	Megadott címen nem elérhető	Egyéb okból a kutatásban nem résztvevő	Összesen
Budapest	63	2	6	11	82
Vidék	29	2	15	6	52
Nincs adat		1	7	1	9
Összesen	92	5	28	18	143

Ha a fenti táblázatból leolvasható adatokhoz hozzászámítjuk azt a 11 személyt, akinek állandó lakhelye nem Budapesten, hanem az ahhoz tartozó agglomerációban (Budaörs, Budakeszi, Pilisvörösvár, Leányfalu, Szentendre, Páty) van, így számos ponton kapcsolódnak a fővároshoz, akkor azt az eredményt kapjuk, hogy míg az ország teljes lakosságának egyötöde él Budapesten, addig a főnemesi származású fiatalok 65,03%-át tekinthetjük fővárosinak, és csak 28,67%-át nem. (További 6,3% esetében nincs a lakhelyre vonatkozó adatunk.) Ezt az egyenetlen, az országos átlaghoz képest eltérő megoszlást magyarázza az 50-es években osztályidegennek minősítettek körében megfigyelhető stratégia, amelyet Utasi Ágnes (Utasi–A. Gergely–Becskeházi [1996]) és Gudenus János (Gudenus–Szentirmay [1989]) is megfigyelt, valamint az általam készített mélyinterjúkból is kiderül. Eszerint a kényszerdeklasztált személyek – amikor ez a kitelepítéseket követően már megengedett volt – a korábbi lakhelyüket elhagyva Budapestre költöztek, ahol – kihasználva a nagyváros által nyújtott inkognitó előnyeit – nagyobb eséllyel jutottak munkához, és tudtak beilleszkedni a társadalomba.

A teljes származási csoportra vonatkozó megállapításaink után térjünk át a kérdőíves vizsgálat eredményeinek ismerte-

tésére, amelynek során ebben a fejezetben arra a kérdésre keresem a választ, hogy az egykori származási elit leszármazottai milyen szinten voltak képesek felmenőik egykori magas státusát reprodukálni.

A státusreprodukcióra vonatkozó elemzés során elsősorban azokat a társadalmi, demográfiai jellemzőket vizsgálom, amelyek tekintetében az érintettek szülei, illetve nagyszülei generációjának lehetőségei jelentős mértékben korlátozva voltak:

- az ún. „osztályidegenek” számára a fővárosban való lakás;
- felsőoktatási intézményben való továbbtanulás;
- végzettségnek megfelelő szintű és tartalmú munkakörben való elhelyezkedés.

Azok a vizsgálatok, amelyek a társadalmi tagoltságot az egyenlőtlenségek anyagi-jövedelmi dimenziói mentén tanulmányozzák (Fábián-Róbert-Szívós [1998]), az anyagi-jóléti státusmegszerzés társadalmi-demográfiai meghatározói közül szintén kiemelik a lakóhely (településtípus), az iskolai végzettség és a foglalkozási pozíció jelentőségét. A férfiak és a nők között nincs szignifikáns különbség az anyagi-jóléti pozíció tekintetében. A Fábiánék által vizsgált demográfiai tényezők közül a legnagyobb volumenű az iskolai végzettség hatása. Az iskolázottabbak egy főre jutó háztartási jövedelme magasabb, nagyobb a vagyonuk, több a megtakarításuk, és a háztartás komfortosabban berendezett, mint az iskolázatlan egyéneké. A települési egyenlőtlenségek tekintetében igazán lényeges különbség csak a fővárosi és vidéki háztartások között van. A foglalkozási-aktivitási pozíció szempontjából a munkaerő-piaci aktivitás minden formája jelentősen növeli a magasabb anyagi-jóléti státusmegszerzés esélyét az inaktív helyzetben levőkhöz képest, ami alól egyetlen kivételt a „tanulók” csoportja jelent (uo. p. 85–88).

Fábiánék vizsgálatuk alapján a legmagasabb státuscsoportot jellemző társadalmi miliót a következőképpen határozzák meg:

„A háztartások több mint egytizedét kitevő »jómódú státuscsoport« (...) a legjobb, a társadalmi átlagot magasan meghaladó anyagi-jövedelmi jellemzőkkel rendelkezik. (...) A jómódú, gazdag háztartások közel kétharmada nagyvárosban, ezen belül majd minden második Budapesten található. (...) Legalább érettségije van négyötödüknek, majd minden második közülük diplomás. Sokan dolgoznak alkalmazottként, de az átlagnál majd háromszor többen vannak a vállalkozók. A nem önállóak tipikusan felső-, illetve középvezetők. Gyakrabban dolgoznak a szolgáltatásban, mint más gazdasági ágazatban” (Fábián-Róbert-Szívós [1998], p. 80–81 – kiemelések tőlem – a szerző).

1. tézis. Az egykori főnemesi családok fiatal leszármazottai rendelkeznek mindazokkal a társadalmi, demográfiai jellemzőkkel, amelyek birtokában jó eséllyel kerülhetnek magas társadalmi státuscsoportba, és ezáltal valamennyire képesek reprodukálni felmenőik egykori státusát.²

A főnemesi származású fiatalok kétharmada Budapesten él, azon belül is igen magas arányban a főváros magas presztízsű és lakáspiaci értékű kerületeiben. (A 63 budapesti lakos közül 55 esetében rendelkezünk a kerületre vonatkozó adattal, mely szerint huszonhárman élnek a II., XI. és XII. kerületben, közülük is kimagaslóan magas arányban [17] a II. kerületben, a többi 32 pedig hozzávetőlegesen egyenletesen oszlik el a III.-tól a XXIII. kerületig.)

² Itt természetesen nem azt állítom, hogy a Magyarországon élő főnemesi származású fiatalok, akár összességükben, akár egyedeikben megközelítik felmenőiknek a második világháborút megelőző társadalomban betöltött akár gazdasági, akár politikai szerepét, illetve társadalmi presztízsét.

2.2. táblázat. *A fiatal arisztokraták születéskori és jelenlegi lakhely szerinti megoszlása*

	Szülei lakhelye a megkérdezett születésekor	Jelenlegi lakhely
Budapest	58	63
Város	9	12
Kisváros (25 ezer fő alatt)	8	7
Falu, tanya	11	10
Külföld	5	
Nincs adat	1	
Összesen	92	92

A kérdezett születésének időpontjában a szülők lakhelyére vonatkozó adatoknak a kérdezett jelenlegi lakhelyével való összehasonlításából azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a Budapestre való áramlás nagy hulláma a megkérdezettek születése előtt lezajlott. A születéskori lakhelyhez képest 32 esetben találunk változást. Ezek közül elhanyagolható azok aránya (8), akik Budapestről költöztek vidékre, főleg annak ismeretében, hogy 5 esetben a főváros környéki agglomerációba (Budakeszi, Budaörs-Kamaraerdő, Pilisvörösvár, Szentendre) való kiköltözésről van szó. További kilencen költöztek fel Budapestre – őket elsősorban tanulmányaik kötik a fővároshoz. 10 esetben Budapesten kívüli egyik településről a másikba költöztek. Az 5 külföldön született közül hárman Budapesten élnek, egy személy egy főváros környéki kistelepülésen, további egy pedig egy vidéki nagyvárosban.

A fiatal főnemesek az iskolai végzettség tekintetében a településtípusok szerinti megoszlásánál még homogénebb képet mutatnak. A 92 fő kivétel nélkül elvégezte az általános iskolát és a középiskolát. 79 fő (azaz a vizsgált csoport közel 86%-a) rendelkezik diplomával, illetve valamilyen felsőfokú intézmény

hallgatója, további 6 személy pedig posztgraduális tanulmányokat is végzett.

A középiskolát végzettek közül hetvenen gimnáziumban érettségiztek, 12 fő szakközépiskolában, ketten pedig szakmunkásképzőt végeztek (további hét esetében nincs adat, egy fő pedig külföldön járt gimnáziumba, amit nem fejezett be, de az ottani szabályok alapján felsőfokú intézményben tanulhatott tovább). A gimnáziumok közül felülreprezentáltak az egyházi középiskolák, hatan végeztek a budapesti, vagy a kecskeméti piarista gimnáziumban, öten a szentendrei ferenceseknél, nyolcan a Patrona Hungariae-ban, egy személy pedig a győri bencés gimnáziumban. Népszerűnek tekinthetők még körükben a két tannyelvű, illetve nemzetiségi gimnáziumok (4), valamint a II. kerületi Móricz Zsigmond Gimnázium (4). Ez utóbbi magyarázható a lakóhely szerinti megoszlással, hiszen a budapestiek közül tizenheten élnek a II. kerületben.

A felsőfokú végzettségűek vagy felsőfokú tanulmányi intézetben tanulók közül negyvenheten egyetemi, huszonhárman főiskolai diplomával rendelkeznek, illetve hallgatók, további öten pedig művészeti főiskolán vagy egyetemen tanulnak/tak. Az egyetemek közül a legnépszerűbb (14) az ELTE (ez magyarázható a budapesti lakhellyel), annak is a bölcsészkar (11), továbbá a Budapesti Műszaki Egyetem (7) és a gödöllői és egyéb agrártudományi egyetemek (6), valamint a rendszerváltás után érettségizettek körében az egyházi egyetemek (9), azon belül is a bölcsész- és a jogi kar.

A fiatalok iskolai végzettsége erősen korrelál a szülők iskolai végzettségével. A megkérdezettek közül az a 41, akinek édesanyja felsőfokú végzettségű, saját maga is továbbtanul(t), az 55 felsőfokú végzettségű apával rendelkező közül pedig 53 szintén felsőfokú végzettségű, vagy felsőfokú tanulmányait folytatja. Ahol mindkét szülő felsőfokú végzettségű, ott a megkérdezett is minden esetben az.

3. táblázat. *A fiatal arisztokraták iskolai végzettség szerinti megoszlása a szülők végzettségének tükrében*

	Apa végzetts.		Össz.	Anya végzetts.		Össz.	Apa-1 anya-1	Apa-1 anya-2	Apa-2 anya-1	Apa-2 anya-2	Össz.
	1	2		1	2						
1	53	26	79	41	38	79	34	19	7	19	79
2	2	11	13		13	13		2		11	13
Össz.	55	37	92	41	51	92	34	21	7	30	92

1 – felsőfokú végzettséggel rendelkezik

2 – nem rendelkezik felsőfokú végzettséggel

A fenti táblázatból is leolvasható, hogy a szülők, azon belül is a főnemesi származású apák végzettsége igen magas, közel 60%-a diplomás. Ez abból a szempontból különösen megdöbbentő, hogy a 60-as évekig a „volt uralkodó osztályok” tagjai számára a felsőfokú oktatási intézménybe való bejutás erősen korlátozott volt (Takács [2008]). Ebből az következik, hogy az érintettek édesapja vagy már korábban befejezte tanulmányait, vagy a lehetőségek felszabadulását követően volt módja egyetemi vagy főiskolai tanulmányainak lefolytatására, illetve annak befejezésére. (Olyan esetről is tudunk, ahol az édesapa a 90-es évek végén folytat felsőfokú tanulmányokat.) Ezenkívül az édesapák felsőfokú végzettségének irányára vonatkozó elemzés kimutatja, hogy többségük kevésbé átideologizált és átpolitizált szakterületen szerzett diplomát. Ahogy az egyik interjúalany beszámolt: „Édesapámnak származása miatt nehézségei adódtak az iskolaválasztásban. Erdésmérnök szeretett volna lenni, de esélye sem volt, hogy felvegyék. Egyértelműen nem a tanulmányi eredménye volt ennek az oka, hiszen jól tanult. Ehelyett élelmiszer-ipari gépészmérnöknek jelentkezett, mert ezen a szakon kevés volt a jelentkező, és ez egy olyan szak volt, ahol úgymond nem tud ártani a társadalomnak” (1977-ben született

nő). A diplomás édesapák közel fele mérnök, és alig egyötödük közgazdász vagy jogász.

A megkérdezettek közül negyvenkilencen mondták azt, hogy édesapjuknak nem volt olyan végzettsége, amelyet a hivatásának tekintett volna. Ennek okai közül legtöbbször édesapjuk származását, illetve a politikai viszonyokat jelölték meg.

Lássunk erre néhány példát a nyitott kérdésekre adott válaszok közül: „Először származása miatt nem mehetett olyan egyetemre, amilyenre szeretett volna, de később igen.” „Tovább szeretett volna tanulni, de származása miatt nem tehette, nem engedték, pedig 6 nyelven beszél.” „Egyetemre szeretett volna menni, de csak főiskolára vették fel, mert nem tanult elég jól, és hátrányt jelentett a származása.” „Diplomata szeretett volna lenni, de nem olyanok voltak a viszonyok – a háború és a kommunizmus.” „1956 miatt szakvizsgáját nem tudta letenni.” „Egyetemre nem mehetett, mert osztályidegen volt.” „Egyetemre akart menni, de egy évben csak egy egyházi gimnáziumban érettségiztetet vettek fel, így csak 40 éves kora után végezte el a főiskolát.”

Ugyanezt a kérdést³ az édesanyákra vonatkozóan is feltettük, de itt – a várakozásnak megfelelően – sokkal kisebb arányban válaszoltak a megkérdezettek „nem”-mel (29), hiszen az édesanyáknak csak 30%-a nemesi származású. A főnemesi származású anyák gyermekei közül csak ketten mondták azt, hogy édesanyjuk származása miatt nem tanulhatott tovább. A nem nemesi származású anyák gyermekei közül is azonban hárman hivatkoztak a származásra mint a továbbtanulást kizáró körülményre,⁴ a többiek általában az anyagi körülményeket jelölték meg, ami miatt édesanyjuk nem tudott továbbtanulni.⁵ Néhány esetben viszont az édesanyák a családot, a gyermeknevelést

³ „Mit gondol, édesanyjának olyan végzettsége volt, amit hivatásának tekintett?”

⁴ „Nem tudott továbbtanulni polgári származása miatt.” „Osztályidegen volt, mert apja csendőrvolt.” „Felvételizett a bölcsészkarra, de származása miatt nem vették fel.”

⁵ „Egyetemet akart végezni, de édesapja nem engedte, mert azt akarta, hogy hamar keressen.” „Sokan voltak testvérek, dolgoznia kellett.” „Munkahelyén

helyezték előtérbe, és ezért nem szereztek olyan végzettséget, amit hivatásuknak tekintettek volna.

A magas iskolai átlagvégzettségen kívül egy magasabb társadalmi státus megszerzése szempontjából az idegennyelv-tudásnak is kiemelkedő jelentősége van. A megkérdezettek közül harmincnyolcan beszélnek valamilyen idegen nyelvet alapszinten, ötvennégyen középszinten, negyvenegyen tárgyalóképes, tizenhatan pedig anyanyelvi szinten. A 92 főből összesen tízen nem beszélnek egyetlen idegen nyelvet sem, akik közül heten csak középfokú végzettséggel rendelkeznek (abból is négyen szakközép-, illetve szakmunkásiskolai), hatnak sem apja, sem anyja nem diplomás, és csak hárman élnek Budapesten, életkor szerinti megoszlásuk pedig egyenletes, tehát a nyelvismeret hiányát nem lehet fiatalságukkal magyarázni.

Az idegen nyelvek közül a leggyakoribb a német és az angol nyelv ismerete (59, 57), ezt követi a francia, az olasz, az orosz és a spanyol (12, 11, 3, 3).

A nyelvtudás megszerzésében, illetve elmélyítésében szerepet játszott a külföldi tanintézményekben eltöltött idő. Az életük nagyobb részét külföldön töltötteken kívül a megkérdezettek közül húszan folytattak valamilyen külföldi tanulmányokat, átlagban 11 hónapig, a legtöbben gimnáziumban vagy egyetemen (6-6), négyen valamilyen nyelviskolában tanultak, ketten pedig az általános iskolát, illetve annak egy részét végezték külföldön. A külföldi tanulmányok folytatására leggyakrabban választott helyszín Németország volt (8 esetben), ezt követi Olaszország és Nagy-Britannia (3, 4), további ketten-ketten pedig Franciaországban, Hollandiában, az Egyesült Államokban, illetve Kuvaitban tanultak.

Míg a főnemesi származásúak lehetősége – a teljes foglalkoztatottság ellenére – a munkahelyválasztás szempontjából az

---

nem engedték meg, hogy továbbtanuljon. Szegény családbók származik, 14 éves kora óta dolgozik.” „Anyagiak miatt nem tudott továbbtanulni.”

50-es, 60-as években erősen korlátozott volt,⁶ addig az általam vizsgált csoport tagjai munkába állásukkor a munkaerő-piaci lehetőségek szerint, végzettségüknek, képességüknek megfelelően, szabadon választhatnak munkát.

A vizsgált csoport tagjainak magas iskolai végzettsége már eleve jó pozíciót biztosít számukra a munkaerőpiacon. Ezt a feltevésemet támasztják alá a megkérdezettek munkahelyválasztással kapcsolatos várakozásai is, amit a jelenleg még tanulmányaikat folytatók körében vizsgáltam. A vizsgált csoport közel fele (44 fő) még tanuló, illetve egyetemi vagy főiskolai hallgató, közülük arra a kérdésre, hogy „*Mit gondol, fog-e elképzeléseinek megfelelő munkát találni?*”, 39-en válaszoltak pozitívan, hárman „*nem*”-mel és további két fő „*talán*”-nal. Az „*igen*”-nel válaszolók többsége szerint olyan lesz a végzettsége, amelynek segítségével könnyen fog elképzeléseinek megfelelő munkát találni.

⁶ A megkérdezettek közül, akik azt vallották, hogy édesapjuknak olyan végzettsége volt, amelyet hivatásának tekintett, tehát továbbtanulásában nem volt korlátozva, tízennégyen állították, hogy édesapjuknak nem volt mindig lehetősége a szakmájában dolgozni. Az okokat lássuk az érintettek saját szavaival: „Gazdálkodni szeretett volna, de elvették minden földjét, végül ki is telepítették.” „A háború végéig huszártiszt volt, de aztán összeomlott a rendszer.” „Közgazdászként szeretett volna dolgozni, de elkobozták összes vagyonát, így hegesztőként kellett dolgoznia.” „Szakmájában dolgozott, de nem képzettségének megfelelő szinten.” „Egyetemi végzettsége ellenére kertészeti segédmunkásként engedték csak dolgozni.” „Származása miatt.” „Piarista végzettsége miatt.” „Felsőfokú végzettsége ellenére gyári munkásként kellett évekig dolgoznia.” „1956 miatt.” „1956 után börtönben volt.”

Ugyanerre a kérdésre az édesanyák esetében tízenketten állították azt, hogy nem volt mindig lehetőségük a szakmájukban dolgozni, azonban közülük csak négyen említettek politikai okokat. („Követségen dolgozott, de közben bejöttek az ötvenes évek.” „Volt, amikor kitétték politikai okokból.” „Mert főnemeshez ment felségül.” „56 miatt.” – Az első három esetben az édesanya is nemesi, illetve főnemesi származású.) A többiek esetében, ahol az édesanyák nem nemesi származásúak, egyéni, illetve gazdasági okokat jelöltek meg a kérdezettek. („Egészségügyi okból, mert otthon kellett maradnia gyermekével.” „Nem volt szakmája.” „Csecsemőgondozást tanult, de C.-ben erre nem volt lehetősége.” „Tönkrementek a ...gyárak.”)

„Meglesz a képzettségem és szükséges is ez a munka.” „Az iskolámból eddig mindenkit elhelyeztek.” „A diplomámnak köszönhetően.” „Keresett még ez a szakma és rugalmas is vagyok, több helyen is hajlandó vagyok dolgozni.” „Diplomám megfelelő, sok mellékképzésen veszek részt, bízom a képességeimben.” „Azért járok ebbe az iskolába, hogy megfelelő munkát találjak.” Stb.

A többiek saját képességeikben bíznak, illetve elszántságukban, vagy optimista hozzáállásukkal indokolják pozitív válaszukat.

„Ha keresünk, előbb-utóbb találunk, csak akarat kérdése, annyira azért nincs rossz helyzet.” „Reálisak az elképzeléseim.” „Optimista vagyok.” „Mert amit akar, azt eléri az ember.” „Minden energiámat erre fordítom.” Stb.

Csupán ketten számítanak szüleik segítségére a munkahelykeresés során. A kérdésre negatívan válaszolók közül az egyik a szakmájában létező túlkínálattól tart, a másik pedig saját habitusával indokolja kétségeit:

„Nem vagyok benne biztos, hogy elképzeléseimnek megfelelő munkát fogok találni, mert annyira határozott vagyok és túl sok minden érdekel.”

A végzettségnek, képességnek megfelelő szabad munkavállalás lehetőségét és a vizsgált csoport jó munkaerő-piaci pozícióját tükrözi az aktívaknak a munkahelyükkel való elégedettségére vonatkozó vizsgálat eredménye. A kérdésre válaszolók háromnegyede vallotta magát elégedettnek, míg csak egynegyede elégedetlennek. Elégedettségüket a legtöbb esetben azzal magyarázzák, hogy azt „csinálják, amit szeretnek”. A többiek esetében a következő típusú válaszokat kaptam az elégedettség okára:

„Ideális állás, hivatásomnak tekintem.” „Biztos állás, elfogadható fizetés”. „Önállóságot biztosító munka.” „Önállóan dolgozhatok, sikereim vannak.” „Hasznos munka, az ország szolgálata, képességeimnek megfelelő.” „Kihívást jelent.”

Ez az elégedettségi arány kedvezőbb az országos átlagnál (Medgyesi-Róbert [2001], p. 591–616). A Medgyesi Márton és Róbert Péter szerzőpáros egy, a munkával való elégedettségre vonatkozó nemzetközi összehasonlító vizsgálatában megállapította, hogy a magyar munkavállalók kevesebb mint kétharmada tartja magát meglehetősen, illetve nagyon elégedettnek munkájával. Továbbá azt is leszögezik, hogy a tranzíciós országokban (amelyek közé Magyarország is tartozik) a magasabb iskolai végzettség – 16 vagy annál több, iskolában eltöltött év – magasabb elégedettséggel jár, ami magyarázhatja a főnemesi származású fiataloknak az országos átlagnál magasabb elégedettségi szintjét.

Az általam vizsgált csoporton belül a munkahelyükkel elégedetlenek sem végzettség, sem munkahelytípus, sem beosztás szerinti megoszlásuk⁷ alapján, sem aszerint, hogy hányadik munkahelyük az aktuális, nem mutatnak különbséget a teljes munkaerő-piaci szempontból aktív csoporthoz képest. Az elégedetlenek legtöbbször a munka unalmas jellegét, monotonitását, illetve a változtatás igényét jelölték meg oknak. Többször hivatkoztak az előlépési lehetőség hiányára, valamint anyagi okokra. Lásuk az elégedetlenségük okát a megkérdezettek saját szavaival:

„Túl egyszerű” – elektroműszerész. „Elég volt 13 év után, szívesen csinálnék valami mást” – tanár. „Szeretném többre vinni” – elektroműszerész. „Megalázó munkakörülmények, megalázóan alacsony bérezés” – orvos. Stb.

Az elégedetlenség okára adott válaszok, valamint az elégedetlenek megoszlása esetünkben is arra engednek következtetni, amit kutatásaik során Medgyesiék is megállapítottak, tehát hogy az elégedettséget elsősorban nem a beosztás, az iskolai végzettség csökkenti, hanem leginkább az, „...ha valaki fontos-

⁷ Bár közöttük egy középvezető sincs.

nak ítéli, hogy a munkája érdekes legyen, de jelenlegi munkáját nem tartja annak". (Uo. p. 607.)

A vizsgált csoport munkaerő-piaci aktivitás szerinti megoszlása a következőképpen néz ki: negyvenen főfoglalkozásban munkában állnak, negyvennégyen tanulmányaikat folytatják, azonban közülük tizennyolcan tanulmányaik mellett dolgoznak. A tanulókon kívül nyolcan inaktívak.

Az inaktívak közül heten háztartásbeliek, illetve gyermekeikkel otthon vannak. Mindannyian nők és felsőfokú végzettségűek, kisgyerekek miatt választották ezt az életformát. („A gyerekeim, a családom a legfontosabb, főleg a mai rohanó világban az a célom, hogy otthont tudjak biztosítani nekik. Jelenleg négy gyermekem van, és szeretnék még.”) Közülük hárman kifejezetten hangsúlyozták, hogy ez a helyzet csak átmeneti. „Ha a legkisebb három éves lesz, visszamegyek dolgozni, de most ők a legfontosabbak.”

A vizsgált csoport jó munkaerő-piaci pozícióját jelzi, hogy a megkérdezettek közül a kérdőírfelvétel idejében csupán egyetlen munkanélküli volt. Korábban pincérként dolgozott, azonban munkahelye megszűnt. Elmondása szerint mindent elkövet, hogy megfelelő munkát találjon, de ez eddig (1998) még nem sikerült. Egyébként egy kisvárosban él, ahol a szülei is. Ő is és szülei is szakirányú képesítés nélküli gimnáziumi érettségivel rendelkeznek. Nyelvtudása két nyelvből alapszintű.

A negyven főfoglalkozású munkavállaló többsége a versenyszférában dolgozik (27), egyharmada a közsférában⁸ (11), il-

⁸ Közsférának nevezem a közigazgatást (állami és önkormányzati igazgatás, beleértve a rend- és honvédelmet, igazságszolgáltatást), valamint az állami, illetve önkormányzati finanszírozású egészségügyet, oktatást és kulturális szolgáltatást.

letve egyéb területen (2 – egyház, társadalmi szervezet).⁹ A versenyszférában dolgozóknak a munkaadó vállalkozás jellege szerinti megoszlását a 4. táblázat mutatja. Ebből leolvasható, hogy többségük magántulajdonban lévő, hazai, nyereséges kisvállalkozásban dolgozik. Kiemelkedően magas az önállóak aránya (14), ezen belül öten egyéni vállalkozók, kilencen pedig saját (rész)tulajdonú gazdasági társaságban, bt.-ben, illetve kft.-ben dolgozik. Az egyikük veszteséges vállalkozása egy saját (rész)tulajdonú kisvállalkozás, a másik egy nagy állami vállalat, továbbá egy saját (rész)tulajdonú közepes méretű vállalkozás eredményességére vonatkozóan nincs adatunk.

4. táblázat. A versenyszférában dolgozóknak a munkaadó vállalkozás szerinti megoszlása

Tulajdonviszonyok I.		Tulajdonviszonyok II.		Méret		Eredményesség	
Egyéni vállalk.	5	Hazai	18	Kis	12	Nyereséges	23
Saját (rész)tul. gt.	9	Külföldi	7	Közép	9	Veszteséges	2
Egyéb magántul. gt.	10	Vegyes	2	Nagy	6	Nincs adat	1
Állami váll.	2						
Vegyes (állami+magán)	1						
Összesen:	27	Összesen:	27	Összesen:	27	Összesen:	27

⁹ 4.1. táblázat. A főfoglalkozásban munkában állók megoszlása gazdasági szektor és munkavállalói jogviszony szerint

	Versenyszféra	Közsféra	Egyéb	Összesen
Önálló	14			14
Alkalmazott	13	11	2	26
Összesen	27	11	2	40

A közsférában elhelyezkedettek közül négyen dolgoznak az oktatásban általános, illetve középiskolai tanárként, ketten kórházban, a többiek pedig a közszolgálat egyéb területein (had-sereg – 1; államigazgatás – 1; kulturális szolgáltatás [könyvtár, múzeum, színház] – 3).

Ha a főfoglalkozásban munkavállaló alkalmazottak beosztása szerinti megoszlást (5. táblázat) vizsgáljuk, első ránézésre a hipotézisben megfogalmazottakkal ellentétes eredményt kapunk, mivel – ahogy láttuk – a magas státuscsoportba tartozó nem önállóak tipikusan felső-, illetve középvezetők (Fábián–Róbert–Szívós [1998], p. 81). A vizsgált csoport tagjai között viszont egyetlen felsővezetőt sem találunk, összesen négy dolgozik középvezetői beosztásban, a többség pedig beosztott értelmiségiként. Ez az adat azonban a valóságban nem cáfolja hipotézisemet, mely szerint a főnemesi származású fiatalok nagy eséllyel kerülnek magas társadalmi státusba, mivel egyrészt a vizsgált csoport viszonylag alacsony életkora magyarázza az alacsonyabb beosztást, viszont a beosztott értelmiségiek magas aránya előrevetíti annak lehetőségét, hogy a karrierjük során magasabb pozícióba jussanak. Másrészt csupán a főfoglalkozásban munkában állók vizsgálata torzíja az egész csoportra vonatkozó megállapításainkat, mivel közöttük az alacsonyabb (csak középfokú) végzettségűek aránya értelemszerűen sokkal magasabb, mint a teljes csoportban.¹⁰ A minta közel felét kitevő tanulók csoportja pedig végzettségének köszönhetően valószínűsíthetően tanulmánya befejeztével a státusreprodukció szempontjából kedvező munkahelyet fog magának találni (ahogy ezt a megkérdezettek várakozásai is tükrözik – lásd előbb).

¹⁰ Míg az egész csoport 86%-a felsőfokú végzettségű, illetve felsőfokú oktatási intézmény tanulója, addig az aktívak között ez az arány 72,5%. Tehát a csupán középfokú végzettséggel rendelkező 13 személy közül tizenegyen főfoglalkozásban munkában állnak, egy személy még középiskolában tanul, egy pedig munkanélküli.

5. táblázat. Az alkalmazottak beosztás szerinti megoszlása

	Versenyszféra	Közsféra	Egyéb	Össz.
Középvezető	3	1		4
Beosztott értelmiségi	6	6	1	13
Alsó vezető		1	1	2
Szakképzett fizikai	3	1		4
Nincs adat		3		3
Összesen	12	12	2	26

Kutatásom során a vizsgált csoport anyagi-jóléti pozíciója összetevőinek kimerítő mérése nem állt sem módomban, sem szándékomban, azonban az életkörülmények bizonyos tárgyi dimenzióit bevontam a vizsgálatomba, annak érdekében, hogy ne csupán a státusreprodukció esélyeiről, hanem annak eredményességéről is megfogalmazhassunk néhány megállapítást.

Az arisztokrata származású fiatalok életkörülményeinek tárgyi dimenziói közül elsőként – és legmélyebben – a lakáskörülményeket vizsgáltam.

A megkérdezettek közel fele él önálló háztartásban, a másik fele pedig szüleivel, illetve nagyszüleivel. Nem meglepő, hogy míg az „idősebbek” háromnegyede él önálló háztartásban, addig a „fiatalabbaknál” ez az arány éppen a fordítottja. Az önálló háztartásban élők közül kilencen egyedül élnek, míg harmincnégyen házastársukkal, élettársukkal, illetve testvérükkel vagy unokatestvérükkel. A megkérdezettek jelenlegi lakhelyének tulajdonviszonya szerinti megoszlást a 6. táblázat mutatja. Eszerint a legtöbben saját (rész)tulajdonú ingatlanban élnek, a második legnagyobb csoport tagjai pedig szülei, illetve nagyszülei tulajdonában álló lakásban. Elhanyagolható az állami, önkormányzati vagy egyéb bérlakásban, szolgálati lakásban és kollégiumban élők száma. Az „egyéb” választ adók többnyire átmenetileg a házastárs szüleinek vagy testvéreinek tulajdonában álló lakásban él.

6. táblázat. Az arisztokrata származású fiatalok lakhelyénélk tulajdonviszonyok szerinti megoszlása

Saját (rész)-tulajdon	Szülők, nagyszülők tulajdona	Ön- * korm. bér- laks	Egyéb bér- laks	Szol- gálati lakás	Kollé- gium	Egyéb	Össze- sen
39	37	1	4	1	1	9	92

A fiatal arisztokraták átlagban 92 négyzetméteres, 3,68 szobás lakásban élnek, ebből egy főre átlagosan 30 négyzetméter, illetve 1,13 szoba jut. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a Magyarországon élő fiatal arisztokraták lakáshelyzetük alapján is a magyar átlagnál kedvezőbb körülmények között élnek, ugyanis a magyarországi lakásokra jutó átlagos szobaszám (2,4) alacsonyabb, mint a vizsgált csoport esetében, valamint egy főre átlagban csak 0,96 szoba jut az országos adatok szerint (*Magyar Statisztikai Évkönyv* [1999], p. 130).

A megkérdezettek – saját elmondásuk szerint – 90%-a él összkomfortos lakásban, 10% pedig komfortosban. A lakás komfortfokozatára adott válaszokat azonban fenntartással kell értelmezni, mivel a hivatalos KSH-definíció szerint összkomfortosnak csak az a lakás tekinthető, „...amely legalább egy 12 m²-t meghaladó alapterületű lakószobával, főzőhelyiséggel, fürdőhelyiséggel, WC-vel, közművekkel (villany, víz, szennyvízelvezetés), melegvízellátással és központi fűtéssel rendelkezik...” (*Magyar Statisztikai Évkönyv* 1998 [1999], p. 127). A hétköznapi szóhasználatban azonban ennek más a jelentése. Továbbá az összkomfortos lakás önmagában nem jelent kedvezőbb életkörülményeket, mint a komfortos lakás. Főleg annak ismeretében mondhatjuk ezt, hogy az összkomfortos lakások többsége lakótelepi, panellakást jelent, amelyeknek ingatlanpiaci értéke átlagban nem túl magas. Összességében azonban elmondhatjuk, hogy a vizsgált csoport minden tagja olyan lakásban él, amely

a fenti kritériumoknak megfelel, azzal az eltéréssel, hogy vagy központi fűtéssel (összkomfortos), vagy egyedi fűtési móddal (komfortos) rendelkezik. Ezek az adatok is meghaladják az országos átlagot, mivel a magyarországi lakások csupán 78%-a számít komfortosnak, illetve összkomfortosnak (uo. p. 131).

Az objektív mutatókon túl a szubjektív mutatók is, amelyek a jelenlegi lakáshelyzettel való elégedettséget, illetve az önálló lakással nem rendelkezők lakáskilátásait mérik, arra engednek következtetni, hogy a vizsgált csoport tagjai a mai magyar társadalom magasabb státuscsoportjába tartoznak. A megkérdezettek kétharmada állította, hogy elégedett saját lakáskörülményeivel. Összesen huszonheten elégedetlenek jelenlegi lakásukkal. A többség (12) a lakás méretével elégedetlen, szűknek, zsúfolt-nak, kicsinek tartja azt. Nyolcan önálló lakást szeretnének, ezért elégedetlenek a nem saját tulajdonban lévő ingatlannal. Heten pedig a lakás minőségére panaszkodtak.¹¹

A nem saját tulajdonú lakásban élők (53) lakáskilátásaira vonatkozó kérdésünkre kapott válaszok azt mutatják, hogy a többség pozitívan ítéli meg helyzetét ebből a szempontból. Egy részük (6) már rendelkezik saját lakással, de egyelőre még a szüleivel él. A legtöbben (7) szülői, illetve családi segítséggel fogják megoldani lakásproblémáikat. Néhányan lakáskasszát nyitottak, eltartási szerződést kötöttek, építkezésbe fogtak, illetve leendő házastársuk tulajdonában lévő lakásba fognak a közeljövőben beköltözni. Hárman pedig egyszerűen azt választották, hogy „jók az esélyeim”. Tizennyolcan vallották, hogy semmilyen lakásra nincs kilátásuk, azonban többségük – a csoporton belül is – a fiatalabbak közé tartozik, a kérdőívfelvétel idejében 23 évnél fiatalabb volt. Öten pedig – szintén fiatalab-

¹¹ Például: „Füstös az utca, nem jó a lakás beosztása.” „Zajos, rossz a belső elrendezés.” „Panel.” „A szomszédok miatt.”

bak – nem tudtak a kérdésre válaszolni, mert még nem foglalkoztak a problémával.¹²

A megkérdezettek többségének (70%) lakásában találhatóak múltat reprezentáló értéktárgyak (antik bútorok, családi ezüst étkészlet, illetve használati tárgyak, festmények, családi portrék az ősökről stb.), amelyek többségét az illető, illetve családja felmenőitől örökölte, ajándékba kapta. Volt, akinek sikerült az 50-es években különböző múzeumokban letétbe helyezett családi értéktárgyakat a rendszerváltozást követően visszaigényelni, azonban ez nem jellemző. Ugyanígy nem jellemző a csoport tagjaira, hogy vásárlás útján jutottak hozzá az ilyen jellegű értékekhez.

A csoportra jellemző viszonylag magas életszínvonalat tükrözi, hogy a megkérdezettek, illetve családjuk 40%-a rendelkezik egy nyaralóval (az ország teljes lakosságára vonatkozó adat szerint 100 háztartásra 6 nyaraló jut csupán – *Magyar Statisztikai Évkönyv* 1998 [1999] p. 126.), továbbá a megkérdezettek 45%-a rendelkezik autóval, közülük ötnek két autója is van. (A megkérdezés során nem vettük figyelembe, ha valaki ún. cégautót használ, tehát az őt alkalmazó cég bocsátott rendelkezésére, saját használatra autót.) A vizsgált csoport tulajdonában lévő autók átlagéletkora viszonylag magas (8,7 év), azonban a legtöbb ún. nyugati autó, csak elvétve találunk köztük régi, szocialista gyártmányú gépkocsit (Trabant, Wartburg, Lada). A vizsgált csoportban az autó tulajdonlására vonatkozó adatok is meghaladják az országos adatot (100 háztartásra 37 autó jut – *Magyar Statisztikai Évkönyv* 1998 [1999] p. 126.), főleg ha figyelembe vesszük, hogy ebben az esetben a mi adataink nem háztartásra, hanem személyre vonatkoznak, valamint a megkérdezettek egy

¹² „Egyelőre még nem foglalkozom a kérdéssel, majd ha befejezem az egyetemet.” „Nem tudom, talán majd bérelek egy lakást.” „Még nem gondolkodtam a kérdésen.” Stb.

jelentős része még tanuló, tehát önálló jövedelemmel nem vagy csak részben rendelkezik. A vizsgált csoporton belül a főfoglalkozásban munkában állók és a gyesen lévők rendelkeznek elsősorban saját autóval, míg a tanulóknak csak alig egyötöde.

Összegzésül tehát elmondhatjuk, hogy a ma Magyarországon élő főnemesi származású fiatalok társadalmi, demográfiai jellemzőik alapján igen jó eséllyel tartoznak a magyar társadalom legmagasabb, jómódú státuscsoportjába, amit az életkörülményeik bizonyos tárgyi dimenzióinak feltérképezésére irányuló vizsgálatom eredményei is igazolnak.

2. fejezet

Hivatus, közszolgálat, politikai attitűdök

„Talán a génjeimben hoztam a közszolgálati mániát...”¹³

Magyarországon a középkortól kezdve a XX. század első feléig a hagyományos elitet az arisztokrácia képezte – a korszakban fokozatosan csorbuló – hatalma pedig – a birtokában lévő fölbirtokokon és a társadalmi presztízsen túl – a rendelkezésére álló politikai intézményeken, a vármegyén, az országgyűlésen, a kormányzatban és az államigazgatás szerveiben betöltött pozícióján nyugodott. Ebből következik, hogy a még a két világháború közötti társadalomban is a főúri címmel rendelkezőknek csupán egy része működött polgári pályákon, részben anyagi viszonyaitól kényszerítve, részben lelki szükségletből (Szekfü [1922], p. 433), kivételes volt tehát akár a tudós, akár a vállalkozó arisztokrata (Erdei [1976], 4. szám, p. 44). Az arisztokrácia tehát mint történelmi politikai vezető osztály elsősorban politikai

¹³ Nádasdy Ferenc [2001]: Unokáinktól kaptuk kölcsön a Földet. *Heti Válasz*, 13. szám, p. 40.

szerepet vállalt, azon belül is leginkább a tradicionálisan őket megillető fő helyeket foglalta el, vagy földbirtokain való gazdálkodással foglalkozott (Uo., p. 44–45).

Az arisztokrata családok mai Magyarországon élő leszármazottaitól a földbirtokok államosítása, valamint a kárpótlási rendszer sajátosságai következtében aligha várhatjuk, hogy felmenőik tradícióját követve gazdálkodásba fognak. Azonban a rendszerváltást követően, a szabaddá vált politikai környezetben joggal feltételezhetnénk, hogy a főnemesi származású fiatalok követik felmenőik háború előtti tradícióját, és vagy közvetlen politikai szerepet vállalnak (Szalai [1994]), vagy a közsférában, azon belül is a közigazgatásban vállalnak munkát, és ebből a pozícióból igyekeznek az ország sorsára befolyást gyakorolni, illetve az ország irányításában részt vállalni. Azonban hipotézisem szerint a fiatal főnemesek esetében, míg erősen hat az a családon belül átörökölt motiváció, hogy magas iskolai végzettséget, nyelvtudást szerezzenek, és egykori státusukat ennek segítségével igyekezzenek reprodukálni, addig a közélethez való viszonyukat nem határozza meg a tradíció. Ezen a területen sokkal erősebben érvényesül a közvetlen múlt hatása, mely szerint az érintettek szüleinek generációja a háborút követő évtizedekben azt a „túlélési” stratégiát követte, hogy – kevés kivételtől eltekintve, amelyeket a II. részben ismertettem – nem vállalt, illetve nem is vállalhatott sem politikai, sem közéleti funkciót, hanem igyekezett arisztokrata származásában láthatatlanná válni, és elvegyülni a társadalomban. Tehát:

2. tétel. A Magyarországon élő arisztokrata származású fiatalok nem követik felmenőik tradícióját, amennyiben jellemzően nem a közsférában, hanem a magánszférában helyezkednek el, munkahelyválasztásukban nem motiválja őket az ország szolgálata, valamint politikai aktivitásuk is viszonylag alacsony.

Mielőtt a 2. tétel igazolásának taglalásába belefognánk, szükségesnek érzem a témában felmerült fogalmak, mint *közsféra*, *közszolgálat* definiálását.

„A közsféra elhatárolása igen összetett kérdés”¹⁴, azonban elemzésemhez a következő definíciót fogalmaztam meg: Közsférának nevezem a közigazgatást (állami és önkormányzati igazgatás, beleértve a rend- és honvédelmet, valamint igazságszolgáltatást), továbbá az állami, illetve önkormányzati finanszírozású egészségügyet, oktatást és kulturális és egyéb szolgáltatást.

A közigazgatáson belül – munkajogi szempontból is – elkülöníthető a valamennyi költségvetési intézményben dolgozó közalkalmazotti kar; a hatósági-igazgatási és ítélkezési tevékenységet végző állami intézményeknél az intézmény jellegével összefüggő döntést hozó, vagy a döntést érdemileg előkészítő munkát végző, állami és önkormányzati alkalmazottak, tehát a köztisztviselők kar; továbbá a minisztereket és államtitkárokat is magában foglaló – a közigazgatáson túlnyúló – politikusi kör.

Míndezen alapján tehát, ahogy az előző fejezetben láttuk, a főfoglalkozásban munkában állók kevesebb mint egyharmada (11) dolgozik a közsférában. Közülük négyen dolgoznak az oktatásban általános, illetve középiskolai tanárként, ketten kórházban, a többiek pedig a közszolgálat egyéb területein (had-

¹⁴ „...hiszen forrás-jellegű szempontok szerint minden, adóból és egyéb kötelező befizetésekkel finanszírozott szervezetet figyelembe kellene venni, eredmény-jellegű szempontokat követve viszont az előállított szolgáltatások közjószág- vagy extern hatás természetét kellene osztályozási szempontként megragadni. (...) valamennyi kritériumnak egyszerre csak a hagyományos minimál-állam szervezetei, a jog- és közbiztonsági, védelmi, államigazgatási és szabályozó szervek felelnének meg. Vitathatatlan ugyanakkor, hogy Magyarországon – és a világ sok más országában – a közoktatás, a felsőoktatás a hozzá kapcsolódó vagy tőle elkülönült alapoktatással, az egészségügy, sőt a kulturális szolgáltatások egy része is a közsférához sorolható, hiszen nagyrészt közpénzekből finanszírozzák őket, és hagyományosan fontos extern hatásokat is tulajdonítanak nekik” (Kézdi [1998] p. 143).

sereg – 1; államigazgatás – 1; kulturális szolgáltatás [könyvtár, múzeum, színház] – 3). Továbbá ha a közsférában dolgozók összetételét mélyebben vizsgáljuk, azt az eredményt kapjuk, hogy a 40 fő főfoglalkozású munkavállaló közül ketten dolgoznak a szorosán vett közigazgatásban. Közülük egy személy alacsony beosztásban (adminisztrátorként) a Magyar Honvédség alkalmazottja, és csupán egyetlen köztisztviselőt találunk. Ezt az egy államigazgatásban dolgozó személyt munkahelyválasztásában az átlagon felüli jövedelmen és a képességeinek megfelelő, hasznos munkavégzésen túl a családi hagyomány is motiválta.

Ha a közszolgálathoz való attitűdjük alapján vizsgáljuk a közsférában dolgozókat, szintén azt az eredményt kapjuk, hogy munkahelyválasztásukban nem az ország szolgálata vagy a családi hagyomány, illetve nem a közszolgálati munkaviszony által biztosított magas presztízs vagy az ország sorsáért érzett felelősség motiválta őket, hanem legtöbb esetben a végzettségük alapján betölthető munkakör jellege köti őket a közsférához. Az általános vagy középiskolai tanári diplomával rendelkező fiatal számára – a létező alapítványi és egyházi iskolák mellett – a legkézenfekvőbb egy állami vagy önkormányzati fenntartású iskolában való elhelyezkedés. Egy fiatal orvos számára a magánpraxis létesítése szinte kizárt, így értelemszerűen állami, illetve önkormányzati fenntartású kórházban vállal állást.

A közsférában dolgozókat saját elmondásuk szerint munkahelyválasztásukban elsősorban az motiválta, hogy érdeklődésüknek, végzettségüknek, képességeiknek megfelelő – továbbá néhányuk szerint hasznos – munkát végezhetnek.

A munkahelyválasztást motiváló tényezők elemzését a teljes mintára, pontosabban azon belül a főfoglalkozásban munkában állók csoportjára vonatkozóan is elvégeztem. Itt is a közsférában dolgozó csoporthoz hasonló eredményt kaptam. A munkahelyválasztást motiváló tényezők közül a leggyakrabban a

„végzett munka hasznosságán” túl a „képességnek, habitusnak, végzettségnek, valamint érdeklődésüknek megfelelő munkát” említették. A „későbbi munkához felhasználható tapasztalatszerzés” viszonylag gyakoribb említését magyarázza a vizsgált csoport életkori összetétele, mely szerint a megkérdezettek jelentős része karrierje elején áll.

A „családi hagyomány” és az „ország szolgálata” mint munkahelyválasztást motiváló tényező jelentősége körükben elhanyagolható, ugyanúgy, mint a „könnyű munka”, „rövid munkaidő”, illetve a „gyors előmenetel” és a „munka magas presztízse”. Ez utóbbiakból arra lehet következtetni, hogy a vizsgált csoportra nem jellemző a dolgok könnyebbik végének megragadása és a viszonylag kis erőbefektetéssel elérhető érvényesülés hajszolása. Egy építőipari tervezőcégnél mérnökként dolgozó interjúalany korábbi munkahelyét azért hagyta ott, mert „...az a világ, az a stílus, törtetés, örökösen a kenőpénzek és a másik oldalon a teljesen rendszertelen munkaidő, az emberek kihasználása nekem nem volt szimpatikus...”. A származásából fakadó kötelezettségét firtató kérdésre elmondja, hogy „...Szerintem alapvetően minden embernek a feladata lenne, hogy úgy végezze munkáját, hogy abban ne lehessen kivétnevalót találni, és mindeközben ne gázoljon keresztül más embereken. Nem mindenáron a pénz és az érvényesülés számít. Sokszor az ember, ha tisztességben, csöndben elvégzi a munkáját, az sokkal többet ér, mint ha melldöngetve az első sorban jelenik meg.”

Míg a munka presztízse jellemzően nem motiválta a megkérdezetteket, addig egyenyejük a munkájukkal járó „átlagon felüli jövedelmet” az első helyen jelölte meg, ők – egy, a közigazgatásban dolgozó kivételével – a versenyszférában helyezkedtek el. Nagyságrendben hasonló arányban említették a „jó munkahelyi légkört”, valamint „kihívásnak” tekintik munkájukat.

A közszolgálatához való attitűdök vizsgálata során feltettem a nem közszférában dolgozók körében azt a kérdést, hogy vállalna-e szívesen állást ezen a területen, és milyen feltételek mellett. A kérdésre adott válaszokból egyértelműen leszűrhető, hogy igen nagy a közszolgálati munkaviszony elutasítása. Mindez annak ellenére, hogy a megkérdezettek kétharmada nyilatkozott úgy, hogy felmenői közül ismer olyat, aki a közszolgálatban dolgozott, tehát ezen a területen egyáltalán nem érvényesül az évszázados családi tradíciók hatása. Ezt láttuk a munkahelyválasztással kapcsolatos motivációkra vonatkozó vizsgálat során is, ugyanis ezen a területen a családi hagyomány folytatásának jelentősége nem mutatható ki. A köz- és versenyszférában elhelyezkedettek megoszlásában sem mutatható ki szignifikáns összefüggés annak alapján, hogy a felmenők között dolgozott-e valaki a közszférában.

A „semmiképpen sem dolgoznék a közszolgálatban” választ adók közül a legtöbben egyszerűen unalmasnak, száraznak tartják ezt a munkát, semmiféle érdeklődést nem mutatnak. A többiek a saját hivatásukkal való elégedettségükre, az önálló, független munka iránti vágyukra hivatkoznak, valamint a közszolgálatban elérhető fizetések alacsony színvonala vagy a közigazgatás bürokratikus és korrump jellege miatt utasítják el a közszolgálati munkaviszonyt.

A 7. táblázatból leolvasható, hogy ugyanannyian adtak a fenti kérdésre „talán, ha...”, illetve „szívesen, ha...” válaszokat. A leggyakoribb feltétel, amelyet mindkét választ adó csoport megjelöl, a fizetés színvonalára vonatkozott: „Ha kedvező anyagi feltételekkel ajánlanának állást.” „Ha jobban/jól fizetnének.” „Ha a fizetés megfelelő lenne.” Azok közül, akik szívesen dolgoznának a közszférában, csupán négy, jelenleg még tanulmányait folytató megkérdezett nyilatkozott úgy, hogy mindenképpen ezen a területen szeretne elhelyezkedni. Közülük ketten konkrétan meg is jelölték azt a hivatalt, ahol szívesen dolgoznának.

7. táblázat. A „Ha nem a közszolgálati szférában dolgozik, vállalna-e ott szívesen állást?” kérdésre adott válaszok megoszlása a munkaerő-piaci aktivitás szerint

	Semmiképpen sem	Talán	Szívesen, ha...	Nincs válasz	Összesen
Tanuló	8	8	10		26
Tanulmányai mellett dolgozik	7	5	3	3	18
Főfoglalkozású	12	6	8	2	28
Egyéb	4	3	1		8
Összesen	31	22	22	5	80

A 7. táblázatból az is leolvasható, hogy a közszféra elutasítottága a főfoglalkozásban munkában állók között, tehát a jelenleg a versenyszférában elhelyezkedettek között a legnagyobb, míg a még tanulmányaikat folytatók körében, akiknek a munkahelyválasztással kapcsolatban kialakított elképzelései még kevésbé kialakultak, a legkisebb.¹⁵

Ezek az eredmények arra engednek következtetni, hogy az arisztokrata származású fiatalok, míg az anyagi-jövedelmi dimenziók szerint jó eséllyel képesek reprodukálni felmenőik státusát, ennek eszköze lényegesen eltér felmenőik stratégiájától. Azaz elsősorban a versenyszférában igyekeznek érvényesülni, és jellemzően nem követik felmenőiknek – a második világháborút követően ugyan drasztikusan megszakított – tradícióját, mely szerint a közigazgatásban betöltött pozíciókon keresztül igyekeznének az ország sorsára befolyást gyakorolni.

¹⁵ A tanulmányaik mellett munkát vállalkók közül egyébként hárman már jelenleg is a közszférában vállaltak részmunkaidőt, egy kórházban, egy országos hatáskörű szervnél, illetve egy minisztériumban. Ez a három személy az, aki a „Dolgozna-e a közszférában” kérdésre – értelemszerűen – nem adott választ.

Ugyanez az attitűd mutatkozik meg a politikai szerepvállalásuk területén is. A politikai aktivitás kérdéskörét két oldalról közelíthetjük meg. Vizsgáltam tehát egyrészt az aktív (választójogosultság), másrészt a passzív (választhatóság) választójoggal való élés gyakoriságát. Az aktív választójog gyakorlása kérdésének körében vizsgáltam továbbá a demokrácia választójogi intézményeihez való viszonyt, valamint a megkérdezettek politikai informáltságát, tájékozottságát az újságolvasási, hírkövetési szokásainak mérése segítségével. A passzív választójoggal való élés feltérképezése során a politikai pártokhoz való tartozás gyakoriságát is vizsgáltam.

A kérdőíves vizsgálat eredményei alapján elsőre kijelenthetjük, hogy a főnemesi származású fiatalok körében a politikai életben való közvetlen és aktív részvétel elhanyagolható. A kérdőívfelvétel idejében a megkérdezett 92 személy közül csupán négy volt tagja valamilyen pártnak, egy-egy fő a Kereszténydemokrata Szövetségnek (KDSZ), a Fidesznek, az Ifjúsági Demokrata Fórumnak (IDF) és az SZDSZ-nek. A kérdőívfelvételt megelőző időszakban pedig további hét személy volt tagja valamilyen pártnak, politikai csoportosulásnak, azonban később ebből kilépett. Közülük ketten-ketten a Fidesznek, illetve az IDF-nek, egy az MDF-nek, további ketten pedig a KISZ-nek voltak tagjai. (Ez utóbbi szám valószínűsíthetőleg a valóságban magasabb.)

A vizsgált csoportban továbbá egyetlenegy olyan személyt sem találunk, aki – akár sikeresen, akár sikertelenül – indult volna az országgyűlési választásokon jelöltként. Az önkormányzati választásokon 1998-ban egy személy indult a Fidesz–MDF–FKGP–MDNP közös jelöltjeként sikeresen, továbbá egy személy jelezte, hogy esetleg a soron következő önkormányzati választásokon elindulna.

Ahogy láttuk, a fiatal főnemesek politikai aktivitása a fenti területen elhanyagolható. Itt kell megjegyezni, hogy ez az attitűd

nem feltétlenül jelenti a felmenőknek közvetlenül a második világháborút megelőző időszakban követett tradíciójával való szakítást. Ugyanis a történelmi arisztokrácia fokozatos politikai térvesztése már a 20-as évektől kezdve megfigyelhető.¹⁶ Így elképzelhető, hogy akár a versenyszféra preferálása a közszférával szemben a munkahelyválasztás során, akár a minimális szintű aktív politizálás a családokon belül áthagyományozott közvetlen történelmi tapasztalat eredménye.

A fiatal főnemesek politikai attitűdjeinek vizsgálata során azonban markánsabban fedezhetőek fel az arisztokrácia évszázados politikai tradíciójának nyomai. Erre vonatkozóan két állítást fogalmaztam meg a kérdőívben, amelyre egy ötfokú skála segítségével lehetett válaszolni (1 – mélységesen egyetért; 2 – egyetért; 3 – igen is, nem is; 4 – nem ért egyet; 5 – egyáltalán nem ért egyet).¹⁷ Ezek szerint a megkérdezettek nagyobb százaléka értett inkább egyet (1. vagy 2. választ adott), mint nem azzal az állítással, hogy „Családom neve is kötelez, hogy aktívan felelősséget vállaljak az ország sorsának irányításában” (E). Azzal az állítással viszont, hogy „A főnemesség hagyományosan is részt vett a közügyek intézésében, így ezt a hagyományt nekem is folytatnom kell(ene)” (M), már többen nem értettek egyet, azonban még mindig 6 személy „mélységesen egyetért”, 24 pedig „egyetért” választ adott. Az utóbbi állítással inkább azonosulni tudók közül (1., 2. vagy 3. választ adók) pedig 18-an állították, hogy ténylegesen vannak ilyen ambícióik.

A fenti attitűdök azonban a megkérdezettek körében egyelőre nem manifesztálódtak, ami részben fakadhat a csoport viszonylag alacsony életkorából is.

¹⁶ Ahogy ezt a II. rész 28–29. oldalán részletesebben kifejtettem.

¹⁷ Lásd 8. táblázat.

8. táblázat. A főnemesi származású fiatalok politikai attitűd szerinti megoszlása

	Mélységesen egyetért		Egyetért		Igen is, nem is		Nem ért egyet		Egyáltalán nem ért egyet		Nincs válasz		Össz. %
		%		%		%		%		%		%	
A	17	18,5	42	45,7	26	28,3	4	4,3			3	3,3	92
B	3	3,3	11	12	27	29,3	36	39,1	13	14,1	2	2,2	92
C	1	1,1	3	3,3	21	22,8	47	51,1	18	19,6	2	2,2	92
D	60	65,2	22	23,9	7	7,6	3	3,3					92
E	13	14,1	28	30,4	19	20,7	20	21,7	12	13			92
F	6	6,5	10	10,9	47	51,1	27	29,3	2	2,2			92
G	12	13	21	22,8	31	33,7	18	19,6	10	10,9			92
H	40	43,5	45	48,9	7	7,6							92
I					7	7,6	24	26,1	61	66,3			92
J	4	4,3	11	12	38	41,3	34	37	5	5,4			92
K	26	28,3	51	55,4	8	8,7	6	6,5	1	1,1			92
L	1	1,1	5	5,4	11	12	46	50	29	31,5			92
M	6	6,5	24	26,1	16	17,4	38	41,3	8	8,7			92
N	1	1,1	7	7,6	15	16,3	46	50	18	19,6	5	5,4	92

- A. A demokrácia a létező legjobb politikai berendezkedési forma.
 B. Az emberek többsége nem ért a politikához, így az ország vezetőinek választását nem lehet rájuk bízni.
 C. Az ország vezetőit nem választani kellene, hanem érdemeikre tekintettel kijelölni.
 D. Felelős magyar állampolgárnak részt kell vennie az országgyűlési választásokon.
 E. Családom neve is kötelez, hogy aktívan felelősséget vállaljak az ország sorsának irányításában.
 F. A politikusok úgyis csak a maguk hasznára dolgoznak.
 G. A politika és az erkölcs két külön terület.
 H. Élnünk kell a demokrácia számunkra biztosított eszközeivel.
 I. Egy ember szavazata nem számít a választásokon, így én nem szavazok.
 J. A pártok csak egymással veszekednek, nem az ország sorsával foglalkoznak.
 K. A politikai tájékozottság az általános műveltség része.
 L. A politikai történések személyes sorsomra nincsenek befolyással.
 M. A főnemesség hagyományosan is részt vett a közügyek intézésében, így ezt a hagyományt nekem is folytatnom kell(ene).
 N. Magyarországon a kívánatos államforma az alkotmányos monarchia lenne.

A választójogosultság gyakorlása szempontjából viszont sokkal tudatosabb, aktívabb és az attitűdvizsgálat eredményeit is tükröző, következetes magatartást figyelhetünk meg. Arra az állításra, hogy „Felelős magyar állampolgárnak részt kell vennie az országgyűlési választásokon” (D), a megkérdezettek túlnyomó többsége (89%) válaszolta, hogy egyetért, közülük 65,2% mélysegesen egyetértett, hárman nem értettek egyet, és egyetlenegy személy sem állította, hogy egyáltalán nem ért egyet ezzel. Még határozottabb pozitív válaszokat kaptam az „Élnünk kell a demokrácia eszközeivel” (H) állításra. Itt a megkérdezettek 92%-a értett inkább egyet a kijelentéssel, a fennmaradó 7,6% pedig bizonytalan volt, azaz igen is, nem is választ adott. Ugyanezt az attitűdöt tükrözi a választásokon való részvételre, illetve annak fontosságának megítélésére vonatkozó kérdésekre adott válaszok megoszlása is, amelyet a 9.1. táblázatból leolvashatunk.

9.1. táblázat. *Politikai aktivitás a választásokon, illetve népszavazásokon való részvétel, valamint annak megítélése tükrében*

	Részvétel fontosságának megítélése				Hány alkalommal vett részt?					
	Rendkívül fontos	Fontos	Inkább nem fontos	Nem fontos	Össz.	Minden alkalommal	Nem minden alkalommal	Sohasem	Nincs válasz	Össz.
Országgyűlési választások	53	33	3	3	92	73	12	3	4	92
Önkormányzati választások	44	39	5	4	92	63	20	5	4	92
Helyi és országos népszavazások	38	47	5	2	92	63	16	8	5	92

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy a fiatal főnemeselek túlnyomó többsége (90–93,5%) mind az országgyűlési, mind az önkormányzati választásokon, valamint a népszavazásokon való részvételt inkább fontosnak tartja. A parlamenti választásokon való részvételt tartják a legtöbben rendkívül fontosnak, míg a helyi választásokat kisebb arányban, a közvetlen demokrácia eszközeinek alkalmazását pedig inkább csak fontosnak ítélik meg. Ugyanígy az országgyűlési választásokon vettek részt a legtöbben minden alkalommal, míg a másik két esetben ennél egy kicsit kevesebben.

A választáson való részvétel fontosságának megítélése és a tényleges részvételre kapott adatok – az egyes választási típusokra vonatkozó egyenkénti – keresztábrás elemzése azt mutatja, hogy e tekintetben a megkérdezettek következetesen viselkednek, tehát a választással kapcsolatos attitűdök, valamint a tényleges választói magatartás egymással összhangban áll. Azaz azok, akik rendkívül fontosnak, illetve fontosnak tartják az adott választáson való részvételt, túlnyomó többségükben részt is vesznek azokon. Az egyes eseteknél kimutatható következetlenség pedig fakadhat abból, hogy az illető, bár fontosnak tartja a választójoggal való élést, a legutóbbi választási alkalommal még nem volt választójogosult, mivel a 18. évét nem töltötte be, ezért nem vehetett részt a szavazáson, vagy valamilyen egyéb – a politikai attitűdökkel összefüggésbe nem hozható – oknál fogva nem élt választójogával. Olyat is találunk (minden esetben kb. 6–10%), aki bár a választásokon való részvételt inkább nem fontosnak tartja, mégis – ugyan nem minden, de – néhány alkalommal elment szavazni.

A politikai informáltságot, tájékozottságot a politikai eseménykövetés gyakoriságának és az információszerzés forrásának mérésével vizsgáltam (9.2. táblázat). Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy a fiatal főnemeselek nagyobb hányada többé-kevésbé rendszeresen követi a politikai események ala-

kulását, és csupán néhányan nem informálódnak ezen a téren, tehát nem olvassák a napilapok politikai rovatait, politikai folyóiratot, illetve nem hallgatják vagy nézik a rádió és a televízió hírműsorait.

A politikai információszerzés leggyakoribb forrása a televízió és a rádió hírszolgáltatása, ezt követi a napilapok politikai rovatainak rendszeres olvasása. Viszonylag kis számban található köztük olyan, aki politikai rendezvényeken, gyűléseken, illetve politikai témájú konferencián vesz részt, ők is elsősorban csak érdekesebb eseményekkor teszik ezt. Itt nem mutatható ki szignifikáns összefüggés a párthoz való tartozás és a részvétel gyakorisága között. A csoport viszonylag magas idegennyelv-tudási mutatói ellenére a külföldi hírműsorok rendszeres követése a megkérdezettek csupán egyharmadára jellemző.

9.2. táblázat. *Politikai aktivitás a politikai eseménykövetés gyakorisága és az információ forrása szerint*

Milyen gyakran olvassa/hallgatja/néz/vesz részt:	1*	2	3	4	5	6	7	8	9	Össz.
A napilapok politikai rovatait	1	26	27	4	3	10		16	5	92
Politikai folyóiratot		2	24	13	1	6		26	20	92
A rádió hír- és politikai műsorait	20	44	4	2		3		12	7	92
A tv hír- és politikai műsorait	9	54	13	2		3		8	3	92
Külföldi hírműsorokat	2	13	17	6		4		24	26	92
Politikai rendezvényeken, gyűléseken			2	1	1	14		23	51	92
Politikai témájú konferencián			1	1	2	4		17	67	92

* 1 – naponta többször; 2 – naponta; 3 – hetente; 4 – havonta; 5 – évente; 6 – érdekesebb eseményekkor; 7 – választásokkor; 8 – ritkán; 9 – soha

A vizsgált csoport politikai attitűdjeinek feltérképezésére – a már fentebb említett – 14 állításra kellett a megkérdezetteknek egy ötfokú skála segítségével válaszolniuk (8. táblázat). A 14 állítást tartalma alapján 3 csoportba lehet sorolni. Az első csoportba tartoznak a parlamentáris demokráciát igenlő, politikai öntudatra utaló állítások:

- A. A demokrácia a létező legjobb politikai berendezkedési forma.
- D. Felelős magyar állampolgárnak részt kell vennie az országgyűlési választásokon.
- H. Élnünk kell a demokrácia számunkra biztosított eszközeivel.
- K. A politikai tájékozottság az általános műveltség része.

A második csoportba tartoznak a jelen politikai intézményrendszerből kiábrándult, a parlamenti demokrácia eszközeit elutasító, a politikától elforduló attitűdöket tartalmazó állítások:

- B. Az emberek többsége nem ért a politikához, így az ország választását nem lehet rájuk bízni.
- C. Az ország vezetőit nem választani kellene, hanem érdekeikre tekintettel kijelölni.
- F. A politikusok úgyis csak a maguk hasznára dolgoznak.
- I. Egy ember szavazata nem számít a választásokon, így én nem szavazok.
- J. A pártok csak egymással veszekednek, nem az ország sorsával foglalkoznak.
- L. A politikai történések személyes sorsomra nincsenek befolyással.

A harmadik csoportba soroltam az egy történelmileg politikai vezető réteg leszármazottaitól várható, tradicionális személyes politikai attitűdre utaló állításokat:

- E. Családom neve is kötelez, hogy aktívan felelősséget vállaljak az ország sorsának irányításában.

M. A főnemesség hagyományosan is részt vett a közügyek intézésében, így ezt a hagyományt nekem is folytatnom kell(ene).

N. Magyarországon a kívánatos államforma az alkotmányos monarchia lenne.

A fenti csoportosításból kimaradt „A politika és az erkölcs két külön terület” (G) állítás, mivel ez a vélemény – megítélésem szerint – nem köthető egyértelműen egyik politikai beállítódáshoz sem.

Az állítások csoportosítása segítségével a következő általános megállapításokat tehetjük. A fiatal magyar főnemések nagy többsége a politikai demokráciát igenlő állításokkal inkább egyetért, közülük csupán 0–6 fő inkább nem értett egyet a fenti négy kijelentéssel, és csupán egyetlenegy személy volt, aki teljes mértékben elutasította a K állítást. Ennek megfelelően a politikai kiábrándultságra, a fennálló politikai intézményrendszer elutasítására vonatkozó állítások kétharmadát (B, C, I, L) a megkérdezettek többsége elutasította. Csupán az F és J állítások esetében mutatkozott nagyfokú bizonytalanság, 51,1, illetve 41,3% adott „igen is, nem is” választ. Mindkét állítás inkább a politikai élet szereplőivel kapcsolatos fenntartásokat fogalmazza meg, mint a politikai berendezkedés egészével. A harmadik, az arisztokrata származáshoz köthető állítások esetében azonban nem ennyire egyértelmű a kép, ebben a csoportban nem mutatható ki világos tendencia a válaszok eloszlásában. A „Családom neve is kötelez, hogy aktívan felelősséget vállaljak az ország sorsának irányításában” (E) állításra adott válaszok nagyjából egyenletesen oszlanak meg az ötfokú skálán, kivéve az „egyetért” választ adók kismértékben nagyobb arányát. Az M állítást a megkérdezettek inkább elutasították (lásd fentebb), míg az alkotmányos monarchia kívánatos voltára vonatkozó kijelentésnél egyértelmű az egyet nem értők jelentős többsége (majdnem 70%).

Mindezekből látszik, hogy a főnemesi származású fiataloknak a fennálló politikai berendezkedéshez való viszonyát származásuk, családjuk múltja, felmenőik tradíciója nem határozza meg szignifikáns módon.

A vizsgált csoport politikai attitűdjének mélyebb összefüggéseire fürtelemzést¹⁸ végeztem, amely során a 14 állítás képezte azt a 14 dimenziós teret, melyben az ötfokú skála értékei adták a tér koordinátáit, a fürtszerűen tömörülő pontokat pedig a kérdésre válaszoló személyek alkották.¹⁹ Az elemzés során a két-, illetve háromfürtös osztályozás közül a háromfürtös elemzés bizonyult a nagyobb magyarázó erővel bírónak.

Az első fürthe 30 személy tömörült, akiket elsősorban a demokratikus, parlamentáris politikai berendezkedésre vonatkozó állításokkal (A, K, H, D) való egyetértés jellemez (1,6–2,2 átlagérték), és egyértelműen elutasítják az olyan állításokat (3,9–4,6 átlagérték), mint hogy „a politika nincs hatással a személyes sorsra”, vagy „egy ember szavazata nem számít”, illetve hogy „az ország vezetőit kijelölni és nem választani kéne”. Az első fürst további jellegzetessége, hogy nem értenek egyet az általam arisztokrata származáshoz kötött állításokkal (E, M, N; 3,9–4 átlagérték).

A második és egyben legnépesebb fürthe tartozó 33 személy a tekintetben nagyon hasonlít az első fürst egyedeihez, hogy egyetértenek a jelenlegi politikai berendezkedéssel, és valamilyen politikai tudatosság jellemzi őket, tehát az A, K, D, H állítások alacsony átlagértékeket (1,15–2,3) kaptak, valamint egyértelműen nem értenek egyet a politikából való kiábrándultságra utaló állításokkal. Ami viszont lényegesen megkülönbözteti ezt

¹⁸ A fürtelemzés, illetve cluster-analysis egy sokváltozós statisztikai eljárás, amellyel az n-dimenziós térben egymáshoz közel álló, fürtszerűen tömörülő pontokat gyűjtjük közös csoportba.

¹⁹ A kérdőívet kitöltők közül 74 személy válaszolt a politikai attitűdre vonatkozó minden egyes kérdésre, így a fürtelemzést az ő körükben tudtam elvégezni.

a csoportot az elsőtől, az E és M állításokkal való inkább egyetértés. Tehát a „Családom neve is kötelez, hogy aktívan felelősséget vállaljak az ország sorsának irányításában” 1,88-os, míg „A főnemesség hagyományosan is részt vett a közügyek intézésében, így ezt a hagyományt nekem is folytatnom kell(ene)” 2,67-os átlagértéket kapott. Az alkotmányos monarchiát azonban ennek a csoportnak a tagjai is inkább elutasítják (N: 3,94).

A harmadik, összesen 11 személyt tömörítő fűrt politikai attitűdjének jellemzése a legnehezebb. Az idetartozó személyek bár bizonyos kiábrándultságot mutatnak a politikai élet szereplőivel kapcsolatban (F: 1,73; J: 1,82), egyértelműen a demokratikus intézményrendszer, illetve annak eszközeivel való élés fontossága mellett teszik le a voksot (H: 1,73; A: 2,09; I: 3,82). Származásuk és az abból fakadó tradíció jellemzően nem határozza meg politikai attitűdjüket, bár „A főnemesség hagyományosan is...” (M) állításra adott válaszok átlagértéke (2,64) körükben megegyezik a második fűrt válaszainak átlagértékével.

Az egyes fűrtök belső összetételének leírásán túl megvizsgáltam az egyes fűrtökbe tömörülő személyek szociológiai összetételét bizonyos független változók elemzésének segítségével, az egyes fűrtbe való tartozás struktúrájának felderítése érdekében (10. táblázat).

Az egyes fűrtbe csoportosuló személyek a különböző történelmi háttérű, tradíciójú családból való származás szerinti megoszlás alapján nem mutatnak eltérést. Nincs tehát szignifikáns összefüggés a különböző főnemesi rang, a felmenők politikai aktivitása, a rangemelés indoka vagy időpontja, valamint a fűrtök szerinti megoszlás között. Ugyanabból a családból származók, esetenként testvérek is politikai attitűdjeik szerint más-más fűrtbe tartoznak. (Például egy új keletű, katonabáró család 10 tagja közül ketten-ketten az első és a második fűrtbe kerültek, hárman a harmadikba, ketten pedig nem kerültek be a fűrtelelemzésbe, mivel nem adtak minden – idevonatkozó – kérdésre választ.)

10. táblázat. *A politikai attitűdök szerint tömörítő egyes fűrtbe való tartozás meghatározottsága a nem, lakóhely és iskolai végzettség alapján*

FŰRT	ÖSSZ.	Nem				Lakóhely				Iskolai végzettség			
		Férfi		Nő		Bp.		Vidék		Felsőf.		Középf.	
			%*		%		%		%		%		%
1	30	16	53,3	14	46,6	20	66,6	10	33,3	24	80	6	20
2	33	13	39,4	20	60,6	27	81,8	6	18,2	31	93,9	2	6,1
3	11	5	45,5	6	54,5	5	45,5	6	54,5	9	81,8	2	18,2
Σ	74	34	45,9	40	54,1	52	70,3	22	29,7	64	86,5	10	13,5

* A százalékos adat mindig az adott fűrtön belüli megoszlásra vonatkozik, nem a teljes sokasághoz képest.

A 10. táblázatból leolvasható, hogy míg a harmadik fűrtben a teljes csoporttal megegyezik a férfiak és a nők megoszlása, addig az első, a tradíciót nem követő fűrtben a férfiak felülreprezentáltak, míg a második, inkább tradíciókövető fűrtben a nők, azonban igazából a nemek szerinti megoszlás alapján nem állapítható meg szignifikáns különbség az egyes fűrtökhöz való tartozás tekintetében.

Az első fűrt tagjai, akiknek politikai attitűdjeik a leginkább hasonlítanak az egész csoportéhoz, nem mutatnak sem a lakóhely, sem az iskolai végzettség tekintetében lényeges eltérést a teljes sokasághoz képest. Életkor szerinti megoszlásuk is egyenletes, azzal az eltéréssel, hogy a legkorábban születettek közül nem képviseli magát senki. Ezzel szemben a második fűrt tagjai között, akiket a demokratikus, parlamentáris politikai berendezkedéssel való egyetértés mellett a származásukból fakadó politikai attitűdök is jellemeznek, felülreprezentáltak a budapestiek és a felsőfokú végzettségűek, valamint ennek a fűrtnek az átlagéletkora a legalacsonyabb. A második fűrttel ellentétben az ún. kiábrándultak fűrtje tagjainak több mint fele vidéken él (míg a teljes csoport kétharmada fővárosi), és az átlagnál több

körükben a csupán középfokú végzettséggel rendelkezők száma, valamint átlagéletkora ennek a fürtnek a legmagasabb.

A főnemesi származású fiatalok politikai attitűdjének vizsgálata során a parlamentáris demokráciához, illetve annak intézményrendszeréhez való viszonyukon túl vizsgálódási körbe vontam a megkérdezettek politikai szimpátiáját is.

A történelmi arisztokrácia – néhány kivételtől eltekintve – a magyarországi modern politikai pártrendszer kialakulását követően is megőrizte hagyományos, keresztény, konzervatív politikai beállítódását, azonban a szélsőjobb irányába eltolódó politikai vezetéstől már távol tartotta magát. Jelentős hányadukra a legitimista elkötelezettség volt jellemző a két világháború közötti korszakban is (Gyáni–Kövér [1998], p. 199). Ezt a hagyományos jobboldali elkötelezettséget és a létező szocializmussal szembeni ellenállást a második világháborút követő időkben is megőrizték a leszármazottak.

3. tézis. A főnemesi származású fiatalok, míg felmenőik korábbi tradíciójával szakítva nem vesznek részt aktívan a közéletben, addig politikai beállítottságukra nagy hatással vannak a családon belül átörökölt tapasztalatok és meggyőződések, így elsősorban a jobboldali, keresztény-konzervatív pártokkal, politikai irányvonallal szimpatizálnak.

Mivel ez a kérdés meglehetősen érzékeny, valamint a magyar pártrendszer sajátosságai következtében, amelyben nem teljesen tisztázottak a különböző pártok által képviselt értékrendek²⁰, a konkrét pártpreferenciák utáni érdeklődés nem juttatna

²⁰ Ez nem jellegzetesen magyar sajátosság, hiszen az európai és észak-amerikai demokráciákban is elmosódtak a hagyományos jobb- és baloldali, konzervatív, liberális és szocialista pártok által képviselt értékek.

minket közelebb a valóságos attitűdökhöz. Ezért célszerűnek tartottam a kérdést a következőképpen feltenni:

Kérem, részletesen fejtse ki, hogy milyen lenne az a párt, amelyre szívesen szavazna! (Képviselt értékrendje, politikai irányultsága, tagsága stb. alapján.)

Kérem, részletesen fejtse ki, hogy milyen lenne az a párt, amelyre semmiképpen sem szavazna!

A fenti nyitott kérdésekre adott válaszokat a kvantitatív tartalomelemzés módszerének (Cseh-Szombathy–Ferge [1971], Antal [1976]) segítségével elemeztem. Az első kérdésre a 92 főből nyolcvan válaszoltak, a másodikra pedig nyolcvanöt.

A politikai attitűdöt vizsgáló (első) kérdésre adott válaszok tartalomelemzése alapján a fiatal arisztokraták alapvetően két fő csoportra oszthatók. Az egyik csoportba tartozók az általuk preferált pártot a párt politikai irányvonala alapján jellemezték, míg a másik csoport tagjai inkább a hatalomgyakorlási stílus, a párttagság és -vezetőség jellemzése alapján, valamint a párt által preferált olyan cselekvési területeket, intézkedéseket jelöltek meg, amelyek nem köthetők konkrét politikai irányvonalhoz. Például a „katonai függetlenség”, a „reális gazdaságpolitika”, vagy az, hogy „egyaránt foglalkozzon bel- és külpolitikával” nem kötődik Magyarországon egyértelműen a jobb- vagy baloldalhoz, illetve a konzervatív, a liberális vagy a szocialista eszmekörhöz.

A két fő választípuson kívül – a kérdés megfogalmazása ellenére – nyolc válaszadó nem a preferált pártot jellemezte, hanem megjelölt egy konkrét pártot. Közülük hatan a Fideszre, egy-egy személy pedig az SZDSZ-re, illetve a „90-es MDF”-re szavazna.

A preferált pártot elsősorban a politikai irányvonala alapján jellemző 52 fő választát tovább csoportosítottam a válaszokban megjelenő bizonyos kulcsszavak előfordulása alapján:

Konzervatív attitűd: konzervatív, keresztény alapelveken nyugvó, vallásos értékrend, kereszténydemokrata, (mérsékelt) jobboldal, jobbközép, nemzeti érzésű, haza, polgári.

Liberális attitűd: liberális.

Szocialista attitűd: szociáldemokrata, balközép.

A fenti kategória-szótár segítségével végzett csoportosítás alapján 42 fő kötődik a konzervatív, 8 a liberális, 2 pedig a szocialista/baloldali eszmekörhöz. A politikailag konzervatív beállítottságú válaszadók körében a legtöbben (20) „nemzeti érzésű” pártra szavaznának szívesen, ezt követi a „keresztény alapelveken nyugvó párt” (15), valamint a „konzervatív párt” (12) említésének gyakorisága.

A vizsgált csoportból 20 személy nem jelölt meg valamilyen politikai eszmekörhöz köthető jellemzőt. Az ő válaszaikat az első csoport 52 tagjának a párt egyéb jellemzőire vonatkozó válaszaival összevontan elemeztem. A válaszok rendkívül szerteágazóak voltak, a legtöbb jellemzőt egy, illetve két személy említette csupán. Ezek felsorolásszerűen: egyszer említettek – „a hatalmat nem célnak, hanem eszköznek tekint”i, „támogatja a kultúrát”, „erkölcsös tagság”, „dinamikus”, „állatvédő”, „kreatív, energikus, tapasztalt frontemberek”, „egyenlő esélyeket biztosít”, „jobb megélhetést ad”, „őszinte”, „rendezett gondolkodású”, „ne legyen örült a vezetője”, „egyaránt foglalkozik bel- és külpolitikával”, „központi irányítás felé hajló politikai értékrend”, „tisztességesen informál”, „képzett vezetők”, „több pénzt ad oktatásra, orvosi ellátásra”, „katonai függetlenség”; kétszer említettek – „újító”, „aki az ország felemelkedését segíti”, „tiszta múlt”, „fiatalpárti”, „EU-párti”, „hagyománytisztelő”, „következetes”, „emberközpontú”, „nem szélsőséges”.

A preferált pártot jellemzők közül a legtöbben említették a párt „demokratikus” jellegét (15), a „szociális érzékenységet” (10). Az „igazságos”, „becsületes”, „nem korrup”t, „egyszerű emberek képviselete”, „család fontossága” jelzők említése 5-7 alkalommal fordult elő. Ezenkívül hárman-hárman mondták, hogy egy, „a köz érdekeit szolgáló”, „szavatartó”, „toleráns”, „humanista”, illetve „reális gazdaságpolitikát folytató” pártra szavaz-

nának szívesen. Az alkotmányos monarchiát vagy egy royalista pártot hárman támogatnának, a kétkamarás parlament felállítását pedig csupán egy személy.

A nemzeti érzelmű, konzervatív, keresztény pártokkal való szimpátiát támasztja alá a „Kérem, részletesen fejtse ki, hogy milyen lenne az a párt, amelyre semmiképpen sem szavazna!” kérdésre adott válaszok elemzésének eredménye is. Húszan állították, hogy kommunista, heten, hogy szocialista, tizenhárman, hogy semmilyen baloldali pártra nem szavaznának szívesen. A „túlzottan vagy szélsőségesen” liberális pártok elutasítottasága is igen magas, említettsége 13, míg a konzervatív, keresztény, illetve a népnemzeti pártokat 1-1 személy utasította el. Erre a kérdésre is többen válaszoltak egy konkrét párt megjelölésével: öten az MSZP-re, hárman az SZDSZ-re, ketten pedig a MIÉP-re nem szavaznának semmiképpen sem. A konkrét politikai eszmekörök diszpreferálásánál még jellemzőbb a csoportra mind a baloldali, mind a jobboldali (sok esetben irány megjelölése nélküli) szélsőségek elutasítása: szélsőséges – 27, nacionalista – 4, fasiszta – 3, rasszista – 1 említés. Mindemellett halványan jelen van körükben a nemzeti szélsőség attitűdje is, öten kozmopolita, egy-egy személy hazaáruló, illetve más nemzetiségű pártra nem szavazna szívesen.

A fentiekén kívül a legtöbben az első kérdésre adott válaszok ellenkezőjét adták meg elutasítandó pártjellemezőként, amelyek közül kiemelném a „pénz- és sikerhajhász céljait követő személyekből álló párt” kilencszeres, a „korrup”t párt” ötszörös említettségét.

Összefoglalásul tehát elmondható, hogy a Magyarországon élő arisztokrata származású fiatalok körében érvényesül az a felmenőiket jellemző politikai attitűd, mely szerint többségükben a konzervatív, keresztény, nemzeti, demokratikus, szélsőségektől mentes politikai ideológiához kötődnek.

3. fejezet Vallásos attitűdök

Az egykori arisztokrata családok általam vizsgált leszármazottai köre abban a három évtizedben szocializálódott, amelyet a vallásszociológiai tanulmányok a vallási hanyatlás legerőteljesebb korszakaként jelölnek meg (Tomka [1990]). A magyar társadalmon belül a 60-as, 70-es években felnövekvő nemzedékek váltak összességében a legvallástalanabbá, valamint a 80-as években tizenéves fiatalok között a legmagasabb a vallási szocializáció nélkül felnőtt, vallás nélküliek aránya. Ugyanakkor e fiatalok közt a vallásosság már inkább a magasabb státushoz kapcsolódik (Hegedűs [2000], p. 169–171). A 60-as, 70-es években tovább érvényesül a vallás elleni – már csak rejtett – diszkrimináció. „Diszkriminatív intézkedések sorozata korlátozta a vallásos emberek felsőfokú tanulását és jelenlétét pedagógusi munkakörökben és vezető beosztásokban. Az általánosan érvényesülő hátrányos megkülönböztetés nyomán a vallásos emberek – azonos munkakörökben is! – mind jövedelmüket és vagyontárgyaikat, mind a tájékozódás és a társadalmi beleszólás lehetőségeit tekintve lemaradtak nem vallásos, vagy magukat nem vallásosnak mutató társaik mögött. (...) A hatalom a vallási önképzést és közösségalkotást még a 70-es évek elején is (!) koncepciók perekkkel és súlyos börtönbüntetésekkel sújtotta” (Tomka [1990], p. 539). Tomka Miklós megállapításait az általam kitöltetett kérdőívek is alátámasztják, hiszen a megkérdezettek több esetben is vallották, hogy felmenőiknek nemcsak származásuk, hanem vallásos meggyőződésük, illetve egyházi gimnáziumi érettségijük miatt is hátrányos megkülönböztetésben volt részük.

„Édesapám a gödöllői agrártudományi egyetemre akart menni, de egy évben csak egy egyházi gimnáziumban érettségizettet vettek fel” (1967 – *a szerző megjegyzése*). „Édesapám a 60-as évek végén a piaristáknál végzett, és onnan egyből nem tudott továbbtanulni.” „Származása és vallása miatt nem vették fel egyetemre.” „A piaristáknál végzett, ezért nem tanulhatott ott tovább, ahol szeretett volna.” Stb.

A fenti fő tendenciákkal ellentétben azonban a szocializmus évtizedei alatt egész Kelet-Közép-Európában valamiféle vallási megújulásnak vagyunk tanúi. A vallás „...a nyilvánvaló veszteségek elszenvedése ellenére bizonyos értelemben megerősödött, sőt, elmondhatjuk, hogy a társadalmi regeneráció kérdésében – megint csak bizonyos értelemben – a társadalom egyéb szférái előtt járt, a társadalom rekonstrukciójának egyik jelentős szervezője volt, de legalábbis fontos bázisa volt a megújulásnak. Évtizedekkel a politikai ellenzékiesség megerősödése előtt földalatti vallási csoportok működtek, s már a nyolcvanas évek elejére jelentős megújulási és ifjúsági mozgalom bontakozott ki egyes egyházakban” (Hegedűs [2000], p. 33).

Ugyanakkor, míg a társadalom egészére összességében elmondható, hogy a vallásosság diszkrimináló tényezőként szerepelt az egyéni életutakban, addig bizonyos, korábban magas státusú, később kényszerdeklasszált rétegek számára éppen a státusreprodukción elősegítő egyik tényező volt a vallásos hit, meggyőződés. Az Utasi Ágnes kutatócsoportja által vizsgált egykori kisvárosi elit tagjai számára a diplomaszerzésen és a nyelvtudáson kívül a vallásos nevelés biztosította a szinten maradást a háborút követő évtizedekben (Utasi–A. Gergely–Becskeházi [1996], p. 38–40).

Az általam vizsgált csoport tagjai szüleinek generációjáról még elmondható, hogy társadalmi érvényesülésük gátjává válhatott vallásosságuk, ugyanakkor egyéni tartásuk megőrzésében, a nehéz esztendőket elviselésében nagy szerepet játszhatott

meggyőződésük. Feltételezhető továbbá, hogy nagyobb eséllyel őrizték meg hitüket, illetve merték azt gyakorolni, mint osztályidegen elemek, akiknek „már nem volt vesztenivalójuk” egzisztenciájuk területén. Számukra az elsődleges diszkrimináló tényező származásuk és nem vallásuk volt. Nem beszélve továbbá arról, hogy a korszak egyházi kisközösségei a fennálló rendszer ideológiai kritikai szigeteként működtek, amelyekben szívesen vettek részt a rendszer által ellehetetleníteni kívánt egykori főnemesi családok leszármazottai. Emiatt feltételezhetően a szülők tradicionálisan a kereszténységhez kötődő (Tilquin [1998]) generációja bátrabban adta át gyermekeinek vallásos meggyőződését, nevelte őket a hit szellemében, íratta be őket iskolán kívüli hittanórákra, illetve olyan egyházi iskolákba, amelyek megőriztek valamit a „régiből”.²¹

4. tézis. A Magyarországon élő arisztokrata származású fiatalok életében a vallás már nem szerepel sem diszkrimináló, sem státuszreprodukáló tényezőként. Körükben az országos, generációs tendenciákkal ellentétben igen magas a vallásosak, illetve a hitüket gyakorlók aránya.

A fiatal főnemesek vallásos attitűdjeinek vizsgálatára a kérdőívben feltett egy nyitott és több zárt kérdés segítségével került sor. Ebben a körben vizsgáltam a megkérdezettek felekezeti hovatartozását, a vallás gyakorlásának gyakoriságát, valamint a vallásnak nevelésükben játszott szerepét. A személyes rituális aktivitásnak csak két dimenzióját vizsgáltam, nevezetesen hogy a megkérdezettek és szüleik egyházi házasságot is kötöttek-e, illetve, hogy az illető volt-e elsőáldozó, béralkozott, vagy amennyiben protestáns, konfirmált-e. Továbbá egy nyitott kérdés

²¹ A vallásosság továbbadásának esélyeiről a családon belül lásd részletesebben: Tomka [1990].

keretében kértem meg a válaszadókat, hogy röviden foglalják össze, milyen szerepet játszik életükben a hit.

A kérdőíves felmérés tanúsága szerint a Magyarországon élő arisztokrata származású fiatalok 99%-a keresztény, mindössze egy személy nincs megkeresztelve. A többség (90%) katolikus, ötven reformátusok, hárman evangélikusok.²² A megkérdezettek 86%-a hívőnek vallotta magát, négyen állították, hogy nem hívők, ateisták, további hét személy pedig ugyan nem tartja magát hívőnek, de vagy nagyobb ünnepeken jár templomba (2), vagy tiszteli a vallási hagyományokat (5). A hívők közel fele (38 fő) rendszeresen gyakorolja vallását, tehát hetente vagy gyakrabban jár templomba, tizenhárom havonta²³, tizenhatan nagyobb ünnepeken, tizenketten ugyan hívők, de templomba járással nem gyakorolják vallásukat. Ez az arány lényegesen meghaladja a magyar átlagot, amennyiben a teljes lakosság körében alacsony a rendszeresen templomba járók aránya, a hetente járók 10–14%-ot, a havonta 1–3-szor járók további 6–12%-ot tesznek ki (Hegedűs [2000], p. 66).

²² A katolikus és a protestáns arisztokrácia között fennálló hagyományos ellentétek továbbélésével ebben a dolgozatban a vizsgált minta alacsony száma miatt nem foglalkozom. Azonban ennek nyomait a kutatás során nem véltem felfedezni. Egy katolikus interjúalannal folytatott beszélgetés során ugyan elhangzott, hogy: „Ez a réteg egy vallásos, katolikus réteg.” Mikor rákérdeztem ennek tartalmára, annyit válaszolt, hogy mert az arisztokraták főleg katolikusok, de „persze, a protestáns, az semmi negatívát nem jelent”.

²³ A vallásszociológiai felmérések tanúsága szerint magasabb az aránya a heti templomba járóknak, ha a kérdésben az ezután következő kategória a havi templomba járás, és alacsonyabb, ha a két-három heti (Hegedűs [2000]).

11. táblázat. *A vallással kapcsolatos beállítottság a nem, lakhely és iskolai végzettség alapján*

Vallással kapcsolatos beállítottság	Nem		Lakhely		Végzettség		Összesen
	Férfi	Nő	Buda-pest	Vidék	Felső-fok	Közép-f.	
Hívő, hetente vagy gyakrabban jár templomba	16	22	30	8	37	1	38
Hívő, havonta jár templomba	7	6	10	3	12	1	13
Hívő, nagyobb ünnepeken jár templomba	10	6	7	9	10	6	16
Hívő, de nem jár templomba	4	8	8	4	9	3	12
Nem hívő, de nagyobb ünnepeken jár templomba	1	1	2		2		2
Nem hívő, de tiszteli a vallás hagyományait	3	2	4	1	5		5
Nem hívő, ateista	4		1	3	2	2	4
Nincs válasz		2	1		2		2
Összesen	45	47	63	29	79	13	92

A felekezeti hovatartozás és a vallásgyakorlás, valamint a hit szerinti megoszlás között nem mutatható ki szignifikáns összefüggés. A nemek szerinti megoszlásról kijelenthetjük, hogy a hetente vagy gyakrabban templomba járó és a templomba nem járó hívők között felülreprezentáltak a nők, a csak nagyobb ünnepeken templomba járó hívők között nagyobb arányban vannak férfiak, valamint mind a négy, magát ateistának valló megkérdezett férfi. Azonban az egyes cellákhoz tartozó alacsony esetszámok miatt ebből nem vonható le messzemenő következtetés. A vallásgyakorlás intenzitása szerint a 11. táblázatból

is leolvasható csoportok között a lakóhely szerinti megoszlás tekintetében nincs lényeges különbség, tehát a budapestiek és vidékiek aránya két csoportot kivéve megegyezik a teljes minta eloszlásával. Ezek szerint a csak nagyobb ünnepeken templomba járó hívők és az ateisták között felülreprezentáltak a vidékiek. Ugyanígy ez a két csoport tér el az iskolai végzettség tekintetében is a teljes mintához képest, azaz körükben magasabb a csak középfokú végzettséggel rendelkezők száma.

A fenti adatokból egyértelműen látszik, hogy a főnemesei származású fiatalok összességében vallásosabbak, valamint vallásukat inkább gyakorolják, mint az átlag magyar lakosság. Az egész társadalmon belül az aktív vallásosak között a nők és a kisebb településen élők felülreprezentáltak, továbbá míg az idős templomba járókon belül mindig abszolút többségben vannak a nem vagy alig iskolázottak, addig a fiatalokon belül éppen fordítva, a magasabb végzettségűek képeznek (mindig legalább relatív) többséget a templomba járók között (Hegedűs [2000], p. 77, 79). Így a vizsgált csoport életkori jellemzője, továbbá iskolai végzettség szerinti összetétele alapján nem meglepőek a magas vallásosságot tükröző eredmények, azonban mindezek nem magyarázzák a fiatal főnemeselek körében a hívők, valamint a vallásukat aktívan gyakorlók ilyen magas arányát.

Ebben szerepet játszott a szülők generációjának – már a bevezetésben is kifejtett – törekvése, mely szerint körükben a családon belüli nevelésben jelentős szerepet kapott a keresztény hit átadása a gyermekek számára.

A megkérdezettek 83,7%-a állította, hogy vallásos nevelést kapott, illetve azt az állítást, hogy „Nevelésemben fontos szerepet játszott a vallásos hit”, a megkérdezettek 40%-a „teljes mértékben igaz”-nak tartotta, további 20-20 személy (22%) pedig „igaz”-nak, illetve „részben igaz”-nak. A vallásos nevelésben részesülők elsősorban a családot, az otthon jelölték meg a vallásos nevelés teréről (77-ből 75-en), további 31-en az iskolában

is, 60-an pedig iskolán kívüli hittanórán is kaptak vallásos nevelést.

Ezt támasztják alá az iskolai végzettségre vonatkozó adataink is, mely szerint a fiatal főnemesek által látogatott középiskolák közül felülreprezentáltak az egyházi gimnáziumok (összesen 21 fő végzett egyházi gimnáziumban), valamint a felsőfokú végzettségűek, illetve felsőfokú intézményben tanulók közül is kilencen egyházi egyetemen folytatják tanulmányaikat (lásd IV. rész 1. fejezet 65. old.).

Míg a fiatal főnemesek vallásosságát összességében magyarázza a családon belüli értékátörökítés, valamint a vallásos nevelés, addig a csoport nem hívő részénél nem mutatható ki a hitre való nevelés hiánya. Ugyanis a nem hívők közel egyenlő arányban állították, hogy vallásos nevelést kaptak (6), illetve hogy nem részesültek ilyen jellegű szocializációban (5).

Az egyházi életfordulós szertartásokat igénybe vevők aránya a főnemesi származású fiatalok körében igen magas, azonban ez nem tér el a magyar lakosság átlagától. A magyar felnőttek körében a nem bejegyzettek vagy meg nem kereszteltek aránya 3,7–6,4%, ami csak néhány százalékkal magasabb a vizsgált csoport körében mért aránytól. Továbbá a magyar felnőtt lakosság 70–80%-a tartja az egyházi életfordulós szertartásokat fontosnak. A fiatal főnemesek körében ezek a számok pedig a következőképpen alakulnak:

A megkérdezettek szüleinek 80%-a kötött egyházi házasságot is,²⁴ míg a fiatal generációból a már házasok [házas (25) + elvált (4) + elvált és újránházasodott (2) = 31] közül 26 fő (84%) templomban is esküdött. A 61, a kérdőívfelvétel idején még hajadon, illetve

²⁴ Érdekes módon, abban a 15 esetben, ahol a szülők nem kötöttek egyházi házasságot, csak egy esetben főnemesi származású az édesanya, 14 esetben pedig nem nemesi családból származik. Az egyházi házasságot kötő szülők esetében a nemesi, illetve a nem nemesi családból származó anyák eloszlása megegyezik a teljes csoportban mért adatokkal.

nőtlen megkérdezett közül pedig ötvennégyen (88,5%) állították, hogy majdan templomban is szeretnék házasságot kötni.

A személyes rituális aktivitás kérdéskörében vizsgáltam még, hogy a megkérdezettek voltak-e elsőáldozók, illetve konfirmáltak-e. Ahhoz képest, hogy a csoportból 77-en állították, hogy vallásos nevelést kaptak, 80-an voltak elsőáldozók, illetve konfirmáltak, csak heten nem, valamint 5 esetben erre a kérdésre nem kaptam választ. Ebből tehát az következik, hogy az egykori arisztokrata családokban amennyiben nem a hit és a keresztény vallás szellemében nevelték a gyermekeket, még akkor is többségükben fontosnak tartották, hogy bizonyos egyházi szertartásokban részt vegyenek, vagy a látszat megtartása, vagy a családi tradíció folytatása érdekében, illetve hogy lehetőséget biztosítsanak a gyermekek számára a hit megismerésére és ennek alapján való szabad döntésre.

Az „Amennyiben hívő, kérem, röviden foglalja össze, milyen szerepet játszik életében a hit!” nyitott kérdésre adott válaszok tartalomelemzéséből elsőként az a következtetés vonható le, hogy a fiatal főnemesek életében a vallás már diszkrimináló tényezőként nem szerepel. A megkérdezettek közül sem a kérdőívben, sem a mélyinterjúk során senki nem említette, hogy érte valamilyen hátrányos megkülönböztetés vallása miatt. Ugyanígy azonban az egykori elit idősebb leszármazottai valomlásával ellentétben (Utasi–A. Gergely–Becskeházi [1996]) a társadalmon belüli érvényesülésükben sem játszik szerepet a vallás. A kérdésre válaszoló 73 személy közül öten állították, hogy „időnként kell valami kapaszkodó a mindennapi nehézségek elviseléséhez”, illetve hogy „a hit erőt ad az élet nehéz perceinek elviseléséhez”, vagy „a hit kapaszkodó, magyarázatot ad kiúttalan helyzetekben is”, „erőt, kitartást ad”, „a legkétségbeesettebb pillanatokban segít kívülről látni a dolgokat, felülemelkedni a mindennapi dolgokon”. Azonban ez már nem olyan kapaszkodóra utal, ami a teljesen kilátástalan helyzet túl-

élésében nyújtana segítséget, mint ahogy az jellemző volt a szülők generációjára. Tehát körükben a vallásosságuk az egyéni útkeresés eredménye, amelyben természetesen nagy szerepet játszott a hitre való nevelésük is.

Aszerint, hogy a hit milyen szerepet játszik a főnemesi származású fiatalok életében, alapvetően két csoportot különböztethetünk meg. Az egyik csoport számára, amelybe az én kategorizálásom alapján 39 fő tartozik, a vallás alapvető, meghatározó alapja az életnek, mindennapi tevékenységüknek, valamint gondolkodásukat alapvetően meghatározza. A hitük központi szerepet játszik életükben, annak alapvető értelmét jelenti. Közülük a legtöbben igen röviden, tömören válaszoltak a kérdésre: „Fontos.” „A legfontosabb.” „Meghatározó, útmutató.” „Életem alapja.” „Meghatározó irány az életemben.” Ennek a csoportnak a tagjai gyakorolják legrendszeresebben vallásukat, közülük huszonötön hetente, illetve annál gyakrabban járnak templomba. A másik csoporthoz tartozó 19 fő között egyaránt találunk hetente, illetve annál ritkábban, főleg nagyobb ünnepeken templomba járókat. Az ő életükben a vallás elsősorban morális szerepet játszik. Tehát a vallás etikai alapértékeinek fontosságát emelték ki, valamint hogy a vallás erkölcsi értékrendjüket határozza meg, illetve a vallás erkölcsi tanításai szerint igyekeznek élni. Például: „A hit segít a helyes értékrend kialakításában.” „Megpróbálok erkölcsösen élni.” „Hétköznapijaimban igyekszem úgy viselkedni, ahogy egy hívő embernek kellene.” „Az értékrendemet a kereszténység határozza meg.”

A megkérdezettek közül csupán négyen vallottak úgy, hogy bár hívők, de életükben a vallás nem játszik nagy szerepet: „Nem jelent különösebbet.” „Nem lényeges, hiszek Istenben, de mindennapi viselkedésemet nem határozza meg.”

A fenti, karakterisztikus csoportokba osztható válaszokon kívül még jellegzetes attitűdként jelentkezett a hit erőt, tartást, kitartást nyújtó jellegének kiemelése.

Összefoglalva, a Magyarországon élő főnemesi származású fiatalok – többségükben katolikus – keresztények, túlnyomó többségük magukat hívőnek vallja, valamint az országos átlaghoz képest igen magas körükben a hitüket rendszeresen gyakorlók aránya. Hitüket – a vallásos nevelés útján irányított – egyéni útkeresésnek köszönhetik, amely életükben többségüknél alapvető szerepet játszik, központi helyet foglal el, egy másik meghatározott csoportjuk esetében pedig elsősorban erkölcsi értékrendjük megformálásában segíti őket.

4. fejezet

A státusreprodukción elősegítő tényezők

Ebben a fejezetben az egykori arisztokrata családok leszármazottainak státusreprodukción esélyeit meghatározó társadalmi, demográfiai jellemzőkön kívüli egyéb dimenziókra vagyok kíváncsi.

5. tétel. Abban, hogy a Magyarországon élő, főnemesi származású fiataloknak jó esélye van a magas társadalmi státusba való kerülésre, a kedvező szociológiai-demográfiai jellemzőkön túl, illetve azokra erősen hatva, a családban átörökölt értékeknek, a nevelésnek is meghatározó szerepe van. A magyar és nemzetközi arisztokrácia között feltételezett kapcsolathálózat szerepe viszont esetükben elhanyagolható.

A hipotézis verifikálása, valamint magyarázata választ ad továbbá arra a fent már érintett kérdésre, hogy egy ellehetetleníteni kívánt társadalmi réteg milyen erőforrásokkal rendelkezik, amelyek segítségével ellent tud állni ezeknek a tendenciáknak. Melyek azok az értékek, amelyek a családon belül átörökölték

több évtizeden keresztül fennmaradnak, és hatással bírnak egy gyökereiben megváltozott társadalmi rendszerben?

A kérdés megválaszolására a kérdőívben az arisztokrata családokon belül érvényesülő nevelésre vonatkozó kérdésekre adott válaszokon túl a mélyinterjúk során felderített mechanizmusok, stratégiák elemzése szolgál.

A Magyarországon élő arisztokrata származású fiatalok státuszreprodukcóját elősegítő tényezők felsorolását a szülők, nagyszülők generációja által választott stratégiák taglalásával kell kezdeni.

Mint tudjuk, a második világháborút megelőzően az arisztokráciát a birtokaik elsősorban valamilyen Budapesten kívüli lakhelyhez kötötték, és csupán a gazdagabb rétege rendelkezett fővárosi és vidéki kettős lakhellyel, valamint néhány értelmiségi család élt Budapesten (Nagy Beáta [1986]). Mind a kitelepítéseket elkerülő arisztokrata családok, mind az 1951–53 között kitelepítettek az 50-es évek végén, a 60-as évek elején vissza-, illetve felköltöztek Budapestre, ahol egyrészt nagyobb eséllyel jutottak a családjuk eltartását biztosító álláshoz, valamint a társadalomban való elvegyülést, az arisztokrata mivoltukban való láthatatlanná válást is ez a stratégia segítette elő.

A vizsgált csoport szülei generációjának tagjai már a szocializmus későbbi évtizedei alatt végzettségüknek, nyelvtudásuknak köszönhetően, a korszakban érvényesülő diszkriminatív tendenciák ellenére is olyan munkakörökben tudtak elhelyezkedni, amelynek segítségével a gyermekeiknek alapvetően jó életkörülményeket biztosítottak. Tették ezt annak ellenére, hogy körükben nem ritka a három vagy annál több gyermeket felnevelő nagycsalád, ahol az édesanya életét gyermekei nevelésének szentelte, így a családot egy kereső tartotta el.

Az arisztokrata családok megélhetési feltételeinek javításában a már a második világháború folyamán vagy az azt követő bő évtizedben külföldre emigrált rokonság is segített, bár ennek je-

lentősége nem túlbecsülendő, és semmiképpen sem általános. A megkérdezettek közül a kérdőív kérdéseire adott válaszok során csak néhányan említették, hogy a széles rokoni hálózat, illetve a külföldi rokonok segítségével folytán előnyt élveztek származásukból. A külföldi rokonok segítségét hatan említették, míg a széles rokoni hálózathoz tartozó előnyöket tizenötön, azonban itt nem minden esetben feltételezhetünk anyagi támogatást. Az egyik interjúalany beszámolt arról, hogy „Emlékszem is, amíg nagyapám élt, anyagilag is segítettek, egy rendszeres összeget küldtek”. Egy másikuk pedig elmondta, hogy „A külföldi rokonok rendszeresen küldtek ruhacsomagokat. Amikor kicsi voltam, akkor kaptunk bébiételt, ami akkor itthon nem volt elérhető.” A megkérdezettek többsége viszont nem tud arról, hogy a külföldi rokonok anyagilag támogatták volna őket.

A különböző társadalmakban való érvényesülést Bourdieu szerint alapvetően az egymásba többé-kevésbé transzformálható három alapvető tőkefajtaival való rendelkezés határozza meg (Bourdieu [2000b]). Ha a gazdasági, kulturális és társadalmi tőkére vonatkozó Bourdieu-féle logikát követjük, az egykori arisztokrata családok Magyarországon élő leszármazottairól a következőket mondhatjuk el.

A főnemesi családokat a második világháborút követően – a történeti részben ismertetett és közismert módon – gazdasági tőkéjüktől megfosztották. A rendszerváltozást követően a kárpótlási törvények pedig végleg lezárták az egykori restitúciós álmok megvalósulásának lehetőségét, amennyiben az érintett családok anyagi kondícióikat lényegében nem módosító módon részesültek egykori elkobzott javaik kárpótlásában. (A főnemesi családok által visszaszerzett, illetve a családon belül megőrzött és továbbadott értéktárgyakról a IV. rész 1. fejezetében részletesen beszámoltam.) Ennek ellenére a megkérdezettek fele állította, hogy szülei jó anyagi körülményeket biztosítottak számára.

A társadalmi kötelezettségekből vagy kapcsolatokból fakadó társadalmi tőke tekintetében az arisztokrata családok jó kondíciója társadalmi sztereotípiá. Ennek valóságos létezéséről, valamint konvertálhatóságának lehetőségeiről a kutatásom eredményeit az V. rész. 2. fejezetében ismertetem.

A kulturális tőke tekintetében, amely az iskolai végzettségi titulusok-formájában intézményesül, az arisztokrata családokról elmondható, hogy már a szülők generációja esetében is, de még inkább szembetűnő módon az általam vizsgált korosztály iskolai végzettsége a társadalmi átlagot lényegesen meghaladja. Az inkorporált kulturális tőke jelenléte pedig, amely egy hosszú távú elsajátítási folyamat során az egyén szilárd részévé, habitusává válik, az arisztokrata családokon belül érvényesülő nevelési stratégiában érhető tetten.²⁵

Míg a szülők generációjának a felsőfokú továbbtanulás lehetőségei egyrészt származásuk miatt korlátozottak voltak, másrészt – elsősorban az édesanyák esetében – a család anyagi körülményei nem engedték meg, hogy egyetemet, főiskolát végezzenek (lásd IV. rész 1. fejezet 4. lábjegyzet), addig ez az általam vizsgált korcsoportról már korántsem mondható el.

A nevelési stratégiákra vonatkozó kérdésekre²⁶ adott válaszok tanúsága szerint a főnemesi származású fiatalok szülei nem csupán fontosnak tartották, hogy gyermekeik diplomát szerezzenek, és idegen nyelveket tanuljanak, hanem ennek hátterét is biztosították (lásd 12. táblázat). A megkérdezettek fele ítélte

²⁵ A Bourdieu által tárgyasult kulturális tőkének nevezett kulturális javak mérésére a kutatás során nem került sor.

²⁶ A kérdőívben a nevelési elvekre vonatkozó 19 állítást fogalmaztam meg, amelyekre egy ötfokú skála (1 – teljes mértékben igaz; 2 – igaz; 3 – részben igaz; 4 – nem igaz; 5 – egyáltalán nem igaz) segítségével kellett a megkérdezetteknek választ adniuk. Ezen túl lehetőségük volt, hogy egy nyitott kérdés keretében egy pár szóban összefoglalják, hogy a fenti 19 állításon túl milyen útravalót kaptak családjuktól. Erre a kérdésre 81 fő válaszolt.

12. táblázat. *A neveléssel kapcsolatos állításokkal való egyetértés szerinti eloszlás*

Neveléssel kapcsolatos állítások:	1*	2	3	4	5	Nincs válasz	Átlag
Családon belül mindig megbeszéljük a problémáinkat	20	30	28	11	1	2	2,44
Sok időt töltök a családommal	24	26	26	15		1	2,35
Szüleim mindig jó anyagi körülményeket biztosítottak számomra	9	36	24	17	5	1	2,7
Gyermeckoromban minden évben nyaralt együtt a család	33	31	12	11	4	1	2,14
Szüleim fontosnak tartották, hogy nyelveket tanuljak	45	26	14	5	1	1	1,8
Volt lehetőségem külföldön nyelveket tanulni	26	13	10	32	10	1	2,85
Szüleim fontosnak tartották, hogy diplomát szerezzek	45	28	6	11	1	1	1,84
Szüleim biztosították a feltételeket, hogy diplomát szerezzek	43	30	10	5	3	1	1,84
Szüleim végezték a házimunkát, nekem nem kellett segítenem	6	11	16	42	15	1	3,6
Szüleim fontosnak tartották, hogy minél előbb önálló keresetem legyen	5	15	21	41	9	1	3,37
Szüleim irányították a pályaválasztásomat	1	3	25	35	27	1	3,92
Szüleim arra neveltek, hogy ne hátráljak meg a nehéz feladatok elől	38	39	12	1	1	1	1,76

*Ahol: 1 – teljes mértékben igaz; 2 – igaz; 3 – részben igaz; 4 – nem igaz; 5 – egyáltalán nem igaz

meg egyértelműen úgy, hogy szülei jó anyagi körülményeket biztosítottak számára, azonban ennél sokkal magasabb arányban (80%) állították, hogy a diplomaszerezés feltételeit (beleértve az anyagi körülményeket is) szüleik megteremtették. Ezzel egybevág az az adat, hogy csupán 22%-uk vallott úgy, hogy szü-

lei fontosnak tartották, hogy minél előbb önálló keresettel rendelkezzenek, a többség ezzel az állítással nem értett egyet.

Azon fiatalok körében, akik arra az állításra, hogy „Szüleim fontosnak tartották, hogy diplomát szerezzek”, teljes mértékben igaz, illetve igaz választ adtak, a felsőfokú végzettségűek aránya kicsit magasabb az egész csoport adataihoz képest. Azokban az esetekben viszont, ahol a szülők a diplomaszerezés feltételeit is biztosították, a felsőfokú végzettségűek, illetve tanulmányaikat folytatók jelentősen felülreprezentáltak az egész csoporthoz képest. Ez az adat is utal a nevelésnek a kulturális tőke megszerzésében játszott szerepére.

Tehát a Magyarországon élő arisztokrata családok nevelési elveiben a diplomaszerezés fontossága kiemelkedő, amelynek feltételeit is igyekeztek megteremteni, azonban a konkrét pályaválasztást csupán négy esetben irányították a szülők, a többség saját maga dönthetett erről. A tanulás fontossága mellett azonban többségükben a gyermekeket bevonták a családi munkamegosztáson belül a házimunkák elvégzésébe is.

A diplomaszerezés fontosságán túl a nyelvtudás elsajátítása mint nevelési stratégia is igen alacsony átlagértéket kapott, ami annyit jelent, hogy a főnemesi családok hagyományos nemzetközi jellegéből fakadó idegennyelv-ismeret megszerzésének fontosságát is tekinthetjük az arisztokrata nevelési elvek egyik alapvető összetevőjének. Az idegennyelv-tanulás egyik legcélravezetőbb módjának, a külföldi nyelvgyakorlásnak biztosítása azonban már nem olyan általános körökben, ugyanis a megkérdezettek közel egyenlő arányban állították, hogy erre volt lehetőségük, illetve hogy nem. (A nem Magyarországon élő rokonság szerepéről a külföldi tanulmányutak megszervezésében és támogatásában lásd részletesebben az V. rész 2.2. fejezetében.)

A csoport státuszreprodukcióját elősegítő tényezők kérdésén túlmutat, illetve azt csak közvetve magyarázza az intézményszerűült és az inkorporált kulturális tőke, valamint a társadalmi

tőke megszerzésének elősegítésén kívüli, a nevelés során átörökített egyéb értékek taglalása. Azonban a fejezet logikájába illeszthetőnek tartom, és így itt elemzem a főnemesi származású családokra jellemző, a szocializációt erősen meghatározó további átadott értékeket.

A vizsgált családokat meghatározóan jellemző vallásos szellemenben való nevelésről, a keresztény hit átadásának fontosságáról és jelentőségéről az előző fejezetben már részletesen szóltam.

A szülőktől „útravalóként” kapott értékeket kutató nyitott kérdésre adott válaszok tartalomelemzéséből kitűnik, hogy a keresztény vallási és erkölcsi értékek átadásán túl a becsületre (21²⁷), tisztességre, gerincességre, egyenességre (14), szeretetre (11), erkölcsi tartásra (10) való nevelés milyen nagy szerepet játszott a főnemesi családok stratégiájában. Szintén sokan említették, hogy szüleiktől a kitartást, küzdeni tudást (11), a kötelességtudatot (6), valamint a nehéz helyzeteken való felülkerekedést, a minden helyzetben való talpon maradást (5) kapták. Erre utal, hogy „A szüleim arra neveltek, hogy ne hátráljak meg a nehéz feladatok előtt” állítás kapott a nevelésre vonatkozó kérdések közül a legalacsonyabb átlagértéket, ami annyit jelent, hogy a megkérdezettek 84%-a tartotta igaznak.

Többen említették még szülői örökségként a nemzeti értékek ápolását, a hazaszeretetet, a hagyományőrzést, a gyökök fontosságát, valamint a tradíciók iránti tiszteletet. A becsület és tisztesség után a legtöbben a család fontosságát, a rendezett családi háttér, az otthon értékét emelték ki mint szülőktől kapott útravalót.²⁸ Ezt támasztja alá a családi összetartásra vonatkozó állí-

²⁷ Az egyes értékek, tulajdonságok mellett zárójelben lévő számok a megkérdezettek általi említettség gyakoriságára vonatkoznak.

²⁸ „Az elmúlt negyven év nagy agymosást jelentett. (...) Nem lehetett erről beszélni, bűnnek számított, állandó igazságtalanságot kellett átélni, de a családi összetartás és nagyszüleim példaképet mutattak. És ma is ezen elvek

tásokkal galó inkább egyetértés is. A megkérdezettek 54-54%-a értett inkább egyet azokkal az állításokkal, hogy „Családon belül mindig megbeszéljük a problémáinkat”, valamint hogy „Sok időt töltök a családommal”. 70%-uk esetében pedig gyermekkorukban mindig együtt nyaralt a család, ami persze önmagában még nem utal a családi értékek fontosságára, azonban a többi, erre vonatkozó kérdésre adott válasz eredményeivel együtt már értékelhető ennek megnyilvánulásaként.

Ugyanakkor összesen hárman jelölték meg az anyagi javakat mint szülőktől kapott háttér fontosságát, valamint egy válaszadó nyilatkozott úgy, hogy „Szüleim minden jó tanáccsal elláttak, kivéve arra, hogy hogyan lehet pénzt keresni”. Ezenkívül ketten állították, hogy saját értékrendjükben nem dominál a szülői értékrend, attól különböző elvek szerint élik életüket.

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy a főnemesi származású fiatalok státuszreprodukción – a megváltozott társadalmi-gazdasági-politikai viszonyok által nyújtott lehetőségeken túl – a családon belüli nevelés során átörökölt értékek és az azok segítségével elért kedvező szociológiai, demográfiai helyzetük segíti elő. Nevelésükben pedig a diplomaszerzés és a nyelvtudás megszerzésének fontosságán, illetve annak lehetőségeinek biztosításán túl a vallásos, keresztény és családközpontú alapértékek átadása játszott jelentős szerepet.

szerint élek. Az anyagi jólétet átmenekíteni nem lehetett, csak a mentális, erkölcsi értékeket.”

V. rész

Identitás, presztízs, kapcsolathálózat

1. fejezet

Az arisztokrata identitás tartalma és megőrzésének esélyei

Ebben a fejezetben arra a kérdésre keresem a választ, hogy vajon egy olyan társadalomban, amelyben a nemesi származás már nem szerepel diszkrimináló tényezőként, azonban az arisztokrácia semmilyen gazdasági, politikai vagy társadalmi relevanciával nem bír, a főnemesi származású fiatalok képesek-e, és ha igen, milyen társadalmi determinánsok mentén, megőrizni, illetve reaktiválni identitásukat, és azt milyen tartalommal töltik meg.

6. tétel. Egy olyan társadalomban, ahol a nemesség intézményesen több mint fél évszázada nem létezik, az arisztokrata identitás egyrészt a felmenők által közvetített múltból, másrészt pedig az arisztokráciáról a társadalmi közgondolkodásban megőrzött képből, presztízséből, illetve azok visszatükröződéséből táplálkozhat. Ennek következtében az általam vizsgált fiatalok esetében a származás önmagában nem jár együtt egy annak megfelelő identitástudattal, hanem annak kialakulásában számos társadalmi és egyéni tényező játszik szerepet.

Az európai országok a nemességük elismerése alapján három alapvető csoportba oszthatók. Az első csoportba tartozó országokban (Benelux államok, Svédország, Dánia és Finnország) a nemesség magánjogi intézmény, ahol a nemesi címek és címerek jogilag védettek. Ezen országok közül Belgium kivételt képez a tekintetben, hogy a nemesi címek adományozása még napjainknak is gyakorlata. A második csoportba tartozó Franciaországban, Spanyolországban, Németországban, az Egyesült Királyságban és Írországban a nemesség mint olyan jogilag nem elismert, azonban a nemesi címek – és adott esetben a címerek – jogi védelmet élveznek. A harmadik csoport országaiban, ahová a volt szocialista kelet- és közép-európai országokon kívül Norvégia, Izland, Svájc, Ausztria, Görögország, Portugália és Olaszország tartozik, a nemesség nem, illetve már nem jogi fogalom, továbbá a nemesi címeket az állam nem ismeri el, és nem élveznek semmiféle jogi védelmet (Snoy [1994], p. 21–25.).

A nyugat-európai társadalmakban az arisztokrácia, függetlenül a nemesség jogi megítélésétől, illetve függetlenül az alkotmányos berendezkedéstől, megőrzött valamit korábbi presztízséből, jól csengő neveik versenyképességet biztosítanak számukra. Hogy a nemesség társadalmi megítélése mögött mi áll, egyfajta polgári kíváncsiság, menekülés a realitásoktól, a társadalom pletykaéhsége vagy a nemesség vélt, illetve valós múltbeli és jelenkori értékeinek elismerése, egy másik kutatás tárgya lehetne (Kronsbein [1998]).

A nemességet és ezen belül az arisztokráciát övező társadalmi presztízs nyomai Magyarországon is felfedezhetők. Erre enged következtetni a témával kapcsolatos publicisztikák, kiadott könyvek, a médiában sugárzott műsorok hosszú sora, azonban ezek mögött motivációként inkább a társadalomban meglévő érdeklődés, kíváncsiság kielégítése áll. Ezt támasztják alá a vizsgált csoport tagjainak vallomásai is, akik szintén az arisztokrácia titokzatosságát, valamiféle misztifikációját érzik a társadalmi meg-

ítélésben, és nem a tökévé konvertálható presztízsét. (A vizsgált csoport 25%-a esetében a közvetlen környezet, az iskola- vagy munkatársak nem is tudnak az illető főnemesi származásáról).¹

A megkérdezettek csupán 30%-a állította, hogy eddigi élete során származott előnye arisztokrata származásából. Ezek az előnyök azonban nem elsősorban a társadalmi érvényesülés területén jelentkeztek. Csupán egy személy állította, hogy iskoláztatása során előny volt a származása, négyen jelölték meg, hogy anyagi körülményeik tekintetében van ennek jelentősége, mivel támogatják rokonaik. További négyen utazási, ezen belül külföldi nyelvtanulási lehetőséghez jutottak származásuk révén. Az álláskeresés során csupán hat főnek jelentett előnyt a származása, egyiküknek egy bécsi arisztokrata családnál sikerült babysitter munkát találni, másikuk egyetemi gyakorlati helyét köszönheti egy rokonnak, egy további megkérdezett pedig egy olasz grófnőnél talált állást. Egy jelenleg még tanulmányait folytató nő szerint majd annak idején fog elképzeléseinek megfelelő munkát találni, „mert amit akar, azt eléri az ember. Ebben a családnévem is előnyt jelenthet.”

A származás előnyeit azonban a többség a barátságok, személyes kapcsolatok kialakításában jelölte meg. A származásukat előnyként megjelölők közül a legtöbben (17) azt emelték ki, hogy a nemeseket tömörítő egyesületeken keresztül ismerkedtek meg hasonló származású fiatalokkal, akikkel barátság alakult ki. Ketten említették, hogy származásuk révén olyan

¹ Egy identitását tulajdonképpen csak a felmenői anyagi javai elvesztése fölött érzett kesergésében őrző fiatal férfi így vall: „Hát büszke vagyok én az apámra, meg hogy tulajdonképpen nemesi családból származom, arra büszke vagyok. De sajnos Magyarországon ezzel nem tudsz mit kezdeni. Mert most kimegyek Ausztriába, bemegyek egy üzletbe, és kérdezik, hogy hívnak, akkor azt mondom, hogy gróf xx vagyok, akkor másképp foglalkoznak az emberrel. Tisztelik az embert, de itt Magyarországon hiába van rangja az embernek. Miért tisztelnék Magyarországon akármelyik nemes? Nem. Itthon, Magyarországon nem vagyok más” (1971-ben született férfi).

egyesületekbe, rendezvényekre (bálok, fogadások) jutottak el, ahová egyébként nem kerülhettek volna. További hatan pedig az értékrendjük, gondolkodásmódjuk területén érzik előnynek származásukat.

A kérdőívben és a mélyinterjúk során nemcsak a származás révén élvezett előnyökre, hanem azoknak a – származáson belüli – forrására is kíváncsi voltam. A kérdőívek eredményei alapján a legtöbben a széles rokon hálózatban (15), azon túl a külföldi rokonok segítségével (6) jelölték meg az előnyök forrását. Ezen túl tizenhatan a családban átörökölt értékeket, valamint az eltérő neveltetést, azon belül is a nehéz helyzetekben való helytállás fontosságát emelték ki. Ezt az attitűdöt az interjúalanyok is megfogalmazták:

„Én mindenképpen azt érzem, hogy az embernek a magatartásával, a viselkedésével és az élethez való hozzáállásával kell a példát mutatni. Ezt én biztosan azért mondom, mert azt kaptam az élettől, amit kaptam, és ha visszakanyarodunk az egész beszélgetés apropójához, akkor valószínűleg azért adatott meg, mert onnan származom, ahonnan származom, és ebből fakadóan egy szerencsés helyzetben vagyok, amivel lehet, hogy nem is vagyok teljesen tisztában.

Ezt annak ellenére ki tudom jelenteni, hogy a szüleim generációja számára származása még egzisztenciális hátrányt jelentett. Nem akarok nagy szavakat használni, amit ezekben a körökben mondanak, hogy minket nem lehet elpusztítani, ez is lehet, biztos az ember vérében van, és a hozzáállásából, a családcentrikusságból fakad, hogy az embernek utódokat kell a világra hozni, és azokat fel kell nevelni, és szeretetben élni, akárki akármit mond, ehhez kellenek anyagi eszközök és feltételek. És az embernek bármilyen módon meggátolják az érvényesülését és előrehaladását, akkor is mindig valamit ki kell hogy tudjon találni, és nem lehet abba beletörődni, hogy például nem veszik föl az egyetemre, vagy nem kap munkát, akkor is mindenképpen el kell helyezkedni, és a családot fenn kell tartani. Ez apámnak, nagyapámnak sikerült, nehézségek ellenére teremtettek egzisztenciát maguk körül, amiben nagy család és sok gyerek fel tudott nőni” (1973-ban született férfi).

„Talán örököltém több adottságot az életben, könnyebben feltalálom magamat, életrevalóságot. A jég hátán is megélek. Nehéz, de a jég hátán is megélek. Olyat nem találtak ki még, amit nem tudok megoldani” (1971-ben született férfi).

A környezet kedvező megítélését azonban a megkérdezettek közül csak ketten jelölték meg mint a származásból fakadó előny forrását.

A bevezetőben leírtakkal ellentétben, tehát hogy összességében az arisztokrata származás a mai magyar társadalomban már nem szerepel diszkrimináló tényezőként, a megkérdezettek 25%-a állította, hogy élete során már érte hátrány főnemesi származása miatt² azonban az elmesélt esetek mind a rendszerváltozást megelőző években történtek. A hátrányos megkülönböztetésről beszámolók többsége nő,³ és az egész csoporthoz képest magasabb arányban szerepelnek közöttük vidékiek. A származásból fakadó hátrányról beszámoló budapestiek közül a legtöbben iskolai gúnyolódásról, piszkálódásról meséltek, illetve hogy áttételesen a szülők hátrányos megkülönböztetése miatt érzik, hogy származásuk hátrányt jelentett az elmúlt rendszerben. Egy 1963-ban született budapesti nő elmesélte, hogy „Az általános iskola harmadik osztályában egyszer a tanárnő azt üzenté haza édesapámnak, hogy magyarosítsa a nevét”. Egy másikuk pedig a következő esetről számolt be: „Szüleim előttem is titkolták származásomat. Ezt csak nyolcadik osztályos koromban tudtam meg, amikor az iskola nem továbbította a jelentkezési lapomat a gimnáziumba, azt mondták, hogy menjek szakmunkásképzőbe.” A vidékiek viszont ennél komolyabb megkülönböztetésekről, elszenvedett sérelmekről számoltak be. Hárman a főiskolai, illetve egyetemi felvételi során érezték származásukból fakadó hátrányukat, egy fő szintén a gimnáziumi jelentkezési lap visszatartását említette, beszámoltak továbbá az általános iskolai negatív megítélésről, a tanárokkal való problémákról. „Ál-

² A megkérdezettek közül 10 személy előnyét és hátrányát is egyaránt élvezte származásának, 17 főnek csak előnye, 13 főnek csak hátránya származott arisztokrata mivoltából.

³ A származásból fakadó hátrányról beszámoló 23 fiatal közül 5 férfi és 18 nő.

talános iskolás koromban több kulturális versenyen első lettem járási szinten, mégis egy másik iskolatársam ment tovább, minden indok nélkül.” Vagy: „Az általános iskolában többet kellett nyújtanom ugyanazért a jegyért, mint másoknak.”

A megkérdezettek közül néhányan találkoztak életük során a környezet negatív előítéletével, iskolai csúfolódásokkal, gúnyolódással, kiközösítéssel, amit például a családnév y-os végződése váltott ki a környezetből, hárman beszámoltak arról, hogy amikor kiderült származásuk, az irigykedést váltott ki társaikból. A mélyinterjúk alanyai pedig elmondták, hogy többek között azért nem vennék fel nemesi előnevüket, címüket, ha erre törvény adta lehetőség lenne, mert az a környezetükből váltana ki ellenérzést, nagyképűségként értékelnék. „Sokan vannak úgy, hogy ha ez egy gróf vagy báró, akkor biztos úgy gondolkodik, hogy ki, ha én nem. Nekem is mondták már, hogy na, te kékvérű, meg aztán előjön az, hogy ugye régebben szokás volt, hogy egymás között házasodtak unokatestvérek is, és annak milyen következményei voltak” (1976-ban született nő).

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy bármilyen is legyen a magyar társadalomban az egykori arisztokraták presztízspótló, a főnemesi származású fiatalok többsége a kíváncsiságon túl nem érzékeli származási csoportjának kedvező vagy akár kedvezőtlen megítélését, nem érzi, hogy – az eltérő társasági körből adódó baráti kapcsolatokon túl – bármilyen előnye is eredt volna származásából. Így az arisztokrata identitás kialakulásának gyökereit nem elsősorban a főnemességet övező külső társadalmi megítélésben kell keresnünk, hanem annak más determinánsait kell feltárnunk.

Mielőtt azonban a főnemesi identitást meghatározó tényezők, illetve az identitás tartalmának elemzésébe befognék, szükségesnek érzek néhány általános megállapítást megfogalmazni.

Először is a vizsgálandó körbe bevont minden személyről elmondható, hogy az első kapcsolatfelvétel alkalmával a megke-

resés tényén senki nem csodálkozott, tehát mindenki tisztában volt főnemesi származásával, azon belül is a családját korábban megillető főnemesi ranggal.

Másodsorban pedig leszögezhetjük, hogy az arisztokrata identitás tartalma semmiképpen nem negatív jellegű, ugyanis a megkérdezettek közül a „Fontos-e Önnek arisztokrata származása?” kérdésre senki nem választotta azt a kérdőívben megadott válaszlehetőséget, hogy „néha szégyellem magam miatt”. Csupán egy személy jegyezte meg, hogy gyermekkorában, a rendszerváltást megelőzően, az iskolai gúnyolódások következtében szégyenkezett származása miatt, azonban mára ez az érzés elmúlt. A származás vállalására utal továbbá az a tény is, hogy a csoport tagjai közül senki nem változtatta meg főnemesi származásra utaló nevét, ahogy erre az elmúlt évtizedekben az idősebb generáció soraiban volt példa.

Az 1960 és 1980 között született főnemesi származású fiatalokról rendelkezésemre álló listán szereplő, azonban a kutatásban részt nem vevő 48 személy közül tizenegyről elmondható, hogy a kapcsolatfelvétel során jelezték, hogy mivel semmiféle arisztokrata identitással nem rendelkeznek, így nem érdekli őket a kutatás, és abban nem kívánnak részt venni.

Egy adott identitástudat fejlődése, kialakulása hosszú, életen át tartó folyamat, amelynek megerősödésében nemritkán pusztán az identitástudatot hordozó alany életkorának előrehaladása is szerepet játszik. Különösen igaz ez egy tulajdonképpen csak a múltból táplálkozó, a jelenből meghatározó impulzusokat nem kapó, származáshoz köthető identitásra, mint az arisztokrácia. Egyrészt a fiatalabb korosztályok a rájuk globálisan jellemző ún. lázadás korszakában minden hagyományos, múlthoz tapadó értéket eleve elutasítással közelítenek meg. Másrészt az identitástudat fejlődésében sok esetben fordulópontot hozhat az identitásukat még őrző felmenők, szülők, nagyszülők halála, amivel végleg lezárul az identitást meghatározó múlt élő forrá-

sa kiaknázásának elvi lehetősége. Ez a hiányérzet keltheti fel a gyökerek, a családi múlt iránti érdeklődést. Az egyik interjúalany elmondta, hogy fiatalabb korában, hiába beszélgettek erről a szülőkkel, hiába „lógott kint a dédnagymama képe a falon”, és őriztek számos családi emléktárgyat, nem volt tisztában származása jelentőségével, azt egyáltalán nem tartotta fontosnak. Azonban mára a Történelmi Családok Egyesületének aktív tagja, rendszeresen tartja a kapcsolatot hasonló származású fiatalokkal. Egy másik interjúalany pedig szintén elmondta, hogy „Igazából a gimnázium alatt kezdett bennem tudatosulni a származásom, és ahogy múlnak az évek, egyre jobban átérzem ennek jelentőségét.”

A fentiek következtében a vizsgált csoport korosztályi összetétele alapján, lévén a 20 és 40 év közé eső korosztályról van szó, nem feltételezek egy, az egész csoportra egységesen jellemző arisztokrata identitástudatot.

Az arisztokrata identitástudat meglétét, illetve hiányát a kérdőív során kétféle módon próbáltam megragadni. Először is a megkérdezetteknek feltettem azt a kérdést, hogy „Fontos-e Önnek arisztokrata származása?”, amelyre válaszként öt opcióból lehetett választani,⁴ valamint egy nyitott kérdés keretében lehetőséget adtam az általam megadott opciókon kívüli, vagy azokat részletesebben kifejtő válaszadásra. A másik megközelítési mód pedig a másság-tudat létezésére, illetve annak mibenlétére vonatkozó kérdés⁵ megfogalmazásával került be a kérdőívbe.

⁴ Az öt válaszadási lehetőség: 1 – igen, ez önmagában nagyon fontos; 2 – igen, de ez számomra kötelezettséggel jár; 3 – tudomásul veszem mint tényt; 4 – egyáltalán nem, olyan vagyok, mint bárki más; 5 – néha szégyellem magam miatt.

⁵ „Arisztokrata származása miatt érzi-e magát valamiben különbözőnek a társadalom többi tagjához képest?”

„Ha igen, akkor miben?”

Az arisztokrata származás fontosságára vonatkozó kérdésre adott válaszok a következőképpen oszlanak meg. A legtöbben, a megkérdezettek közel egyharmada a „tudomásul veszem mint tényt” opciót választotta. A válaszadók 25%-a számára fontos arisztokrata származása, de úgy érzik, hogy ez kötelezettségekkel jár. 13%-uk önmagában fontosnak tartja a származást. A megkérdezettek közel 20%-a számára ez egyáltalán nem fontos, olyannak tartja magát, mint bárki más. Ahogy már korábban említettem, senki nem szégyelli magát származása miatt. További 11 személy pedig a megadott lehetőségeknél részletesebben vagy eltérő módon fejtette ki származásával kapcsolatos attitűdjét.⁶ Az egyéb válaszok mindegyike az arisztokrata identitás meglétére utal, mind a tizenegy személy valamilyen módon fontosnak tartja származását.

A fenti válaszok alapján az identitással nem rendelkezők köre könnyebben megragadható, mivel a származásukat – különböző módon – fontosnak tartók esetében nem beszélhetünk egyértelműen arisztokrata identitásról. Ugyanakkor azok, akik egyáltalán nem tartják fontosnak származásukat, és ugyanolyannak érzik magukat, mint bárki más, véleményem szerint nem rendelkeznek főnemesi identitással. Ezt a megállapításhoz az „Arisztokrata származása miatt érzi-e magát valamiben különbözőnek a társadalom többi tagjához képest?” kérdésre adott válaszok eloszlásával is alá tudom támasztani (lásd 13. táblázat).

⁶ A „Fontos-e Önnek arisztokrata származása?” kérdésre adott egyéb válaszok: „Tudomásul veszem mint tényt, de kötelezettséggel jár.” „Igen” (2 esetben). „Fontos, de semmilyen előnyt nem jelent számomra.” „Az első négy opció kombinációja.” „Büszke vagyok rá, de nem törekszem rá, hogy ilyen körökben forogjak, nem kérkedek vele.” „Büszke vagyok rá, megpróbálok úgy élni, hogy ne hozzak szégyent a névre.” „Igen, a név kötelez, de egyenértékű vagyok másokkal.” „Fontos, de nem érzem, hogy ez bármire feljogosítana.” „Igen, a gyökereim miatt, tartást ad.” „Fontos, de úgy gondolom, a környezetem ne azért becsüljön és tiszteljen, mert arisztokrata származású vagyok, hanem önmagam miatt.”

13. táblázat. Az arisztokrata fiatalok megoszlása az identitástudatra vonatkozó két kérdés szerint

Fontos-e Önnek arisztokrata származása?	Arisztokrata származása miatt érzi-e magát különbözőnek?		Összesen
	Igen	Nem	
Igen, ez önmagában nagyon fontos	7	5	12
Igen, de ez számomra kötelezettséggel jár	13	10	23
Egyéb módon fontos	7	4	11
Tudomásul veszem mintényt	3	24	27
Egyáltalán nem		19	19
Összesen	30	62	92

Míg a teljes vizsgált csoport egyharmada származása miatt valamiben különbözőnek érzi magát a társadalom többi tagjától, addig a származásukat egyáltalán nem fontosnak tartók csoportjában nem találunk származásimásság-tudattal rendelkezőt. A származásukat fontosnak tartó három csoporton belül ugyan kismértékben, de többségben vannak a magukat különbözőnek érzők, azonban azok körében, akik ezt csupán tudomásul veszik mintényt, csak három másságtudattal rendelkezőt találunk a 24 ilyen tudat nélkülivel szemben. Ezt a csoportot is tekinthetjük tehát igazából arisztokrata identitással nem rendelkezőnek. (A magukat származásuk miatt különbözőnek érző három személy ezt a következőkben jelölte meg: „Sokkal kitaróbb vagyok, mint az átlag, hiszen ezt láttam szüleimtől.” „Büszke vagyok az őseimre” „Emberi minőségemben, hiszen úgy gondolom, hogy nekem is példát kell mutatnom úgy, mint az őseimnek”).

Az identitás megőrzését elősegítő társadalmi determinánsok feltérképezése érdekében leválogattam a teljes csoportból azo-

kat, akiknél a két fenti kérdésre adott válasz tanúsága alapján nem fedezhetők fel az identitástudat nyomai. Idesoroltam az „Egyáltalán nem, olyan vagyok, mint bárki más” választ adókat és a „Tudomásul veszem mintényt” válaszadók közül azokat, akik nem érzik magukat különbözőnek a társadalom többi tagjához képest. Ez összesen 43 személy. Természetesen ezzel a kategorizálással elvesznek bizonyos attitűdbeli finomságok. Ugyanis például több, az őseire ugyan büszke, de magát a társadalom többi tagjától megkülönböztetni nem tudó (vagy nem akaró), származását nem fontosnak tartó fiataalt az identitástudat nélküliek közé soroltam. Ugyanígy nem tekintettem identitással rendelkezőknek az olyanokat, akik származásukat csupán érdekességgként, különlegességgként tartják számon, de ennek más jelentőséget nem tulajdonítanak.

A fenti módon tehát két csoportba osztottam a vizsgált minta tagjait: arisztokrata identitással nem rendelkezők (43 fő), arisztokrata identitással rendelkezők (49 fő). A két csoportra vonatkozóan keresztábrás elemzéseket végeztem a nem, életkor, lakóhely, iskolai végzettség, szülők házasságának homogenitása a származás alapján, valamint a nevelés során átörökölt értékek (ebben az elemzésben függetlennek tekintett) változóinak tekintetében, hogy megvizsgáljam, milyen összetevők segítik elő az arisztokrata fiatalok identitásának megőrzését.

A vizsgált csoportban a nemek szerinti megoszlás alapján nem mutatkozik szignifikáns különbség az identitásukat őrző, illetve az azzal nem rendelkezők között. Mindössze 9%-kal magasabb a nők aránya az identitástudattal rendelkezők csoportjában.

Mint ahogy azt majd a következő fejezetben látni fogjuk, a fővárosban lakók inkább részesei egy nemesi kapcsolathálózatnak, körükben a vidékieknél magasabb arányban tartják hasonló származásúakkal a kapcsolatot. Ez a lakóhely szerinti különbség azonban az identitás megőrzését elősegítő tényezők körében nem jelentkezik közvetlenül meghatározó módon, mert ugyan

az identitással rendelkezők körében magasabb arányban szerepelnek a fővárosiak, azonban az eltérés a teljes csoport adataihoz képest csak 5%-os. A lakóhely jelentősége viszont nagyobb a tekintetben, hogy a megkérdezett érzi-e magát különbözőnek a társadalom többi tagjához képest. Míg a vidékieknek csupán 20%-a állította, hogy van, ami származása miatt megkülönbözteti a többiektől, addig a fővárosiak közel 40%-a állította ezt.

Mivel a csoport iskolai végzettsége átlagban nagyon magas, csupán 14%-uk nem rendelkezik felsőfokú végzettséggel, az identitás szempontjából sem vártam a végzettség szerint szignifikáns eltérést. Azt azonban leszögezhetjük, hogy a csak középfokú végzettséggel rendelkezők közül senki nem tartja magát származása miatt különbözőnek a társadalom többi tagjához képest, továbbá mindössze négyen őrzik identitásukat, tehát vagy nem tartják fontosnak származásukat, vagy azt csupán tudomásul veszik mint tényt, és nem érzik magukat emiatt különbözőnek. Az identitástudattal rendelkezők 91%-a, míg a másik csoport 79%-a felsőfokú végzettségű.

A bevezető során a csoport korosztályi meghatározottságából fakadó alacsonyabb identitásszintre vonatkozó megállapításaimat támasztja alá az életkor szerinti keresztátlás elemzés eredménye is. Míg a csoport fiatalabb tagjai (jelenleg 30, a kérdőívfelvétel idején 28 év alattiak) közel egyenlő arányban (30–32) kerültek az identitás nélküli, illetve az azzal rendelkezők csoportjába, addig a 30 és 40 év közötti korosztály kétharmada esetében kimutatható volt az arisztokrata azonosságtudat jelenléte.

Ha a vizsgált csoport szüleinek házasságát tekintjük, megállapíthatjuk, hogy körükben nem túl magas a származás szempontjából homogám házasságok aránya (29%), azaz csak 9 esetben főnemes, további 18 esetben pedig köznemes a megkérdezett édesanyja is. Az identitás megőrzése szempontjából viszont a szülők házassága homogám jellegének az eddig felsorolt válto-

zóknál nagyobb a jelentősége. Ugyanis 27 nemesi édesanyától származó gyermek közül 21 esetében mutatható ki a nemesi identitás jelenléte. Megfordítva a dolgot, az identitással rendelkezők 43%-a, míg a másik csoport csupán 14%-a származik olyan családból, ahol nemcsak az édesapa, hanem az édesanyja is főnemesi, illetve nemesi származású.

Az édesanyák származásának bevonásával elérkeztünk ahhoz a kérdéshez, hogy a családi nevelés, illetve az annak során átörökölt családi múlt ismerete mennyiben járul hozzá az arisztokrata identitás kialakulásához.

A kérdés megválaszolására a kérdőívben megfogalmazott, a nevelésre és a családi múlt ismeretére vonatkozó bizonyos állításokkal⁷ való egyetértés mértékét vizsgáltam a két csoport tekintetében. Az identitásukat őrző fiatalok esetében elmondható, azon túl, hogy családjuk erősebben, szorosabban tartotta a rokoni kapcsolatokat, mind szüleik, mind nagyszüleik többen meséltek a második világháborút megelőző korszakról. Ezenkívül többen tudnak családjuk történetéről, jobban ismerik családfájukat, valamint többen jártak azokon a helyeken, ahol felmenőik éltek, mint identitásukat nem őrző társaik. Összességében tehát elmondható, hogy a családi múltat jobban őrző, azt gyermekeikkel is megismertető családokban szocializálódott főnemesi származású fiatalok nagyobb eséllyel veszik át felmenőik tradícióját, és őrzik, illetve reaktiválják egy letűnt társadalmi réteg identitását.

⁷ Ebben a kérdéskörben a következő állításokkal kapcsolatos attitűdöt kellett megjelölni egy ötfokú skála segítségével (1 – teljes mértékben igaz; 2 – igaz; 3 – részben igaz; 4 – nem igaz; 5 – egyáltalán nem igaz):

A családom mindig szorosan tartotta a rokoni kapcsolatokat.

Jól ismerem családom családfáját.

Szüleim sokat meséltek a háború előtti korszakról.

Nagyszüleim sokat meséltek a háború előtti korszakról.

Sokat jártam azokon a helyeken, ahol felmenőim éltek.

Sokat tudok családom történetéről.

A nemesi azonosságtudatot nemcsak a nevelés során átörökölt családi múlt ismerete erősíti, hanem ebben az illető élete során megélt, származásából fakadó negatív és pozitív élmények is szerepet játszanak. Azok a fiatalok, akik számára arisztokrata származásuk egyáltalán nem fontos, túlnyomó többségükben nem számoltak be a származásukból fakadó előnyökről, illetve hátrányokról. Például egy személy mesélte, hogy szerinte emiatt nem továbbították az általános iskolából a gimnáziumi felvételi lapját, további kettő pedig a származása révén szerzett barátságokat említette ebből fakadó előnynek. Ezzel szemben az identitásukat őrzők 37%-a állította, hogy volt már része hátrányos megkülönböztetésben, 41%-a pedig a származásából fakadó előnyökről számolt be.⁸ Sem a kérdőívek adatai, sem a mélyinterjúk nem adtak választ azonban arra a dilemmára, hogy vajon a származásból fakadó előnyök és hátrányok járultak-e hozzá az identitás kialakulásához, vagy inkább arról van-e itt szó, hogy egy határozott főnemesi identitással rendelkező személy nagyobb eséllyel tulajdonítja származásának az őt ért pozitív és negatív élményeket.

A fentiekén túl az arisztokrata identitástudat kialakulásában számos egyéni tényező is szerepet játszik. Ha a főnemesi szár-

⁸ 13.1. táblázat. Az identitásukat őrző fiatalokat, illetve az identitástudattal nem rendelkezőket ért, származásukból fakadó előnyök és hátrányok eloszlása

	Eddigi élete során származott-e származásából...						Össze- sen
	...előnye?			...hátránya?			
	Igen	Nem	Nincs válasz	Igen	Nem	Nincs válasz	
Identitással rendelkezők	20	27	2	18	31		49
Identitással nem rendelkezők	8	35		5	37	2	43
Összesen	28	62	2	23	68	2	92

mazású édesapa olyan korán meghal, hogy gyermekében – fiatalsága következtében – az apa által közvetített üzenetből csak a családtól elkobzott vagyon felett érzett megbántottság marad meg, arisztokrata származásának tudata nem töltődik meg tartalommal. Olyan esetről is tudunk, ahol az édesapát származása miatt ért megpróbáltatások annyira megviselték, hogy azokat inkább kitörölni szeretné életéből, így gyermekei szinte alig tudnak valamit családjuk távoli és közeli múltjáról. Vagy a szülők válása folytán a nem nemes édesanyjánál maradt gyerek számára az apai felmenőkkel és a – korábban a szülők által együtt fenntartott – nemesi társasággal megszakadt kapcsolat hiánya folytán nem alakul ki kötődés egykori származásához. Más esetekben pedig éppen a nagyszülők által unalomig ismételt régi történetek ölik ki a fiatal leszármazottakból a családi múlt iránti fogékonyságot. Ugyanakkor egy véletlen találkozás és a hasonló származásúakkal kialakított kapcsolat keltheti fel a gyökerek iránti érdeklődést, és töltődik meg az egykori főnemesi cím tartalommal.

Az arisztokrata identitás kialakulásában játszott társadalmi, szociológiai és egyéni tényezők ismertetése után áttérhetünk arra a kérdésre, hogy ez az identitás milyen tartalommal töltődik meg az ezredvégi Magyarországon. A megkérdezettek mind a kérdőív nyitott kérdéseire adott válaszok során, mind a mélyinterjúkban a legkülönbözőbb módon vallanak arról, hogy mit jelent számukra, illetve milyen jelentőséggel bír a mai Magyarországon főnemesi származásuk. Egyikük szerint például „Szerepzavart okoz az anyagi színvonal és a származás közti különbség. Ambivalens az egész generációnk. Nehéz úgy értékeket megőrizni, hogy nincs semmink.” Egy másikuk pedig csupán az elveszett anyagi javak feletti kesergésben őrzi identitását. Mások számára pedig éppen a felmenők által tisztességben elszenvedett nehézségek példája ad tartást a mindennapi életben, vagy éppen származásának tulajdonítja, hogy

soha nem volt problémája az önmeghatározás területén: „Mindig tudtam, hogy ki vagyok.”

A következőkben igyekszem összefoglalni az arisztokrata identitásnak azokat a tartalmi elemeit, amelyek a leggyakrabban és a legtöbb megkérdozett esetében említésre kerültek.

Mivel az arisztokrata identitás Magyarországon elsősorban a múltból táplálkozik, annak egyik legfontosabb tartalmi összetevője a családi és annál tágabb múlt, történet ismerete. Ebbe beletartozik a távoli ősök által véghezvitt, nemességgel, illetve főnemességgel honorált tetteken keresztül a család kiemelkedő személyiségeinek számontartása ugyanúgy, mint a család által a közelmúltban elszenvedett sérelmek, megaláztatások, veszteségek ismerete is, valamint a felmenők tettei, szerepvállalása, közelmúltbeli kitartása feletti büszkeség, ami „biztonságérzetet ad, és segíti a helyes életvitelt”. „Amit a nagyszüleim csináltak, azt én nagyon-nagyon becsülöm bennük, hogy vállalták a kitelepítést, azt, hogy őket megalázták, hogy nem kaptak munkát, nem kaptak nyugdíjat, létlehetőséget, de nem menekültek ki ez alól, hanem vállalták származásukat. Ez az, amit átadtak” (1977-ben született nő).

Ehhez kapcsolódik a család fogalmának eltérő értelmezése körükben. Az arisztokrácia ugyanis nem csupán az élő arisztokrata személyek csoportja, hanem az arisztokrata családok közössége, amelybe a főnemesi családok kortárs tagjain kívül az összes elhunyt felmenő is beletartozik. Ha egy arisztokrata az X grófi vagy bárói családról beszél, akkor abba a ma is élő tagokon kívül teljes természetességgel beleérti a családnak a történelmi emlékezetben megőrzött összes, korábban élt tagját is.

Míg a büszkeség igen gyakran említett eleme az arisztokrata származású fiatalok identitásának, ez egyáltalán nem párosul valamiféle gőggel. A legtöbben éppen arról beszéltek, hogy ez számukra semmiféle előjogot nem jelent, nem érzik, hogy származásuk bármire is feljogosítaná őket, vagy emiatt különbek,

többek lennének a nem arisztokrata származásúakhoz képest. „Én nem gondolom, hogy különb, több vagy kevesebb lennék a többi emberhez képest. Különbnek nem érzem magam semmikepp... De igyekszem kihozni magamból, a belső értékeimből a maximumot.”

Tehát a következő legfontosabb eleme az arisztokrata fiatalok származásból fakadó identitásának valamiféle kötelességtudat, egy olyan életvitel, „amivel ne hozzak szégyent a névre”, ami általában az ősök iránti tiszteletből, valamint a felettük érzett büszkeségből fakad. „Az arisztokrata származásból pedig – nem tudom konkrétan megfogalmazni, de sokszor bevillan az eszembe az, hogy én báró ... vagyok, tehát én nem viselkedhetem bárhogy. Ez nagyon motoszkál bennem. Tehát noblesse oblige, van egy ilyen mondás, ez nagyon fontos nekem, hogy akárhogy nem viselkedhetem, mint akárki más. Erre kötelez a nagyapám meg a dédapám. Sajnos nagyapámat nem ismertem, mert hároméves voltam, amikor meghalt, de róla is csak jókat hallottam. (...) Egyébként csak általánosan tudok fogalmazni. Főleg B.-ben, ahová gyakran járunk, ott megmaradt a ház, és ott ez kétszeresen érvényesül, mert ott tudják, hogy én vagyok a báró ..., ott végképp nem viselkedhetek akárhogy. Nem hozhatok szégyent apámékra. Noblesse oblige. Ez nagyképpen hangzik, de megpróbálok törekedni arra, hogy édesapámhoz, nagypapámhoz, a hagyományokhoz méltó legyek. Majd ha nekem is gyerekem lesz, akkor lesz ebből kötelességem, hogy ezt továbbadjam” (1980-ban született férfi). Sokan érzik azt, hogy származásukból kifolyólag a nevelésük során valamiféle pluszt kaptak, ami erkölcsi tartást ad nekik, de éppen ez kötelezi őket példamutatásra: „...több kötelességem van, jobban oda kell figyelnem, hogy mit teszek, mert magasabbak az elvárások.” Vagy: „Arisztokrata származásomat feladatként élem át. A családi hagyomány, a több évszázados tudás arra ösztönöz, hogy ezzel mások javát szolgáljam.” Vagy: „Származásomból kifolyólag

több kötelezettségem van a hazával, a nemzettel szemben.” Ez a jellegzetes, hazával kapcsolatos attitűd a másoktól való megkülönböztetésben is szerepet játszik: egy arisztokrata „...olyan értékeket kap ezáltal, olyan értékrendet örököl, ami meghatározza a viselkedését a társadalomban. Az egyik legfontosabb, ami szembe is szokott nekem tűnni, a hazával kapcsolatos gondolkodás. Ez a réteg egy abszolút hazaszerető, hazájához hű réteg. Nekem is nagymamám édesapja dandárparancsnok volt a Ludovikában, meg is halt a hazáért, ugyan egy magasabb szinten, de tettek. És ez az egyik legfontosabb dolog, amikor szóba kerül az identitás, meg a haza, a legtöbb más származású gyerek úgy azt mondja, hogy őt nem érdekli különösebben, ha háború lenne, akkor nem harcolna egy percet sem, lehet, hogy elmenekülne. Nincs meg bennük az a feltétlen hazaszeretet, az a büszkeség, hogy magyar vagyok. Attól függetlenül, hogy milyen származású vagyok, én elsősorban arra vagyok büszke, hogy magyar vagyok. Magyar főnemes. Hogy a közelebbi őseim itt voltak, itt alkottak nagyot, ebben látom a nagy különbséget” (1980-ban született férfi).

A megkérdezettek közül többen sajátos viselkedési módot, mások pedig a bourdieui értelemben vett habitust jelölték meg mint a csoporthoz való tartozás kritériumát (Bourdieu [1978] és [2000a]). A Történelmi Családok Egyesületének összejöveteleiről így beszél egy 23 éves nő: „Akikkel itt találkozom, azok úgy mond »unser einer«-ek, ami azt jelenti, hogy a miközülünk való egy. Más, mint egy átlagos összejövetel, külsőségekben feltétlen más. Mindenki elegánsan öltözik, a hölgyek kalapot és kesztyűt hordanak; mindenki nagyon udvarias és jól szituált. Másrészt jól lehet beszélgetni velük, már csak azért is, mert figyelnek arra, hogy választékosan beszéljenek, kedvesek, segítőkészek... intelligens, művelt emberekről van szó. Azt gondolom, hogy mindannyiunknak fontos az, hogy kik vagyunk és honnan származunk.” A csoporthoz való tartozás által nyújtott

biztonságérzetén túl, a hasonló származásúak társaságait a megkérdezettek úgy is jellemzik, hogy „itt egyszerűen otthon érzem magam”, továbbá hogy ott olyan dolgokat lehet mondani, amit esetleg egy másik körben nem, és félszavakból is mindenki érti, hogy miről van szó. Egy külföldön született, az elmúlt években Magyarországra települt, 1960-ban született férfi pedig az őt mint arisztokratát a társadalom többi tagjától megkülönböztető jegyeket firtató kérdésekre így válaszolt: „Hát nehéz kérdés, mert vannak bizonyos dolgok, például olyan neveltetést kaptam, ami hagyományosan már megvolt a szüleimnek is meg a nagyszüleimnek is. Bizonyos dolgokat megtanultunk természetes módon, ami által megkaptuk ezt a belépőjegyet ebbe a társaságba. Mert nagyon jó tudni, hogy ez a társaság mikor hogy viselkedik, hogy öltözik, meg ezek a nagyon-nagyon apró dolgok, amik olyan jelek, hogy mindenki, aki ebben benne van, rögtön látja. Látja a hibát, és mondjuk egy kívülállónak nem lehet ezt úgy teljesíteni, mert nincs meg neki ez a társasági »backup«-ja. Nagyon érdekes, hogy nagyon jól tudjuk, hogy 1918 óta Ausztriában megszűntek a nemesi címek, de annyira léteznek mégis, hogy Bécsben mindenki tudja, hogy ez a gróf, ez a báró. Ez nem azt jelenti, hogy a grófnak valami előjoga lenne, ez csak így van, ezt mindenki tudja, és nagyon jól ismer a társaságon belül mindenki mindenkit. Ez egy elég jó hálózat. Azért nagyon jól megkülönböztetjük magunkat más társaságoktól, mert még mindig vannak olyan dolgok, amiből látszik, hogy ez egy bizonyos társaság tagja. Külső jegyeken látszik ez legjobban.”

Míg a fenti interjúrészletekben a megkérdezettek bizonyos külső jegyeket hangsúlyoznak, addig mások nem érzik, hogy az arisztokrata lét megjelenésükben is megmutatkozik. Az előbbi kérdésekre egy 28 éves budapesti férfi a következőket válaszolta: „Külsőségekben nem hiszem. Én nem tudom, szóval az erkölce és a viselkedése az embernek egy olyan neveltetésből adódik, ami ezekben a körökben kialakult, és ez biztos, hogy

nagyon sokat számít. Mindenképpen egy vallásos és szeretetre, egymás tisztelésére és megbecsülésére és családcentrikus életre vonatkozó nevelés.” Egy, a tanulmányai miatt Budapestre került, 1977-ben született nő így vall származásáról: „Származásom a valláshoz hasonlóan ad valamilyen tartást, elsősorban a belső tulajdonságaimat határozza meg, és nem a külsőségeket. A családom története miatt valamivel érzékenyebb vagyok, mint mások, jobban átérzem azt, hogy minden külsőleges dolog múlandó, ugyanakkor bizonyos értékek folytonosságát is. Talán ez az egyetlen dolog, amit nagyapámtól örököltünk.”

Az arisztokrata identitásnak egyik további lényegi eleme a vallás, a kereszténység, valamint a keresztény értékek vállalása, azok megtartása és továbbvitele. „Itt nagyon érdekes, van egy dolog, amiről eddig még nem beszéltünk, pedig már többször ideillett volna. Az a kereszténység, a vallás. Az én életemben és azt hiszem, a velem hasonló származásúak életében is nagyon fontos. Ez egy 2000 éves hagyomány. A kereszténység mindig összetart, minden körülmények között. Én részben a családban, részben saját útkeresésem során találtam rá a kereszténységre. Például ha ezzel a társasággal elmegyünk valahová néhány napra, egy vadászatra, vagy valahová, akkor mindig van benne egy mise. Ez valahogy teljesen természetes. Mert mindig hálát kell adnunk azért, hogy vagyunk, és jól vagyunk” (1960-ban született férfi).

Az arisztokrata lét egyik további fontos összetevője a politikai gondolkodás, irányultság konzervatív, jobboldali jellege. Ezt az attitűdöt a megkérdezettek pozitív és negatív irányból egyaránt megközelítették. Egyrészt többen elmondták, hogy a hasonló származásúakat tömörítő társaságokban az otthonosság érzését az is okozza, hogy a politikai hozzáállás területén konszenzus van közöttük. Egy budapesti, magát politikailag balközép irányultságúként jellemző nő meg épp azt mesélte, hogy ebben a

rétégben kevésbé lehet szabadon gondolkodni, konkrétan pedig a baloldali gondolatok népszerűtlenségére hivatkozik.

Összefoglalva tehát az arisztokrata identitásról írottakat, elmondhatjuk, annak a kialakulásában a demográfiai determinánsoknál lényegesebb szerepe van a szocializációnak, azon belül is a szülők, nagyszülők által átadott hagyományos értékeknek, a családi múlt ismeretének. Az arisztokrata identitással rendelkező fiatalok önmeghatározásában pedig hangsúlyozottan szerepel valamiféle sajátos neveltetés, viselkedés és értékrend, amelyet a kereszténység, a családi múlt, a konzervatív gondolkodás, a hazaszeretet és az ezekből fakadó kötelezettségek határoznak meg.

2.1. fejezet

Az arisztokrata származású fiatalok közötti kapcsolathálózat jellege

A világháború után egy érdekes szociológiai jelenséget tapasztalunk. Amíg a második világháború előtt a köznemesség és a főnemesség elkülönülését figyelhettük meg (Gyáni–Kövér [1998], Márkus [1965], Erdei [1976]), mind vagyon, mind a társasági szokások, mind a társadalmi presztízsz szempontjából, a század második felében ezek a különbségek elmosódtak. Köszönhető ez a közösen megélt sorsnak,⁹ a kitelepítésben kötött barátságoknak, az azonos iskolákban végzett tanulmányok összehozó erejének. A volt főnemesi és nemesi családok Magyarországon maradt tagjai egyre inkább összejártak, eleinte titokban, később egyre nyíltabban, teákon, kártyapartikon találkoztak, valamint gyermekeik számára mindig igyekeztek biztosítani az ún. jó tár-

⁹ Vö. a közösen megélt sors erejét mint a válsághelyzetekben alkalmazott túlélési stratégiák egyikét (Kapitány–Kapitány [2007]).

saságot, házibulikat, tánciskolákat szerveztek (Gudenus–Szen-tirmay [1989], p. 163–164).

A fenti jelenség hatását a főnemesi származásúak fiatal generációjára a hálózatelemzési szempontoknak a kutatásba való bevonásával vizsgálhatjuk meg. Ennek segítségével választ kaphatunk a következő kérdésekre:

1. Mennyiben követik a ma Magyarországon élő arisztokrata családok tagjai azt a hagyományt, mely szerint igyekeznek házastársukat hasonló rangú családok tagjai közül kiválasztani?

2. Tartják-e az arisztokrata családok a szétszórátás, szétbomlasztás ellenére is egymás között a kapcsolatot? Ha igen, milyen gyakran és milyen formában, milyen keretek között?

3. Létezik-e az arisztokrata szülőknek egy olyan törekvése, hogy gyermekeiknek biztosítsák a „jó társaságot”, a jó iskolát? Ha igen, akkor sikeres-e ez a törekvés, azaz a kutatási mintába felvett fiatalok követik-e ténylegesen szüleik társasági szokásait?

Amennyiben az arisztokrata fiatalok kapcsolatrendszerének felkutatásában csupán a hálózatelemzés módszertani szempontjait vennénk figyelembe, akkor a legmegfelelőbb választ a teljes hálózat vizsgálata során kaphatnánk, mivel a rendszer szintjén történő elemzésben felhasználható lenne az összes hálózati pont (alany) közti kötésekre vonatkozó információ.¹⁰

Véleményem szerint azonban a rendszer szintjén történő megközelítéssel a valóságos helyzettől lényegesen eltérő, azt nagyon leegyszerűsítő eredményre jutnánk. Először is a teljes sokaság túl kicsi ahhoz, hogy feltételezhetsünk, illetve relevánsnak vélhetnénk egy valóságos lezárt kapcsolathálót a fiatal arisztokraták között. Másrészt történeti szempontból nézve ugyan igaz az, hogy a társasági életben meghatározó volt a főnemesi rangok figyelembevétele, ez azonban a második vi-

¹⁰ Knocke–Kuklinski [1988], p. 99–101.

lágháborút követő időszakban jelentős mértékben kibővült és nyitottá vált, elsősorban a köznemesség felé. Napjainkban már nem a konkrét főnemesi cím az, aminek alapján a sorsközösséget érzik a főnemesi családok, hanem sokkal általánosabbá vált az ún. „unser einer”, a „származott”, illetve a „jó családból való” megjelölés, amibe a régi köznemesi családok leszármazottai legalább annyira beletartoznak, mint a főnemeseek. Ezt az állítást igazolják az újonnan szerveződő különböző nemesi társaságok tagfelvételi kritériumai, az újjáéledő lovagrendek hagyományos felvételi követelményrendszere, illetve a nemesi származásúak társasági eseményein a meghívottak köre.

Mindezek alapján tartalmilag indokoltnak tartom a hálózatrendszer feltérképezésénél a kérdéseket kibővíteni a köznemesség felé is. Így, mikor a társasági életre, a házasságra vonatkozó kérdéseket teszem fel, a válaszok kódolásánál nem teszek különbséget az arisztokratákkal vagy a köznemeseikkel fennálló kapcsolatok között.

7. tétel. A mai magyar társadalmon belül létezik az egykori nemesi származásúak közötti kapcsolathálózat, amibe azonban az arisztokrata származású fiataloknak csak egy része tartozik bele.

Kutatásomban az egykori arisztokrata családok fiatal leszármazottainak kapcsolatrendszerén belül vizsgálom tehát egyrészt a csoport párválasztási attitűdjeit, másrészt a társasági szokásait, kapcsolatrendszerének jellegét.

A második világháború előtt még gyakori volt, hogy főnemes főnemesi családból házasodott. Ez a szűk keretek miatt gyakran szélsőséges következményekhez vezetett, mint például az elsőfokú unokatestvérek közötti házasságok. Az 1945 előtti egy-két évtizedben már mind gyakoribbak a rangon aluli házasságok.

(Itt néhány fogalom valódi jelentésére kell felhívni a figyelmet. Rangon aluli házasságnak két fajtája ismeretes, a morgamatikus házasság és a mésalliance. Morgamatikus házasságon rendszerint olyan házasságot értünk, melynél az egyik fél nem nemesi származású, míg a másik semmiféle nemesi ranggal nem bír. Ezzel szemben létrejöhet mésalliance két nemesi származású házassága esetében is. A mésalliance esetében ugyanis azt kell vizsgálni, hogy mind a két fél rendelkezik-e a nemesi öspróhához szükséges megfelelő számú nemesi felmenővel. Így mésalliance történik abban az esetben, ha egy új keletű báró egy régi köznemesi család leányát veszi el feleségül, de a köztudattal ellentétben a régi családból származó leány részéről¹¹)

A háború utáni Magyarországon a 70-es évekig még előfordultak főnemes-főnemes házasságok, de ezek már a hagyományon túl a hasonlóan nehéz sorsban keletkező ismeretségek következtében születtek. Gudenus János kutatásai szerint a rendszerváltozást megelőzően az utolsó főnemes-főnemes házasság 1974-ben kötött Magyarországon.

A főnemesek közti endogámiának a második világháborút megelőzően a motivációja és célja a vagyon megtartásán, illetve szaporításán túl a presztízs megőrzése, valamint a mésalliance elkövetőjét övező megbélyegzés elkerülése volt. A rang szerinti házasság stratégiájával az elithelyzetet inkább megerősíteni lehetett, mint megszerezni, tehát a funkciója elsősorban a ki-rekesztés volt, nem a bekerülés (Gyáni-Kövéér [1998], p. 202. és Karády [1995], p. 139). „A családi reprodukció tétje ugyanis olyan nagy volt, hogy az elitcsoportok családi közösségei messzemenően kontrollálták tagjaik házasság keveredésének irányát...” (Karády [1995], p. 139).

A háborút követő gyökeres társadalmi változások következtében a homogám házasságok társadalmi előnyei megszűntek.

¹¹ Kempelen [1907].

Nem meglepő az adat, hogy az általam vizsgált fiatal főnemesi származásúak szülei között is ritka a származás szempontjából homogám házasság. Ahogy egy nem nemes édesanyától származó, 1980-ban született férfi interjúalany is megfogalmazta: „Az a helyzet, hogy 45 után ez a réteg elvesztette egzisztenciáját. Előtte ezek a családok azért házasodtak egymás között, hogy a vagyon megmaradjon. Ezután ez elvesztette ezt az indítást. (...) Ha nem lett volna 45 után, ami jött, akkor lehet, hogy édesapámnak is arisztokrata felesége lenne.”

A megkérdezettek közül tehát csupán négy személy édesanyja grófi, öt személyé bárói származású, további 18 fiatal édesanyja pedig köznemes. A vizsgált csoportnak alig egyharmada volt házas a kérdőívfelvétel idejében (25 házas és 2 elvált, de újránházasodott). A házastársak többsége (24) nem nemes, csupán három fő származik köznemesi családból. A három köznemesi származású házastársat választó fiatal közül pedig csak egy személy származik köznemes anyától, valamint egyikük sem tartja, illetve tartotta fontosnak, hogy azonos vagy hasonló rangúval kössön házasságot. A megkérdezettek elmondása szerint sem játszott szerepet párválasztásukban jövőbelijük származása, többségük (24) semmiféle nyomást nem érzett szülei részéről, hogy hasonló rangú párt válasszon magának, igaz, hogy általában nem is kérték ki szülei véleményét e tekintetben (20 – nem, 7 – kikérte a szülők véleményét). Egyébként a már házas fiatalok szüleinek többsége (22) egyetértett gyermeke párválasztásával. További három esetben fogalmaztak meg a szülők kritikát a jövőbelivel kapcsolatban, a férj alacsonyabb életkora, a házastárs családjának viselkedése, és csupán egy esetben a házastárs nem nemesi származása miatt.

Az elváltak esetében a volt házastársak egyike sem volt nemesi származású, de a megkérdezettek elmondása szerint sem a házasságkötésben, sem a válásban nem játszott szerepet a másik fél származása.

Ahhoz, hogy megtudjuk, hogy az arisztokrata származású családok házassági stratégiájában az egykori nemesi cím, az ún. jó családból való származás milyen szerepet tölt be, a már házasságban élőkön kívül a csoport még (vagy már) nem házas tagjainak attitűdjait is megvizsgáltam.

A még nem házasoknak csupán közel egynegyede (14) állította, hogy a szüleinek van valamilyen elvárása jövőbeni házastársával kapcsolatban, és ennél egy kicsit többen, tizenkilencen kívánják kikérni szüleik véleményét e tekintetben. A szülők elvárásai azonban nem irányulnak feltétlen a nemesi vagy arisztokrata származásra. Csupán egy-egy fiatal fogalmazta meg, hogy „szülei elvárják, hogy házastársa arisztokrata származású legyen”, illetve „örülnének, ha nemesi származású lenne, de ez nem feltétlen elvárás”. Hárman is elmondták, hogy csupán édesapjuk szeretné, ha hasonló származású párt választana, édesanyja számára ez nem fontos. A többiek pedig inkább azt érzik szüleik felől, hogy szeretnék, ha keresztény, polgári vagy értelmiségi háttérrel rendelkező házastársat választana: „Örülnének, ha értelmiségi családból származót választanék.” „Legyen keresztény és jó családi háttérű.” „A házastársam legyen értelmiségi, azonos életszínvonalon élő, de a nemesség nem fontos.” Stb.

Annak ellenére, hogy a fiatal arisztokraták szülei túlnyomó többsége számára az azonos vagy hasonló rangúval kötött házasság nem feltétlen elvárás, és ők saját maguk sem tartják fontosnak, hogy házastársuk azonos vagy hasonló rangú legyen,¹² a megkérdezettek egyharmada (köztük két köznemesi származású házastársat választó) gondolja úgy, hogy vannak előnyei a származás szempontjából homogám házasságnak. Továbbá

¹²A „Fontosnak tartja-e, hogy azonos vagy hasonló rangúval kössön házasságot?” kérdésre egy megkérdezett válaszolt „igen”-nel, 14 (köztük 3 nem nemesi családból származó házastárral rendelkező) „részben”-nel és 77 „nem”-mel.

csupán tízen gondolják úgy, hogy ennek vannak hátrányai. Közülük azonban nyolcan egyben úgy is gondolják, hogy ennek előnyei is vannak. Ebből arra következtethetünk, hogy nekik egyáltalában van véleményük az azonos rangúak között kötött házasságokról, látják annak előnyeit és hátrányait is, míg a többiek – a megkérdezettek kétharmada – a kérdést indifferensnek tartják. A hátrányt elsősorban a közeli rokonok közti házasságok miatt az utódok genetikai károsodásában látják. Ezenkívül véleményük szerint egy ilyen házasság a környezetből válthat ki ellenérzéseket, valamint a párban ezáltal kialakulhat valamiféle gög, nagyképűség, felsőbbrendűségi érzés, vagy ez erősítheti egy korábbi rend konzerválása lehetőségének illúzióját.

A nemesi származásúak között kötött házasságok előnyének a legtöbben a hasonló családi háttérből, légkörből, neveltetésből származó azonos értékrendet, normarendszert, életszemléletet és felhalmozott kulturális tőkét jelölték meg. Ebben az attitűdben szerepet játszhat a saját családjában látottakból leszűrt tapasztalat is, ugyanis amíg a homogám házasságból született fiatalok többsége látja előnyeit egy ilyen házasságnak, addig a nem nemes anyák gyermekeinek csak egynegyede gondolja ezt így. Továbbá a tíz, a homogám házasság hátrányait említő fiatal közül 9 nem nemes édesanyától származik.

Ezenkívül előnyt jelenthet még a közös származásból fakadó hasonló problémák, élmények megléte, valamint egy közös érdeklődési kör és ismerős közeg, amibe a házastárs könnyen beilleszkedhet. Többen jelezték, hogy a hasonló neveltetésből fakadó közös értékrendet nem feltétlen a hasonló rang eredményezheti, hanem ebben más tényezők is szerepet játszhatnak, például „talán fontosabb itt a hit és a vallás szerepe”. Ketten jelezték, hogy a cím továbbadása, valamint a hagyományok ápolása és továbbörökítése szempontjából lehet előnyös egy ilyen házasság. Voltak olyan vélemények is, amelyek szerint

bizonyos politikai és gazdasági kapcsolatok, az anyagi helyzet tekintetében lehet előnye a nemesi származásúak között kötött házasságnak.

Az előző fejezetben ismertettem, hogy bizonyos szempontok szerint a vizsgált csoportot kettéosztottam arisztokrata identitástudattal rendelkezőkre és nem rendelkezőkre. Erre a két csoportra vonatkozóan keresztábrák elemzést végeztem abból a szempontból, hogy előnyösnek tartják-e a hasonló rangúak között kötött házasságot. Az elemzésből azt az eredményt kaptam, hogy míg az identitással rendelkezők többsége így vélekedik, a várakozásokkal ellentétben azok között, akiknek egyáltalán nem fontos származásuk, és nem is tartják magukat emiatt különbözőnek a társadalom többi tagjához képest, hat személy mégis megjelölte bizonyos, elsősorban a közös neveltetésből, háttérből és értékrendből fakadó előnyeit a származás szempontjából homogén házasságoknak. Tehát, ahogy erre már az előző fejezetben is utaltam, az identitás szerinti kategorizálásom elfed bizonyos árnyalatokat, az identitást jellemző nem karakterisztikus attitűdöket. A fenti eredményből arra a következtetésre jutottam, hogy bár az elmúlt évtizedeknek – az egyenlőség eszméjében zajló – szocializációja, valamint a mindennapi tapasztalok eredményeképpen az arisztokrata származású fiatalok egy részének esetében származásuk nem járul hozzá identitásuk kialakulásához, azonban bizonyos esetekben mégis éreznek valamilyen összekötő kapcsot a többi hasonló származásúval.

Összefoglalva tehát megállapíthatjuk, hogy az arisztokrata fiatalok és szüleik házasságainak stratégiájában a hasonló vagy azonos rangú pár választása már nem játszik meghatározó szerepet, sokkal fontosabbnak találják, hogy párjuk hozzájuk hasonló értékrenddel, gondolkodásmóddal rendelkezzen. Ezt a megállapításomat a vizsgált csoport társasági szokásaira, kapcsolati körére vonatkozó elemzésem is alátámasztja.

A rendszerváltozást követően a nemesi származásúak társasági élete nem szorult tovább lakásokba, hanem a szabadabbá vált környezetben, valamint az egyesülési törvény által szabott keretek között megindult körükben egy nyilvános egyesülési folyamat. A III. fejezetben már részletesen ismertettem azokat az egyesületeket, társadalmi szervezeteket, melyeknek elsődleges célja a történelmi családok leszármazottainak megteremteni a találkozás, az együttlét lehetőségét, nem utolsósorban a fiatalabb nemzedék számára. Ezek, emlékeztetőül, a következők:

Magyar Nemesi Szövetség (1994);

Magyar Történelmi Családok Egyesülete (1994);

Szent János Ifjúsági Kör (1997);

Apor Vilmos Társaság és Alapítvány (1993).

Meg kell említeni továbbá a Magyarországon működő lovagrendek közül a Magyar Máltai Lovagok Szövetségét (1990) és a Johannita Rend Magyar Tagozatát (1989–90), amelyek lovagjainak nagy része – anélkül, hogy a szervezetbe való felvétel részletes szabályait ismertetném – nemesi származású. Ezekben a lovagrendekben elsősorban a magyar nemesség idősebb generációja képviselteti magát, akiknek már lehetőségük volt életük során olyan érdemeket szerezni, amelyet a tagsághoz megkövetelnek. A kérdőívek tapasztalatai alapján a vizsgált csoport tagjai nem is említették (csupán 3 esetben) a lovagrendeket mint főként nemesi származású személyeket tömörítő társaságokat. Az egyik interjúalany mesélte, hogy a máltai lovagrend társasági eseményein gyakran részt vesz, anélkül hogy lovag lenne, „...mert vannak olyan események, ahol részt lehet venni, anélkül, hogy az ember valamilyen aktív szerepet vállaljon a szertetszolgáltatnál vagy a lovagoknál”. Egy másikuk pedig többször dolgozott a Máltai Szeretetszolgáltatnál, azonban ezeket a munkákat az a plébánia szervezte, amelyiknél az interjúalany aktív közösségi tag.

Az arisztokrata származású fiatalok körében a lovagrendeknél az egykori nemesi családok leszármazottait tömörítő társaságok sokkal ismertebbek, közülük is különösen a Történelmi Családok Egyesülete (a továbbiakban: TÖCSE). A Nemesi Szövetséget, a Szent János Ifjúsági Kört vagy az Apor Vilmos Alapítványt a megkérdezettek közül csak hárman-négyen említették, míg a TÖCSE-t több mint negyvenen. Ezenkívül ketten említettek olyan nevű társaságot, ami nem létezik, valamint nyolcan ugyan nem tudták a nevét az egyesületnek, azonban mindkét esetben egyértelmű volt a leírásból, hogy szintén a TÖCSE-re gondolnak. (Nyolcan nevezték meg egyébként egynél több nemesi származásúakat tömörítő társaságot.) Összességében tehát elmondhatjuk, hogy a megkérdezettek több mint fele ismeri vagy már hallott a Történelmi Családok Egyesületéről, azonban a többség egyáltalán nem jár el rendezvényeikre. Összesen hárman állították, hogy rendszeresen részt vesznek az összejöveteleken (közülük egy vezetőségi tag, egyikük a jó előadások és a jó hangulat, másikuk pedig ismeretségek és kapcsolatszerzés miatt), huszonötön pedig, hogy csak néha. A nem rendszeresen járók az egyesület összejövetelein szerzett benyomásaikról részben pozitívan, részben negatívan nyilatkoztak. A pozitívan nyilatkozók elsősorban a jó társaságot és az érdekes előadásokat emelték ki: „Szívesen találkozom az odajáró emberekkel.” „Baráti és arisztokrata kapcsolatok fenntartása miatt.” „Megismerhetem a távoli rokonokat.” „Mert ismerőseim és barátaim vannak ott.” Van, aki pusztán kíváncsiságból, érdeklődésből ment el egy-egy rendezvényre, vagy a kulturális antropológia szakdolgozatához gyűjtendő információk miatt, van, aki édesapja unszolására, egy budapesti férfi pedig azt mondta, hogy „Annyi meghívót küldenek, hogy néha azért el kell menni.”

A negatív véleményeket pedig lássuk az érintettek saját elmondása szerint: „Irritál a stílus.” „Sznob rongyrazás az egész, semmi értelmes nem történik.” „Az idősebbek csak a saját sér-

tettséükről beszélnek.” „Soha nem éreztem jól magam. Csak azért, hogy hasonló származásúak között legyek, azért nem megyek, mert illene.”

Akik egyáltalán nem járnak a TÖCSE rendezvényeire, részben időhiányra hivatkoznak, részben vidéken élőként a távolagra, vagy pedig még soha nem hívták őket, néhányan pedig szándékoznak valamelyik összejövetelen részt venni, de eddig még nem volt rá alkalmuk. Néhányuk alapvetően nem szereti az egyesületeket, klubokat, vagy valamilyen okból nem foglalkoztatja őket a kérdés. A legtöbben azonban valamilyen konkrét negatív véleményt fogalmaztak meg: „Egészségtelennek tartom.” „Nem tartom fontosnak ezt az összekötő kapcsolatot.” „Fölényes emberek, akik idejárnak. Nem szimpatikus a viselkedésük. Nem tudok köztük természetesen viselkedni.” „Számomra ez nem összetartó ereje egy társaságnak.” „Mert nem csinálnak semmit.” „Nem azt az alap gondolatot tükrözi, amire létrejött. Nem szeretem az ottani stílust, társaságot.” „Azt gondolom, hogy sznobok.” „Régebben jártam, de már nem, mert nem osztom az értékrendjüket, és nem velem egykorúak járnak oda.” A mélyinterjúk során alkalmam volt a nemesi szervezeteket elutasító attitűdöt jobban megismerni:

„...nagyon előkelősködő volt. Nekem valójában nem igazán tetszett. Hasznos volt különben, mert megismertem egy-két családtagot, családot. Voltak ilyen kulturális események is. De mit mondjak neked, kb. az emberek 20%-át tartottam odavalónak, és 80%-a pedig, mondjam azt, hogy sznobok. Tehát nem odatartozó emberek, nem azért, mert nem arisztokraták, hanem viselkedésük miatt” (1968-ban született férfi).

„Rendszeresen küldik a meghívókat, én pedig rendszeresen nem válaszolok. Az elején, amikor a TÖCSE alakult, akkor szintén szülői nyomásra részt vettem egy darabig. (...) Én úgy érzem, ezeket a dolgokat nem kimondani kell és nagy hanggal bizonygatni, hogy mi mások és különbek vagyunk, hanem ezt tudja mindenki a másiktól, és inkább ennek megfelelően kellene viselkedni és tenni az embernek a dolgát. Ez kicsit ellentmond annak, hogy ennek van karitatív oldala, amiben az ember részt vehetne, de azt meg lustaságból nem

teszi meg az ember" (1973-ban született férfi). „Kapok mindig meghívókat, de ez távol áll tőlem. A barátaimmal nem ilyeneken találkozom. Én ennek egyáltalán nem vagyok híve, nem látom ennek pozitív szerepét. Úgy is ismerjük egymást, mi kell most" (1960-ban született férfi).

A többi mélyinterjúból az is kiderült, hogy az érintettek hiányolják a nemesi szervezetek karitatív oldalát, amiben egyébként szívesen részt vennének.

A fenti eredmények alapján – annak ellenére, hogy ez nem célja vagy feladata kutatásomnak – kijelenthetjük, hogy a nemesi családok leszármazottait tömöríteni kívánó egyesületeknek megalakulásuk óta nem sikerült megtalálniuk a fiatal arisztokrata leszármazottakhoz a csatornákat, formációjuk nem vonzó számukra, így üzenetüket és vállalt céljaikat sem képesek a generáció felé közvetíteni.

A másik jellegzetes attitűd, ami a fenti interjúrészletekben is megfogalmazódott, hogy a nemesi származású fiatalok egy része úgy érzi, azért nincsen szükség ilyen jellegű formális szervezetek létrehozására, mert úgyis tudják egymásról, hogy ki kicsoda, és a formális rendezvényeken kívül egyébként is találkoznak hasonló származású fiatalokkal. Ezzel már áttértünk a főnemesi származású fiatalok kapcsolatrendszerének formális kereteiről az informális társasági kapcsolatokra.

A mélyinterjúk és a nemesi származású fiatalokkal folytatott beszélgetéseim alapján sikerült feltárni egy, a magyarországi nemesi családok leszármazottai közötti kapcsolathálót, amely a kérdőívek kérdéseire adott válaszokból csak közvetetten derül ki. Ezek szerint már az 50-es évektől kezdve „...a főnemesi családok fiataljai szerveztek mindig ilyen házibulikat. Az én szüleim is ott ismerkedtek össze. Ezek nagyon híresek voltak a főnemesi családok körében, mert több emberrel is találkoztam, akiknél kiderült, hogy az ő szüleik is jártak ezekre a bulikra.”

Ezek a fiatalkori társaságok (mert nem egy körről van szó), ahová fő- és köznemesi származásúak egyaránt tartoztak, sok esetben a mai napig megmaradtak, tagjaik „...ad hoc jelleggel, kirándulásokon, szilveszterkor, bulikon, születésnapok, kerekébb évfordulók alkalmával találkoznak”. Azonban nemcsak a szülők generációja tartotta egymással a kapcsolatot, hanem gyermekeik számára is megszervezték az együttlét lehetőségét. Eleinte főleg brizspartikat, közös tánciskolát szerveztek, később már a fiatalok rendeztek maguknak házibulikat, közös kirándulásokat, nyáron vízitúrát, télen sítúrát. Ahogy a gyerekek generációja (az általam vizsgált csoport) is kezdett önálló családot alapítani, a megszületett kisgyerekekkel találkoznak hétköznapokon az édesanyák, hétvégenként az egész családdal.

Mások esetében pedig nem a szülők társaságának gyermekeiből alakult ki baráti kör, hanem például egy külföldről Magyarországra települt fiatal megérkezése után felvette a kapcsolatot azoknak a hozzá hasonló korú gyerekeivel, akikről annak idején saját felmenőik mesélték, hogy egy társaságba jártak a 30-as 40-es években. Egy budapesti férfi pedig elmesélte, hogy éppen a TÖCSE rendezvényein ismerkedett össze azokkal a nemesi származású fiatalokkal, akikkel azóta a formális keretekből kiszakadva heti rendszerességgel együtt kártyázik.

Összefoglalva tehát elmondhatjuk, hogy Budapesten létezik több olyan informális baráti társaság, amelynek tagjai fő-, illetve köznemesi édesapától és/vagy édesanyától származnak, valamint a legfőbb összetartó erőt köztük a hasonló származás és az ebből fakadó azonos értékrend, habitus képezi. Ez azonban korántsem azt jelenti, hogy az általam vizsgált csoport minden tagja része valamilyen hasonló társaságnak, sőt ez a fiatal főnemesek csak egy szűk szeletéről mondható el. Ezt igazolja a kapcsolathálóra vonatkozó kérdésekre adott válaszok elemzése is.

A többség ugyanis míg családi rendezvényeken (értelemszerűen) rendszeresen, illetve alkalmanként találkozik nemesi

származású fiatalokkal, addig sem házibulikon vagy bálokon¹³, sem kártyapartikon vagy egyéb formális, szervezett keretek között nem tartja a kapcsolatot velük.¹⁴

Ezt támasztja alá a megkérdezettek öt legjobb barátjának származására vonatkozó elemzés is. A csoport kétharmadának a legjobb barátai között egy nemesi vagy főnemesi származású fiatal sincsen. További tizenegy arisztokrata fiatalnak egy, tíznek kettő, négynek három, háromnak négy fő- és köznemesi származású barátja van, és csupán egyetlenegy személy állította, hogy mind az öt legjobb barátja nemes apától származik.

¹³ A nemesi bálok esetében, amelyek közül a legismertebb az Apor Vilmos Alapítvány által szervezett Apor-bál, többen megjegyezték, hogy ugyan kapnak ezekre meghívót, és el is mennének szívesen, azonban ennek anyagi vonzatát nem tudják vállalni.

„Azért nem mentem el egyik bálra sem, mert nem fogok három hónapot dolgozni, hogy el tudjak menni. És sok ilyen van, mint én, tehát fontos arisztokrata család és nem tűnik fel, (...) mert nem engedheti meg magának” (1968-ban született férfi).

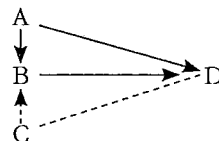
¹⁴ 14. táblázat. Nemesi származású fiatalokkal való kapcsolattartás gyakorisága

Milyen gyakran találkozik nemesi származású fiatalokkal az alábbi eseményeken?	Rendszere-sen	Alkalman-ként	Ritkán	Soha	Nincs válasz	Össz.
Családi rendezvények	53	11	10	17	1	92
Esküvők, temetések	39	25	9	16	3	92
Házibuli	6	15	22	47	2	92
Bridzs-, illetve tarokkparti	7	5	5	64	11	92
Nemesi bálok	7	11	10	59	5	92
Nemesi családok egyesületeinek rendezvényei	9	10	17	51	5	92
Társadalmi szervezetek, klubok rendezvényei	1	13	18	53	7	92
Egyéb	10	7	11	1	63	92

A továbbiakban megvizsgáltam, hogy milyen tényezők játszanak szerepet abban, hogy a vizsgált csoport tagjai tartják-e a kapcsolatot egymással, illetve más nemesi származású fiatalokkal.

2. ábra. Az arisztokrata származású fiatalok közti kapcsolathálózat létrejöttében szerepet játszó tényezők

- A: Lakhely
B: Szülők által a gyermekkorban szervezett találkozási alkalmak
C: Édesanya származása
D: Jelenlegi társasági élet

Ebben a tekintetben vizsgáltam meg azt a kérdést, hogy az érintettek gyerekkorában a szülők megteremtették-e a hasonló származású fiatalokkal való találkozás lehetőségét, tehát hogy szerveztek-e olyan eseményeket (házibuli, tánciskola, kártyaparti, kirándulás stb.), ahol nemesi családból származó fiatalokkal lehettek együtt. Erre a kérdésre három felelet közül lehetett választani: „igen”; „nem, de örültek, ha részt veszek ilyeneken”; „nem”. A válaszokból kiderült, hogy a vizsgált csoport szüleinek többsége nem igyekezett gyermekei számára biztosítani az ún. „jó társaságot”, mivel a megkérdezettek közül ötvenkilencen adtak a fenti kérdésre nemleges választ, csupán tizenhatan válaszoltak „igen”-nel, továbbá a fennmaradó tizenhét fiatalnak szülei ugyan nem szerveztek ilyen eseményeket, de örültek, ha gyermekeik részt vesznek ezeken a – mások által megszervezett – alkalmakon.

Ehhez hasonló eredményre jutottam, mikor azt vizsgáltam, hogy a szülők igyekeztek-e gyermekeiknek az iskolán belül is

a „jó társaságot” biztosítani, azaz olyan iskolába írták gyermekeiket, ahol a diákok körében – tapasztalatuk szerint – felülreprezentáltak a nemesi családból származó fiatalok. A megkérdezettek többsége (49 fő) ugyanis azt állította, hogy iskolatársai között nem ismer nemesi származású fiatalokat, tizenötön alig ismernek ilyeneket, huszonnégyen néhányat, és csupán négyen állították, hogy sokat.¹⁵

A magyarázó tényezők sorában vizsgáltam az édesanya származásának szerepét is. Ugyanis feltételeztem, hogy a származás szempontjából homogám szülőpárok esetében erőteljesebb volt a törekvés és a lehetőség a gyermekeik számára „megfelelő társaság” biztosítására, tehát az ilyen családban nevelkedett fiatalok gyermekkorukban nagyobb eséllyel ismerkedtek össze hasonló társadalmi háttérrel rendelkezőkkel.

Figyelembe vettem továbbá a megkérdezettek lakhely szerinti megoszlását is, mivel mind az informális társaságokban, mind később a formális szervezetekben való részvételt – hipotézisem szerint – szignifikánsan meghatározza, hogy az illető Budapesten él-e, vagy egy vidéki helységeben, elszigetelve a hasonló származásúak többségétől. Ugyanis – ahogy korábban láttuk – a megkérdezettek kétharmada Budapesten él, valamint a nemesi származásúakat tömöríteni kívánó társaságok is fővárosi székhellyel rendelkeznek, és programjaikat is itt szervezik, tehát feltételezhető, hogy a vidéken élő fiatalok kisebb eséllyel vesznek részt a nemesi származásúak akár formális, akár informális társasági életében.

¹⁵ Azok a fiatalok, akik a mai napig rendszeresen tartják a kapcsolatot nemesi származású volt iskolatársukkal, esetleg a legjobb barátjuk közülük való, néhány esetben kifejezetten hangsúlyozták, hogy ez csak véletlen: „Rendszeresen találkozom velük, de nem a származásuk miatt.” „Alkalmanként találkozom egy nemesi származású volt iskolatársammal, de nem a származása miatt, hanem mert a barátom.” „Véletlenül egyik legjobb gimnáziumi barátom arisztokrata.”

A fenti változókra végzett keresztátlás elemzésekből a 2. ábrából is leolvasható eredményre jutottam. Ezek szerint a gyermekeik számára a hasonló származásúak közötti társaságot megszervező szülők többsége a származás szerint homogám szülőpárok közül kerül ki, illetve az ilyen jellegű eseményeket nem szervező szülők többsége esetében az édesanya nem nemes. Azonban nem mondható el, hogy az édesanya származása egyértelműen meghatározó ebben a kérdésben, ugyanis a nemes édesanyák gyermekei 10-6-11 arányban adtak erre a kérdésre „igen – nem, de örültek – nem” válaszokat. Abból a szempontból viszont, hogy a megkérdezettek milyen gyakorisággal találkoznak hasonló származású fiatalokkal, az édesanya származásának semmiféle kimutatható hatása nincsen, ugyanis az erre a kérdésre adott „rendszeresen – alkalmanként – ritkán – soha” válaszok egyenletesen oszlanak meg a vegyes és azonos származású szülőpárok gyerekeinél.

Abban a kérdésben, hogy a szülők mennyire igyekeztek biztosítani gyermekeik számára a hasonló származásúakkal való találkozás lehetőségét, az édesanya származásánál lényegesen nagyobb szerepet játszik a lakóhely. Ugyanis az erre a kérdésre „igen”-nel válaszoló fiatalok mindegyike – egy kivételével – a fővárosban él, továbbá a 29 vidéki megkérdezett közül húsznak a szülei egyáltalán nem szerveztek ilyen alkalmakat, és csak nyolcan mondták, hogy bár a szüleik a szervezésben nem vettek részt, de örültek, ha elment ezekre a találkozókra. A családi eseményeken, esküvőkön, temetéseken hasonló származásúakkal való találkozások gyakorisága esetében nem mutatható ki eltérés a lakóhely szerint. Ám a keresztátlás elemzések alapján világosan kimutatható, hogy a házibulikon, kártyapartikon, nemesi bálakon, egyesületi, társadalmi szervezetek rendezvényein, valamint egyéb alkalmakkor nemesi fiatalokkal rendszeresen vagy alkalmanként találkozó fiatalok túlnyomó többsége budapesti, a vidékiek közül csak elvétve találunk erre egy-egy példát.

A lakóhelynél gyengébb, azonban még mindig kimutatható összefüggést találunk továbbá a fenti eseményeken nemesi fiatalokkal való találkozások gyakorisága és a között, hogy a szülők – az édesanya származásától függetlenül – annak idején igyekeztek-e megteremteni gyermekeik számára a „jó társaságot”. A családi rendezvények, esküvők, temetések és a nemesi bálók esetében nem mutatható ki összefüggés, azonban a házibulikon, kártyapartikon, és kisebb mértékben a nemesi családok egyesületeinek rendezvényein gyakrabban találkoznak egymással olyan nemesi származású fiatalok, akiknek a szüleik már gyermekkorukban is megteremtették a közös társaság kialakulásának lehetőségeit.

Összefoglalva tehát a fejezetben leírtakat elmondhatjuk, hogy Magyarországon létezik a nemesi származású fiatalok közötti – elsősorban informális kereteken belül működő – kapcsolatháló, azonban ebben az arisztokrata családból származó fiataloknak csak egy kisebbik – elsősorban fővárosi és már gyermekkorában is hasonló származásúakkal összejáró – része vesz részt. A hasonló társadalmi háttér viszont nem vezet már a fő-, illetve köznemesek közötti házasságokhoz, ezeket a fiatalokat házastársuk kiválasztásában már nem a származás, hanem a közös értékrend, hasonló gondolkodásmód vezeti.

2.2. fejezet

A kapcsolathálózat szerepe az identitás megőrzésében és a státuszreprodukción

Az előző fejezetben láttuk, hogy a magyarországi nemesi származású fiatalok között fennálló kapcsolathálózatban az általam vizsgált, arisztokrata származású fiataloknak csak egy része vesz részt, a többségük azonban nem rendelkezik ilyen, származási alapon körülhatárolható kapcsolati körrel. Ez azonban koránt-

sem jelenti azt, hogy a szülők és főképp a nagyszülők generációja ne tartaná a kapcsolatot egykori társadalmi rétegének tagjaival, ne ápolta volna a megváltozott társadalmi környezetben korábbi baráti és rokoni viszonyait, valamint ne követte volna figyelemmel külföldre távozott családtagjainak, fő- és köznemesi ismerőseinek sorsát. „A második világháborút követően az arisztokrácia tagjai a földbirtokreform és az államosítások, valamint a későbbi megpróbáltatások hatására sorstársakká is lettek, és ez a kapcsolatok ápolásában újabb tényezőt jelentett. Sok család 1951-ben, a kitelepítésben került egymással jó barátságba. A régi kapcsolatok alapján kisebb társasági körök alakultak ki, szokássá váltak a »teák«, melyeken a rokonok, a barátok, az egykori katonatársak és az iskolatársak gyűltek össze nosztalgiával, de olykor politizálva is. Mind gyakoribbá váltak a »vizitek«, valamint a bridzspartik” (Gudenus-Szentirmay [1989], p. 163).

Ebben a fejezetben tehát arra a kérdésre keresem a választ, hogy a magyar arisztokrácia külföldön és Magyarországon élő tagjai között meglévő kapcsolatháló felfogható-e a bourdieui értelemben vett – meghatározott feltételek mellett gazdasági tőkévé konvertálható – társadalmi tőkeként, azaz a hasonló származású ismeretségi kör, a nemesi családok között meglévő nemzetközi baráti és rokoni kapcsolatok mennyiben járultak hozzá a magyarországi arisztokrata származású fiatalok kedvező társadalmi mutatóinak kialakulásához.¹⁶ Másrészt pedig megválaszolom azt a kérdést, hogy egy olyan társadalomban, ahol a nemesi származás nem bír semmilyen relevanciával, a főnemesi fiatalok arisztokrata identitástudatának megőrzésében és fejlődésében mennyiben játszik szerepet a szülők, majd az érintettek által fenntartott kapcsolatháló.

¹⁶ Vö. Kapitány–Kapitány [2007].

Az első kérdés megválaszolása során vizsgáltam egyrészt azt, hogy az arisztokrata származású fiatalok családjának külföldre távozott, többségében kedvezőbb anyagi körülmények között élő rokonai és barátai milyen és mennyi segítséget, támogatást nyújtottak az itthon maradottaknak az elmúlt évtizedekben. Másrészt elemeztem a magyarországi kapcsolathálózat szerepét az egyéni érvényesülésben.

A kérdőívek elemzése során a nemesi származásból fakadó előnyök vizsgálatának eredményeiből már következtethettem arra, hogy a széles rokon hálózathálózathoz eredő kapcsolathálózatnak a szerepe nem jelentős. Ahogy a IV. rész 4. fejezetében már ismertettem, a megkérdezettek közül a kérdőív kérdéseire adott válaszokban csak néhányan említették, hogy a széles rokon hálózat, illetve a külföldi rokonok segítsége folytán előnyt élveztek származásukból. Ezt a következtetésemet támasztja alá a mélyinterjúk tanúsága is. Bár az interjúalanyok mindegyike elmesélte, hogy a rokonságnak egy része külföldön, Nyugat-Európában vagy a tengeren túl él, és közülük számos családtaggal tartják is a kapcsolatot, azonban ez a levelezésen, telefonbeszélgetéseken, egy-egy rövidebb látogatáson kívül abban merül ki, hogy – elsősorban anyagi különbségek miatt – a külföldi rokonok látogatnak Magyarországra. Vannak rá példák, hogy a vizsgált csoport tagjai rövidebb-hosszabb időt eltöltöttek a külföldi rokonoknál, esetleg nyelvtanulási célzattal, azonban ez egyáltalán nem általános.

„Én nem jártam náluk. Ők szoktak jönni, de ennek inkább anyagi vonzata van. Pedig én német szakos is vagyok, de valahogy nem jött össze, hogy hozzájuk menjek” (1976-ban született nő).

„Külföldön nem voltam náluk. Ha Magyarországon vannak, akkor a nagymamám próbálja, hogy tartsuk a kapcsolatot a hasonló származásbeliekkel” (1980-ban született férfi).

„Hát voltam kint a nagybátyáimnál. (...) Látogatás volt csak, nem hosszabb ott-tartózkodás” (1971-ben született férfi).

„Nem, nem voltam náluk, nem is hívtak és nagyon én sem akartam. Az öcsém viszont volt” (1973-ban született férfi).

Többen beszámoltak a rokonságtól kapott ruha- és élelmiszer-csomagokról, a rendszeres pénzküldésre is van példa. Ezek a támogatások, bár adott esetben az életkörülményeket kismértékben javították, azonban a státuszreprodukcióban játszott szerepük elhanyagolható.

Tehát elmondhatjuk, hogy a külföldi kapcsolathálózat függetlenül attól, hogy a szülők, nagyszülők generációjának életében milyen konkrét segítséget jelentett, a fiatal arisztokraták nem érzik át ennek jelentőségét, és saját érvényesülésükben ennek nem látják pozitív hatását.

Itt kell megjegyezni, hogy többen megfogalmazták azt az attitűdöt, mely szerint a társadalmi tőke felhalmozásához nem elegendő a szülők által átörökölt kapcsolatok ápolása, hanem az új kapcsolatok létesítése bizonyos értelemben gazdasági tőke befektetésével is jár (Bourdieu [2000b], p. 439). Itt nem csupán arról van szó, hogy bizonyos, elsősorban a nemesi családok lezármazottai számára rendezett összejövetelek (például nemesi bálók) részvételi költsége olyan magas, hogy az erőteljesen megsűri a meghívást elfogadók körét, hanem többek között az anyagi különbségek válnak gátjává a külföldről hazatelepült fiatal nemesek és a magyarországiak társasága keveredésének. (A kérdésről lásd részletesebben a VI. részben.)

A fentihez hasonló eredményre jutunk, ha a magyarországi kapcsolatháló szerepét vizsgáljuk az egyéni érvényesülés területén. Sem a munkahelyen való elhelyezkedésben, sem a lakáskilátások megítélésben nem fedezhetők fel a nemesi származásúak közötti kiterjedt kapcsolatrendszer előnyeinek nyomai. A jelenleg már munkában állók közül összesen nyolcan említet-

ték, hogy többek között családjuk, rokonaik segítségével, azok közbenjárására találták meg jelenlegi munkahelyüket, további hárman pedig, hogy már létező családi vállalkozásba léptek be. Egy önálló vállalkozást működtető, kiterjedt nemesi kapcsolathálózattal rendelkező interjúalany a következőket mondta el a származásából adódó előnyöket firtató kérdésemre: „Ez a társaság is egy jó hálózat. Ha bármit csinálnék, ki tudnám használni ezt a lehetőséget, hogy ebben a körben ismernek. Esetleg potenciális klienseim lehetnének. De ez egy természetes dolog. (...) Azt is el kell mondani, hogy én egy rossz üzletember vagyok, mert ezeket a kapcsolatokat nagyon ritkán használtam ki professzionális téren. Mert nem vagyok olyan.”

A még tanulók körében pedig csak ketten hivatkoztak arra, hogy majd szüleik segítségével fognak elképzelésüknek megfelelő munkát találni, egy személy érezte úgy, hogy elhelyezkedésében „a családnév is előny lehet”.

Ugyanezt mondhatjuk el az önálló lakással nem rendelkezők lakáskilátásairól is, ugyanis körükben csupán heten említették, hogy családi átköltözések során, vagy szülői, nagyszülői támogatással fognak lakáshoz jutni. Azonban mindegyik esetben inkább a más társadalmi körökben is jellemző családi szolidaritás általános megjelenéséről van szó, mint a hasonló származásúak közt fennálló kapcsolathálózat szerepéről.

Míg a külföldi és hazai nemesi kapcsolathálózatnak a főnemesi származású fiatalok státusreprodukciónak játszott szerepe a kutatás eredményei alapján elhanyagolhatónak tekinthető, addig összefüggés mutatható ki az arisztokrata identitástudat megléte és a hasonló származású fiatalokkal fenntartott kapcsolatok sűrűsége között.

Ha az V. rész 1. fejezetében már ismertetett identitás szerinti kategorizálást tekintjük, azt látjuk, hogy azon fiatalok közül, akiknek szülei a gyermekkorukban szerveztek olyan eseményeket, ahol volt alkalmuk hasonló származásúakkal találkozni,

illetve a szülők örültek, ha gyermekük ilyen eseményeken részt vesz, majdnem négyszer annyian rendelkeznek – az én kategorizálásom szerint – arisztokrata vagy nemesi identitástudattal. Ugyanez figyelhető meg a jelenlegi társasági szokások esetében is. Az identitástudattal rendelkezők lényegesen nagyobb arányban vesznek részt rendszeresen vagy alkalmanként olyan eseményeken (házibuli, kártyaparti, bálók, formális társasági alkalmak), ahol nemesi származású fiatalokkal találkoznak (14.1. táblázat).

14.1. táblázat. *Nemesi származású fiatalokkal való kapcsolattartás gyakorisága az identitásukat tartó, illetve az azzal nem rendelkező főnemesi származású fiatalok körében*

Milyen gyakran találkozók nemesi származású fiatalokkal az alábbi eseményeken?	Rendsze- resen		Alkal- man- ként		Rit- kán		Soha		Nincs válasz	
	1*	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Családi rendezvények	30	23	7	4	5	5	7	10		1
Esküvők, temetések	24	15	15	10	3	6	7	9		3
Házibuli	6		13	2	11	11	19	28		2
Bridzs-, illetve tarokkparti	7		3	2	2	3	30	34	7	4
Nemesi bálók	5	2	10	1	8	2	24	35	2	3
Nemesi családok egyesületeinek rendezvényei	8	1	8	2	11	6	20	31	2	3
Társadalmi szervezetek, klubok rendezvényei	1		12	1	11	7	22	31	3	4
Egyéb	4	2	2	2	1		1		41	39

*1 – identitással rendelkező

2 – identitással nem rendelkező

A „Nincs válasz” ebben az esetben egyértelműen azt jelenti, hogy az érintett egyáltalán nem jár ilyen jellegű összejövetelekre, a „soha” válasz pedig jelentheti egyrészt azt, hogy ugyan jár ilyen összejövetelekre, de ott nem találkozik nemesi származá-

sú fiatalokkal, vagy másrészt azt, hogy nem is vesz részt ilyen eseményeken.

A kérdőívek és a mélyinterjúk nem adnak arra a kérdésre választ, hogy vajon a hasonló háttérrel rendelkező fiatalokból álló társaság, a velük eltöltött idő, a lefolytatott beszélgetések alakítják-e ki, illetve erősítik a közös identitástudatot, vagy inkább arról van szó, hogy a már eleve identitástudattal rendelkezők keresik azokat az alkalmakat, ahol hozzájuk hasonló fiatalokkal lehetnek együtt. Abból a tényből, hogy a gyerekkorukban is nemesi fiatalokkal egy társaságba járók között lényegesen nagyobb arányban találunk arisztokrata tudattal rendelkezőt, következtethetünk a kapcsolatháló identitásformáló szerepére. Erre a mélyinterjúk alanyai között van is példa. Egy, az adatfelvételnél 26 éves, identitását tartó, budapesti férfi elmondta, hogy gyerekkorában, mikor szülei kifejezetten forszírozták a saját hasonló származású barátaiak gyerekeivel való összejöveleket, még egyáltalán nem volt tisztában azzal, hogy mi köti őket össze egymással. „Akkor azt tudtam, hogy a szülőknek a régi társaságából a leszármazottak. (...) Aztán később, gimnazista koromban derült ki, hogy mi köt bennünket össze. Ez egyrészt a szülőkkel való beszélgetés során derült ki, másrészt pedig ahogy a társaságban magában beszélgetett az ember, és az idősebbek, akik már tudták a történeteket, azokon keresztül is szembesült az ember, hogy ki kicsoda és kivel milyen távoli rokonságban van, és hogy is vannak ezek a dolgok” (1973-ban született férfi).

Mások esetében pedig éppen amiatt, hogy a származásukat fontosnak tartják, járnak össze rendszeren hasonló családi háttérű fiatalokkal. Egy szintén identitását őrző 18 éves férfi arra a kérdésemre, hogy van-e értelme olyan társaságokat létrehozni, amely nemesi származásúakat tömörít, a következőt válaszolta: „Persze hogy van. Az, hogy mi (fő- és köznemesi származású fiatalok – *a szerző*) tizen-valamennyien egy héten egyszer ösz-

szejövünk, az nagyon jó dolog. Összeköt a közös származás. Ezt nagyon fontosnak tartom, de nem ez a legfontosabb. Összejárunk, és így tényleg azt mondunk ki, amit csak egymás között mondhatunk ki. És ezt mindenki érti” (1980-ban született férfi).

Tehát a nemesi kapcsolathálózat és nemesi identitástudat viszonyáról annyit mondhatunk, hogy egymással kölcsönös összefüggésben állnak, köztük egymásra ható kapcsolatról van szó.

VI. rész

A külföldről Magyarországra települt arisztokrata származású fiatalok

Bár számarányukban nem meghatározó csoportról van szó, úgy érzem, mégis megéri egy rövid fejezetet szentelni a Magyarországon élő arisztokrata származású fiatalokon belül azoknak, akik életük meghatározó részét különböző okokból külföldön töltötték, és csak az utóbbi években költöztek Magyarországra.

A kutatásomban együttműködni kész 92 arisztokrata származású fiatal közül összesen nyolcan töltötték életük jelentős részét külföldön. Itt kell megjegyezni, hogy bár Gudenus János listáját a Magyarországon élő főnemesekről összességében teljesnek és hitelesnek tekinthetjük, addig ugyanezt nem mondhatjuk el a hazatelepültek esetében. Ugyanis itt egy állandóan változó körrel van szó, számos esetet ismerünk, mikor egy külföldön született magyar főnemesi fiatal kedvező ajánlatot kapva Magyarországra települ, ahol megtalálja számításait, azonban egy újabb munkaaajánlat vagy magánéleti körülmény ismét külföldre szólítja. Becslések alapján elmondható, hogy a vizsgált korosztályban a külföldről hazatelepült arisztokraták száma arányaiban (~10%) nem térhet el lényegesen az általam megtaláltak számától, azonban czekeket az eseteket csak példa jellegűnek tekintem.

A vizsgált csoportban szereplő nyolc személy közül négyen a mai Románia területén születtek, tehát családjuk a határok megváltozása folytán került külföldre.

Ők, mivel soha nem érezték magukat otthon Romániában, ezt kényszerhelyzetnek tekintették, szüleikkel együtt a rendszerváltás környékén települtek át Magyarországra. Úgy érezték, hogy „idetartozunk, Romániában nem lett volna jövőm”. Elmondásuk szerint itt részben megtalálták számításukat: „Még van megvalósítanivalóm.” „Lelkileg még mindig nem találtam meg a teljes nyugalمامat.” „Már megszoktam, de eleinte nehéz volt integrálódni.” Közülük hárman rendelkeznek valamilyen nemesi identitástudattal, és bár egyikük néha eljár a Történelmi Családok Egyesületének rendezvényeire, elsősorban informális keretek között (házibulik) tartják a kapcsolatot hasonló származású magyarországi fiatalokkal. A negyedik pedig egy nemeseket tömörítő egyesület (amelynek nevét nem tudja) rendezvényeire néha eljár, hogy távoli rokonait megismerhesse, azonban más alkalmakkor nem találkozik hasonló származású fiatalokkal.

Egy további fiatal testvérpár a 80-as években szüleivel emigrált Nyugat-Európába, mivel elmondásuk szerint „az akkori politikai helyzetben egyre erősödő veszély volt a bebörtönzésre”. Ők felsőfokú tanulmányaik befejezése miatt nem tértek még állandó letelepedési szándékkal haza, bár rendszeresen, az iskolai szünetekben Magyarországon tartózkodnak.¹ Mindketten, ha Budapesten vannak, eljárnak a TÖCSE és a két lovagrend rendezvényeire, ahol ismerősökkel és barátaikkal szoktak találkozni, egyébként informális keretek között is tartják a kapcsolatot hasonló származású fiatalokkal.

A vizsgált csoportban szerepel továbbá egy budapesti férfi, aki részben szülei külföldi munkahelyei, részben saját felsőfokú

¹ Ez a körülmény a vizsgált csoportba való felvételüket megkérdőjelezi.

tanulmányai miatt élete jelentős részét külföldön töltötte. Ő hazatérését követően (90-es évek eleje) is itthon érzi magát, mivel „egyelőre van mód az előrelépésre és fejlődésre az élet minden területén”. Bár rendelkezik arisztokrata identitástudattal, ami a származásából fakadó kötelezettségvállalás, példamutatás, belső tartás és önfegyelem fontosnak tartásában nyilvánul meg, hasonló származású fiatalokkal nem tartja a kapcsolatot.

A vizsgált csoportba tartozó 92 személy között egyetlenegy található, aki édesapja emigrációja folytán külföldön született, ott nevelkedett, járt iskolába, és mivel édesanyja nem magyar, így magyarul igazán csak felnőttkorában tanult meg. 1994-ben települt Magyarországra. Ebben a döntésében jelentősen motiválták a gyerekkorában, magyarországi nyaralásokon szerzett élményei, valamint a rendszerváltást követően gyűjtött tapasztalatai:

„Ezek a gyerekkori élmények meghatározóak voltak. Aztán mikor már nem a szüleimmel laktam B.-ben, onnan is rendszeresen jártam haza, vagy Magyarországra, vagy hogy mondjam. Akkor voltak baráti kapcsolataim, főleg vidéken. És amikor volt a rendszerváltás, akkor kezdődött itt minden valahogy, és az volt az érdekes, hogy nagyon sok emberrel találkoztam, akikről tudtam, hogy nagynéném mesélte, hogy ő velük jóban volt. Szóval valahogy ezek a kapcsolatok újra létrejöttek, és akkor értettem meg igazából, hogy miről volt szó, amikor a nagynéném mesélt nekem. Pont azokkal az unokákkal találkoztam, akikkel ő annak idején jóban volt, a kép valahogy összejött. (...) Ezek főleg nemesi származásúak voltak. És volt ez a hullámszerű dolog a változás után, hogy sokan előjöttek, vagy visszajöttek, mint én félmagyar származású, akik próbáltak itt helyet találni. (...) Volt valami érdekes mozgalom, hogy valahogy volt elég sok ember, aki visszatért a gyökerekhez. (...)

...akkor már megismertem sok mindenkit. És nagyon vegyes volt, itt született és volt, aki kint... És olyan izgalmas volt, olyan jó volt. Olyan jó barátságokat tudtam kötni ezekkel a fiatalokkal. És ők rábeszéltek, hogy miért nem jössz Budapestre. És az is számított elég sokat. És bejeztem B.-ben azt, amit be kellett fejeznem, és úgy jöttem ide.”

Az interjúalany a kérdőív és a mélyinterjú alapján erősen őrzi identitását, amelynek lényeges összetevője a kereszténység, a példamutató, egyenes élet és bizonyos társasági „backup” és hálózat. Bár ismer nemesi származásúakat tömöríteni kívánó egyesületet, annak életében nem vesz részt, mivel – szerinte – a hasonló származásúak amúgy is ismerik egymást, és összejárnak, nincs szükség ilyen szervezetek működtetésére.

Már az V. rész 2.1. fejezetében is utaltam arra a jelenségre, hogy a mindig is Magyarországon élő nemesi származásúak baráti körei és a rendszerváltást követően idetelepült teljesen vagy félig magyar nemesi családokból származó fiatalok társaságai a kezdeti lelkesedést követően szétváltak. A külföldről hazatelepült és a magyarországi nemesek közötti ellentétek elsősorban az emigráció eltérő megítélése miatt, valamint az elmúlt évtizedekben megszokott különböző körülmények folytán az idősebb generáció soraiban is megtalálható.² Ezenkívül a nyugati emigrációból visszatért főnemesek egészen más anyagi kondíciókkal rendelkeznek, ami hosszú távon megnehezíti a kapcsot-

² „Van elég sok ellentét, sajnos. Hát sokféle. Ez nagyon diffícil. Az én generációmban ez sokkal egyszerűbb már. De például édesapám azt mondja, aki mindig nagyon szorosan tartotta a kapcsolatot Magyarországgal, a magyarsággal, nem tudja akceptálni a kárpótlást, hogy ilyen formában ment végbe. Ő azt abszolút nem tartja helyesnek, és véleménye szerint az egy nagy hülyeség. Ugyanígy akik itt éltek, meg kell érteni, hogy ők mennyire örültek, hogy újra megjött nekik a szabadság, és azonkívül valamiféle kárpótlást is kaptak, amiről nem is álmodtak. Ez érthető, hogy különböző vélemények vannak. Az, aki átélte a nehéz éveket, tényleg nagyon örült, hogy végre kiment a Vörös Hadsereg, és újra demokrácia van, amilyen formán is van, de van. Hogy tudnak szabadon beszélni, szabadon találkozni. És az, aki kint volt, ott lehet, hogy nagyon nehezen felépítette magának, itt azt gondolja, hogy akkor hol vannak a dolgaink, és az anyagi részét teljesen másképp látja. (...) Például olyan dolgok voltak, amitől égne az állat a hajam. Olyan emberekkel találkoztam, akik úgy gondolták, hogy most újra szabad Magyarország, és jöttek és azon panaszkodtak, hogy itt Magyarországon ha étterembe mennek, nincs szénsavmentes ásványvíz. Ilyen dolgokon törték a fejüket” (1960-ban született férfi).

lattartást. Bár egy mindig is Magyarországon élő, itteni és hazatelepült fiatal nemesekkel is rendszeresen találkozó, 1980-ban született interjúalany szerint „...velük ugyanolyan a viszony. Tudnak magyarul, persze kicsit törik, de tudnak. Nincs ellentét az itt éltek és a külföldről hazajöttek között. Persze ők gazdagabbak, de ez áthidalható.”

Erről a kérdésről a nyugati emigrációból hazatelepült interjúalany eltérő tapasztalatokkal rendelkezik:

„Vannak az én generációmban is bizonyos nehézségek. Mert hogy ha például – most már nem annyira erős, de – az első években volt egy olyan csoport, amelyik félmagyarokból, külföldiekből állt, és elég kevés volt abban a csoportban olyan magyar, aki itt született, vagy itt élt mindig. Mert nekünk elég könnyű volt a héten kétszer valahova menni, és vacsoráztunk, mert elég jól fizettek minket. Aki itt született, az egy másik szint volt anyagilag. És elég nehéz volt ezt kiegyenlíteni, a magyarok visszahúzódtak ebből a körből, mert a magyarok ugyan nem szégyelltek magukat, de ez elég rosszul esett nekik. Én például nagyon próbáltam az itteniekkel is minél jobban a kapcsolatot tartani, mert csak ezáltal tudok itt elhelyezkedni. A lényeg abban van, hogy mi történik az országgal, hogyan gondolkodnak az itteniek. Rengeteget tanultam a magyaroktól, attól is érzem magam jól itt, mert próbálok mindenkivel, ahogy lehet, kapcsolatot tartani.”

Összefoglalásul tehát elmondhatjuk, hogy a magyar főnemesi családok külföldre emigrált leszármazottai a rendszerváltozást követően jellemzően nem tértek vissza Magyarországra. Bár az idősebb generáció képviselői közül erre több példa akad, ám az általam vizsgált korosztály tagjai a tartós letelepedést általában nem vállalják.

VII. rész

A főnemesi családok leszármazottainak értékrendje¹

Ebben a fejezetben az értékszociológiai megközelítés módszerével arra a kérdésre keresem a választ, hogy az arisztokrata családokon belül működő értékátörökítési mechanizmusok segítségével egy korábban elithelyzetben lévő, majd egy számukra kedvezőtlen politikai rendszerváltozás következtében kényszerdeklasszált társadalmi csoport leszármazottai milyen értékeszközökkel, erőforrásokkal rendelkeznek ahhoz, hogy optimalizálják (vagy éppen tovább nehezítsék) megváltozott helyzetüket.

Az értékszociológia megkülönbözteti az érték fogalmát a normák, az attitűdök, az érdekek, az eszmények, az értékorientációk, a viselkedés, a társadalmi jelenségekről alkotott vélemények rokon fogalmaitól. Az értékszociológia megközelítésében az értékek elvont kulturális alapelvek, amelyek az ember vagy a közösségek számára a dolgok végső értelmére vonatkoznak. Milton Rokeach szerint az értékek vagy a létezés önmagukban

¹ A fejezet Balázs Jánossal közösen írt „Harmoniaē Dignitatis”. Az értékrend vizsgálata a főnemesi családok leszármazottainak körében című, a *Század-vég* folyóiratnál 2001 nyarán megjelent cikk alapján készült (Balázs–Sztárayné [2001]).

való végállapotaira (end-state of existence) vagy magatartásmódokra (mode of conduct) vonatkoznak (Rokeach [1973]). Nem véletlenül hivatkozom Rokeachra. Vizsgálatunk során az általa konstruált értékvizsgálati módszernek a főnemesi származásúak körében fölvelt adatait elemezzük.

Rokeach szerint az emberek viszonylag kevés számú értékkel rendelkeznek, melyek mindannyiunk számára közösek. A döntő különbség az emberek között abban van, hogy mi ezeknek az értékeknek a fontossági sorrendje. Vannak hasonló, tipikus értékpreferenciák, melyek értékrendbe szerveződve jellemzik szociokulturálisan is együvé tartozó emberek csoportjait. Egy társadalomban együtt élő értékrendek viszonyrendszerét tekintjük a társadalom értékrendszerének. A társadalom értékrendszere tagolt, strukturált, nem homogén rendszer, és nincs fedésben a társadalom osztály-réteg szerkezetével, mert az értékrendi csoportok határai többnyire keresztbe metszik a strukturális és a kulturális csoportok határait.

Az értékek tartósságát Rokeach szerint az biztosítja, hogy a korai szocializációs korban mélyen elültetődő, izolált alapértékek a gyerekkori, fiatalkori élettapasztalatok eredményeként stabil preferencia-sorrendbe rendeződnek. Az értékpreferencia-rendszer az élet során a magatartás motiváló tényezőjévé, szabályozójává és mércéjévé válik. Az egész életpálya során meghatározza a legfontosabb döntéseket, választásokat és jellemző magatartási módokat. Az értékek, értékrendek több generáción és társadalmi-gazdasági változásokon keresztül átívelő folytonosságát pedig a legfontosabb alapértékeknek a szocializációban való átadása biztosítja.

Mindezek alapján fogalmaztam meg hipotézisemet.

8. tétel. A volt főnemesi családok leszármazottai egy sajátos, rájuk jellemző, arisztokrata származásukkal is magyarázható értékrenddel bírnak.

Nem okvetlen arról van szó, hogy olyan értékrendet tudunk leírni, amely más társadalmi csoportoknál ne fordulhatna elő, de mindenképpen olyant, amelyik egyrészt nem jellemez nyilvánvaló módon tetszőleges más társadalmi csoportokat, másrészt viszont az általunk vizsgált csoport tagjainak nagyobb részét jellemzi, és tartalmát tekintve magyarázható, összefüggésbe hozható az arisztokrata származással.

Rokeach értékvizsgálati módszere egyszerű: az embereknek fontossági sorrendbe kell rendezniük 18 kártyát, melyek mindegyikén egy ún. célérték van megnevezve, majd hasonlóképpen kell sorba rendezni 18 ún. eszközértéket megnevező kártyát. Rokeach szerint a célértékek egy-egy „end-state of existence”-nek, az eszközértékek pedig egy-egy „mode of conduct”-nak felelnek meg. A sorba rendezéssel a vizsgált személy reprodukálja, modellezi értékpreferencia-rendszerét, amely így már megfigyelhető, mérhető, leírható. Az érték-kártyák sorrendjüknek megfelelő rangpontszámot kapnak, ahol a legfontosabb érték pontszáma 1, a legkevésbé fontos pedig 18. Az egyes értékekre adott egyéni rangszámok átlagaiból alakul ki a vizsgálati csoport értékrendjét jellemző értéksorrend.²

² A teszt kártyáin lévő tételeket tartalmazzák elemzési táblázataink.

A teszt értékelésével kapcsolatos komoly módszertani kifogás, hogy az értékválasztás sorrendszámai rendező (ordinális) skálán való értelmezést jelentenek, azaz csak azt tudjuk megmondani, hogy egy érték megelőzi az utána következőt, illetve az előtte álló mögött található, de azt nem mondhatjuk, hogy a közöttük lévő távolság a sorrendrangszámok különbsége, azaz 1. Nem tudjuk tehát, hogy milyen „távolságra” helyezkedik el egy érték az előtte és az utána lévőtől. Ebben az értelemben nem korrekt dolog a sorrendrangszámok átlagait távolságként értelmezni, és ez nemcsak elvi-matematikai kifogás, hanem, mint azt majd később látni fogjuk, értelmezési hibákat is eredményezhet. Az elterjedt gyakorlat szerint mégis élünk ezzel a módszerrel, feltételezve, hogy mind az elemzők, mind az olvasók tekintettel vannak a módszer alkalmazhatóságának korlátaira.

A Rokeach-teszt alkalmazásának jelentős hagyományai vannak a magyar értékszociológiában. Az első, országosan reprezentatív vizsgálat több mint húsz éve történt, és ennek eredményeként a magyar és az amerikai értékrend összehasonlítására alapozva fejtette ki Hankiss Elemér a magyar társadalom negatív modernizációjának gondolatát (Hankiss–Manchin–Füstös–Szakolczai [1982]). Az elmúlt évtizedben szinte évenként készültek országos reprezentatív mintákon Rokeach-teszt-felvételek. Ezek sorozatával főképp a rendszerváltás előtti és utáni értékrendi változások tesztelésére, magyarázatára történtek kísérletek Füstös László és Szakolczai Árpád tanulmányaiban (Füstös–Szakolczai [1994]).

A teszt egyes csoportosajátos értékrendek leírására éppúgy alkalmas, mint átfogó vizsgálatra, sőt az értékrendszer inhomogén, strukturált jellegéből egyrészt, jellegzetes körülhatárolható értékrendek létezéséből másrészt, egyenesen következik a Rokeach-teszt ilyen felhasználásának lehetősége.

Olyan társadalmi csoportról azonban tudomásom szerint eddig még nem készült Rokeach-tesztes vizsgálat, amelyik esetében a történelmi léptékkal is „hosszú távú” értékörzés hipotézisét fogalmazhattuk volna meg.

A rendelkezésemre álló, Magyarországon élő, arisztokrata származású fiatalokat tartalmazó 143 fős listáról – mint láttuk – a teljes kérdőívre 92 fő válaszolt, közülük pedig tizenketten elutasították az értékmérő Rokeach-teszt kitöltését. Így az értékvizsgálatot 80 főnemesi származású fiatalra vonatkozóan tudtam elvégezni.

1. fejezet

Összehasonlítás a magyar társadalom értékkrangsorával

Ha azt a kérdést akarjuk vizsgálni, hogy melyek az arisztokrata származású fiatalok értékválasztásainak a társadalom többi részétől megkülönböztető sajátosságai, egyszerű megoldásként – követve Hankiss és munkatársainak módszerét a magyar és az amerikai társadalom értékrendjének összehasonlításában – az arisztokrata vizsgálati csoport Rokeach-féle értékválasztási sorrendjét összevethetjük egy ugyanakkor készült országos reprezentatív vizsgálat szerinti értékválasztási sorrenddel. Az összehasonlításhoz az 1997-es vizsgálat adatait használtuk fel, mivel ez áll időben legközelebb a mi felvételi évünkhöz.³

Ha a célértékek választásaiból indulunk ki, néhány érték besorolása feltűnően különbözik (lásd a 15.1. táblázatot). Például az *Igaz szerelem* 9, az *Üdvözlés* 7, az *Érdekes élet* 3 hellyel áll előrébb, azaz fontosabb az arisztokraták számára, mint ahogy az az országos sorrendben található. Ezzel szemben az *Anyagi jólét* 10, a *Társadalmi megbecsülés* 6, a *Béke* 4, a *Haza biztonsága* és a *Kellemes élet* 3 hellyel van hátrébb, mint az országos sorrendben, azaz ezek sokkal kevésbé fontosak számukra.

Az a tény önmagában, hogy egy érték néhány hellyel előrébb vagy hátrébb áll, nem minden esetben jelent különbséget, ugyanis a rendező skála tulajdonságaiból (lásd a 2. lábjegyzetet) és az alkalmanként egymástól nem nagyon különböző átlagértékek miatt olykor a sorrend esetleges. Azt mondhatjuk viszont, hogy ha nemcsak a sorrend különbözik legalább 2 pozícióval, hanem az átlagérték maga is eltér legalább 1-gyel, annak már oka van. Esetünkben az átlagok különbségei az arisztokraták-

³ Az országos felvételek rendelkezésünkre bocsátásáért Füstös Lászlónak és a Magyar Gallup Intézetnek tartozunk köszönettel.

15.1. táblázat. *Célértékek választásai*

Az egyes oszlopokban látható sorrend az adott csoport értékválasztásának sorrendjét jelenti, a számok pedig az egyes értékhez tartozó átlagértéket mutatják

Országos adatok 1997		Arisztokraták		19–39 éves felsőfokú végzettségűek 1993–97	
(n = 1373)		(n = 80)		(n = 395)	
család biztonsága	3,73	család biztonsága	4,16	család biztonsága	4,23
béke	4,84	igaz szerelem	5,33	boldogság	5,53
boldogság	5,89	belső harmónia	6,38	béke	6,12
anyagi jólét	6,77	boldogság	6,55	belső harmónia	6,56
belső harmónia	7,44	igazi barátság	7,06	igaz szerelem	6,82
a haza biztonsága	7,91	béke	7,99	igazi barátság	7,86
igazi barátság	9,11	emberi önérték	8,80	anyagi jólét	7,96
szabadság	9,58	szabadság	9,06	szabadság	9,42
emberi önérték	10,01	a haza biztonsága	9,25	emberi önérték	9,70
igaz szerelem	10,30	bölcsesség	9,94	a haza biztonsága	9,74
társadalmi megbecsülés	10,50	üdvözülés	10,09	érdekes élet	10,10
bölcsesség	10,97	munka öröme	10,61	munka öröme	10,58
egyenlőség	11,14	érdekes élet	11,41	bölcsesség	11,09
munka öröme	11,16	anyagi jólét	12,24	társadalmi megb.	11,30
kellemes élet	11,27	egyenlőség	12,36	kellemes élet	11,54
érdekes élet	11,47	szépség világa	12,85	egyenlőség	12,84
szépség világa	13,57	társadalmi megbecsülés	13,20	szépség világa	13,23
üdvözülés	15,35	kellemes élet	13,72	üdvözülés	16,37

nak fontosabb *Üdvözülés* esetében 5,2, az *Igaz szerelemnél* 5,0, az *Érdekes életnél* viszont nincs különbség. Ezzel szemben az *Igaz barátság* átlagértéke a 2,0-val „előrébb mutat”. A kevésbé elfogadott értékeknél az átlagkülönbség az *Anyagi jólét* esetében 5,5, a *Béke* esetében 3,2, a *Társadalmi megbecsülésnél* 2,7, a *Kellemes életnél* 2,5, a *Haza biztonságánál* pedig 1,3.

Mit jelenthetnek ezek a differenciák?

Az *Üdvözülés* esetében kézenfekvő magyarázat a főnemesi származásúak fokozott vallásossága, értékrendjüknek tehát az intenzív vallásosság lehet az egyik különös jellemzője. Az *Üdvözülés* fontosságának ilyen magas szintje (11. hely szemben a „megszokott” 17–18. hellyel) azonban önmagában is szokatlannak látszik. Ráadásul a *Szerelem* és *Barátság* ettől elütő értékválasztás, e két érték sem az eddigi kutatási tapasztalat, sem a hétköznapi felfogás szerint nem szokott „együtt járni” a vallásossággal. A *Szerelem* és *Barátság* választása tipikusan a fiatal (25 év alatti) korosztályokat jellemzi, és valóban, vizsgálati csoportunkból hiányzik a felső középkorú és az idős korosztály. Az életkor szerinti választásnak viszont ellentmond a *Kellemes élet* alulértékelése, amely szintén a fiatalabbak számára fontosabb általában.

A többi, alulrangsorolt érték sem könnyen magyarázható. Jóllehet, az *Anyagi megbecsülés* általában ellenpontosítja a vallásos *Üdvözülés* előnyben részesítését, akkor sem egyértelmű, miért becsülik ennyire alul az *Anyagi jólétet* egy valamikor kiemelkedő jólétben élt társadalmi csoport utódai? Hogyan, miért foszlott szerte a *Társadalmi megbecsülés* (presztízs) értéke a fiatal arisztokraták esetében akkor, amikor már csak a magas presztízs különböztetheti meg e származási csoportot a társadalom többi tagjától? A konzervatív és nemzeti értékrendre utaló *Haza biztonsága* miért nem fontos egy konzervatív és nemzeti tradíciójú osztály leszármazottainak? Miért erodálódott a *Béke*, amely más vizsgálatokban a szintén konzervatív *Család bizton-*

ságával vetekszik a vezető helyért? E konzervatív értékek hogyan, miért ellenpontozzák a vallásos attitűdöt?

Az arisztokrata célértékválasztásnak van még egy különös jellegzetessége. Nem minden értékre igaz általában, hogy az egyéni választások kisebb-nagyobb szóródással az átlag körül tömörülnek, mert olykor egyenletesen oszlanak el 1 és 18 között, olykor pedig két csúcspontja van az eloszlásnak. Az arisztokrata vizsgálati csoportban viszont szélsőségesen megosztó az *Üdvözülés* rangsorolása. A 80 válaszolóból 26 fő az első helyre, 34 fő a 17-18. helyre sorolta ezt az értéket, a maradék 20 fő pedig viszonylag egyenletesen oszlik el a közbülső helyeken.

Ha az eszközértékek választását vesszük szemügyre, három értéket találunk fontosabbnak, mint az országos választás, ezek sorrendben *Szeretettel teljes* (7 hely, 2,6 átlag különbség), *Megbocsátó* (8 hely, 1,7 átlag különbség), *Előítélet-mentes* (6 hely, 1,6 átlag különbség). Kevésbé fontos a *Tiszta* (7 hely, 2,7 átlag különbség), *Logikus*, *Önálló*, *Fegyelmezett* (5-6 hely, de minimális átlagkülönbség!), *Törekvő* és *Engedelmes* (ugyanaz a pozíció, de 1,7 átlagkülönbség).⁴ Az arisztokraták által fontosabbnak tartott eszközértékeket általában keresztény értékeként szokás értelmezni, ezek választása tehát megfelel az *Üdvözülés* célérték kiemelkedő fontosságának. A kevésbé fontos értékek azonban két ellentétes típust alkotnak. A *Logikus* és *Önálló* individuális-intellektuális értékpárként értékelhető, ezzel szemben a *Tiszta*, *Fegyelmezett*, *Engedelmes* értékeket általában tekintélyelvűség-

⁴ Korábbi elemzéseink szerint a célértékek tekintetében nagyobb a társadalmi konszenzus, mint az eszközértékekében, azaz a nagy értékrendi különbségek az eszközérték-választásokban nyilvánulnak meg. Ennek következménye, hogy az eszközértékek átlagai országos adatnál nagyon „középre húznak”, miközben elfedik az értékdiffereenciákat, ezzel szemben kisebb és homogénebb társadalmi csoportoknál az eszközválasztás sajátosságai jönnek ki. Emiatt a skálahatás gyakran, és esetünkben is, sokkal erőteljesebb, mint a célértékeknél.

re utalókként szokás értelmezni. Ha tehát két értéktípus keveredéséről van is szó, valószínűleg nem ugyanazon válaszolók diszpreferálják az egyik típust, mint a másikat.

15.2. táblázat. *Eszközértékek választásai*

Az egyes oszlopokban látható sorrend az adott csoport értékválasztásának sorrendjét jelenti, a számok pedig az egyes értékhez tartozó átlagértéket mutatja

Országos adatok 1997		Arisztokraták		19–39 éves felsőfokú végzettségűek 1993–97	
(n = 1372)		(n = 79)		(n = 391)	
1. Szavahihető	6,61	Szavahihető	5,15	Értelmes	5,54
2. Felelősségteljes	6,78	Értelmes	6,09	Szavahihető	6,05
3. Értelmes	7,03	Felelősségteljes	6,14	Felelősségteljes	7,18
4. Bátor, gerinces	7,81	Szeretettel teljes	7,48	Bátor	8,04
5. Fegyelmezett	9,05	Bátor	7,70	Alkotó szellemű	8,71
6. Önálló	9,14	Segítőkész	8,56	Logikus	8,92
7. Segítőkész	9,25	Megbocsátó	9,15	Önálló	9,20
8. Tiszta	9,38	Toleráns	9,15	Szeretettel teljes	9,21
9. Jó kedélyű	9,66	Jó kedélyű	9,35	Jó kedélyű	9,35
10. Logikus gondolkodású	10,03	Fegyelmezett	9,56	Tiszta	9,55
11. Szeretettel teljes	10,11	Önálló	9,85	Toleráns	9,88
12. Udvarias	10,19	Logikus	10,42	Fegyelmezett	10,23
13. Alkotó szellemű	10,68	Udvarias	10,47	Segítőkész	10,30
14. Előítéletől mentes	10,71	Alkotó szellemű	11,15	Udvarias	10,66
15. Megbocsátó	10,87	Tiszta	12,08	Hatékony	11,30
16. Törekvő	11,19	Törekvő	12,87	Törekvő	11,73
17. Engedelmes	11,23	Hatékony	12,91	Megbocsátó	11,96
18. Hatékony	11,27	Engedelmes	12,92	Engedelmes	13,18

A fenti tények tehát egyrészt arra utalnak, hogy a főnemesi származásúak értékválasztásai nem követnek egy tipikus mintát, ezért további, finomabb elemzést lehetővé tevő összehasonlításokat is el kell végeznünk, másrészt ezek az értékválasztások nem teljesen homogének, azaz meg kell vizsgálnunk annak belső összetételét, összefüggéseit, szerkezetét is.

Egyfelől meg kell tehát vizsgálnunk azt, hogy az értékválasztásoknak az országosan tipikustól való eltérései mennyire magyarázhatók a vizsgálati csoport szociodemográfiai jellemzőivel, azaz a vallásos attitűddel, az általánosnak tekinthető felsőfokú iskolai végzettséggel és az életkori tényezővel. Amennyiben ugyanazok az eltérések jellemzőek az azonos életkorú felsőfokú végzettségűek értékválasztásaira, valamint a hívóké-re, mint vizsgálati csoportunké, akkor valójában nem beszélhetünk arisztokrata értéksajátosságokról, legfeljebb csak annyiban, amennyiben a volt főnemesi családok leszármazottainak fiatal generációját általában jellemzi az iskolai végzettség és vallásosság igen magas szintje. Ha viszont a szociodemográfiai jellemzők nem adnak elégséges magyarázatot – és az eddigi értéksajátosságok alapján ez a sejtésünk –, akkor a finomabb elemzéssel kell megkísérelnünk az arisztokrata értékrend értelmezését.

Másfelől viszont a belső struktúrát fürtelemzéssel⁵ kíséreljük meg feltárni, annak ellenére, hogy vizsgálati csoportunk nem túl nagy. Mégis ez a módszer tűnik alkalmasnak, mivel a fürtelemzés révén képet kaphatunk arról, hogy a dominánsnak mutató értékekre (esetünkben például az *Üdvözlést* tekinthetjük ilyennek) hogyan szerveződik rá a többi. Rokeach is hangsú-

⁵ A fürtelemzésről lásd a IV. rész 2. fejezet 18. lábjegyzetét! A Rokeach-tesztben a rangsorpontszámok a 18 dimenziós tér koordinátái, a pontok pedig, akik „fürtszerűen tömörülnek”, a tesztet kitöltő személyek. A fürte tehát egymáshoz nagyon hasonló értékrendű embereket válogat össze.

lyozza, hogy egyes célértékekhez több eszközérték is tartozhat, ugyanakkor egy eszközérték több célértékkel is összefügghet. Az eddigi magyar értékvizsgálatok is bizonyítják, hogy egy domináns értékről sorrendrangszáma alapján csak azt tudjuk meg, hogy fontosabb a többinél, vagy az egyik csoport számára fontosabb, mint más társadalmi környezetben egy másik számára, azt azonban nem, hogy a jelentése miben lehet más és más az általa vonzott vagy taszított értékek környezetében.

2.1. fejezet

Összehasonlítás a negyven évnél fiatalabb diplomások értékrangsorával

A további, finomabb összehasonlító elemzés érdekében a rendelkezésünkre álló országos reprezentatív értékszociológiai felmérések mintájából leválogattuk az általunk vizsgált csoporttal megegyező magas iskolai végzettségű, 40 évnél fiatalabb eseteket.⁶ Az arisztokrata származású fiatalok és a fiatal diplomások

⁶ Egyetlen, a 90-es években készült országos reprezentatív kérdőíves szociológiai kutatás nem készült akkora mintával, hogy a fiatal diplomás generáció az összehasonlításhoz szükséges kellő létszámmal lett volna képviselve benne, legalábbis azok, amelyekben a Rokeach-teszt is felvételre került. Az 1993 és 1997 között fölvetett öt vizsgálat együttesen már megfelelő elemszámot, közel 400 teljes esetet biztosított. A rendelkezésünkre állt adatkészletekből nem az 1960 és 1980 között születetteket válogattuk le, ami pontosan azonos lett volna az arisztokrata kohorsszal, hanem a 19 és 39 év közöttieket. Az első esetben túlreprezentálttá váltak volna a mintában a 30 éven aluliak, és ez az értékválasztásokat az ebben az életkorban még számottevő generációs tényező hatására torzította volna el. A második, általunk alkalmazott esetben azzal a feltételezéssel kell élnünk, hogy ez alatt az öt év alatt nem változhatott számottevően a 40 év alatti generáció értékrendje. Mintánkba azok kerültek be, akik vagy felsőfokú végzettségűek, vagy pedig érettségiztek és foglalkozási besorolásuk szerint tanulók, azaz feltételezhetően valamilyen felsőoktatási intézményben folytatnak tanulmányokat.

csoportja értékválasztásának összehasonlításából a következő következtetéseket vonhattuk le:

A célértékek estében az arisztokrata fiatalok csoportja 7 hely-lyel és 6,5 átlagértékkel előbbre sorolta az *Üdvözülést*, 3 hely-lyel és 1,5 átlagkülönbséggel az *Igaz szerelmet*, 3 hely-lyel és 1,2 átlagkülönbséggel *Bölcsességet*, mint a fiatalok diplomások. Kiseb-ebb mértékben (2 hely és 0,9 átlagkülönbség) fontosabbnak tartották még az *Önérték* értéket. Kevésbé fontosak az arisztokra származásuk számára az *Anyagi jólét* (7 hely és 4,3 átlag-különbség), a *Kellemes élet* (3 hely és 2,2 átlagkülönbség), a *Társadalmi megbecsülés* (3 hely és 1,9 átlagkülönbség), a *Béke* (3 hely és 1,8 átlagkülönbség), valamint az *Érdekes élet* (2 hely és 1,3 átlagkülönbség).

Eszközértékek közül az arisztokraták fontosabbnak tartják a *Megbocsátó* (10 hely és 2,8 átlagkülönbség), *Segítőkész* (7 hely és 1,7 átlagkülönbség), *Szeretettel teljes* (4 hely és 1,7 átlag-különbség), valamint kisebb mértékben az *Előítélet-mentes* (3 hely és 0,7 átlagkülönbség) tételeket. Kevésbé fontos eszköz-értékek: *Alkotó szellemű* (9 hely, 2,5 átlagkülönbség), *Logikus gondolkodású* (6 hely és 1,5 átlagkülönbség), *Tiszta* (5 hely és 2,5 átlagkülönbség), *Hatékony* (2 hely és 1,6 átlagkülönbség), ezenkívül az *Önálló* (4 hely, de csak 0,7 átlagkülönbség). (Lásd 15.2. táblázat.)

Az, hogy az *Üdvözülés* megítélésében most is ilyen nagy különbség mutatkozik, nem igazán meglepő. A vallásosság az idősebbek generációjában magasabb, mint a fiatalokéban, bár sajátos módon a fiatal generációban nagyobb arányú a diplomás fiatalok vallásossága, mint az alacsonyabb képzettségűeké.⁷ A vallásos attitűdöt most is az *Anyagi jólét* relatív leértékelése ellenpontozza.

⁷ A vallásosság elterjedtségéről és a magasabb iskolai végzettségű fiatalok vallásosságáról lásd Hegedűs Rita [2000].

Ebben az összehasonlításban számos korábbi értékdiffere-ncia eltűnt, viszont új értékdiffereenciák bukkantak elő. Az országos értéksorrendtől és a fiatal diplomások értéksorrendjétől való eltérésekben a legnagyobb változás a relatíve elutasított eszközértékek között tapasztalható. Ezek az értékek most már nem tűnnek kétféle értékrendből származóknak, hanem egyértelműen az intellektuális (*Alkotó szellemű* és *Logikus szellemű*) és autonómia- (*Önálló*, *Hatékony*) értékek diszpreferálását jel-zik. Az *Alkotó szellemű* minden korábbi értékvizsgálat szerint a magas iskolai végzettségű, értelmiségi foglalkozású csoportok-ban nemcsak vezető érték, hanem a legnagyobb különbséget is jelenti a társadalmi értékpreferenciához viszonyítva. Látványo-san igaz ez a fiatal diplomások mintájára is az országos sorrend-hez viszonyítva. Nem igaz viszont a fiatal arisztokraták eseté-ben. Önmagában a *Tiszta* diszpreferálását nehéz értelmezni.

A fontosabbnak tartott eszközértékek esetében még egyértel-műbb a keresztény értékek választása. A *Megbocsátó* előresoro-lása még hangsúlyosabb lett, és a *Segítőkész* is jelentős helyet kapott körükben. Az eszközértékek választásának az azonos életkorú diplomásokkal való összehasonlítása világossá teszi, hogy a főnemesi családból származók értékrendje annak elle-nére nem viseli magán a tipikus értelmiségi jegyeket, hogy tag-jaik zömében felsőfokú végzettségűek, illetve felsőfokú oktató-si intézményekben tanulnak.

Az értékválasztások sajátosságai a célértékek esetében is vi-lágosabbá váltak. Az *Igaz szerelem* kiemelkedő fontossága továbbra is megmaradt, azaz nem kizárólag generációs hatás ennek preferálása, mint ahogy nem generációs jellegű az eh-hez újként társuló *Bölcsesség* sem. A generációsan fiatalok ál-tal fontosnak tartott *Érdekes* és *Kellemes élet* hátrébb sorolása is arra mutat, hogy arisztokrata származású vizsgálati csoportunk értékrendjében a generációs elem nem játszik jelentős szerepet. Ha a célértékválasztásokban az előrébb sorolt értékeket a hát-

rőbb soroltakkal hasonlítjuk össze, arra az eredményre jutunk, hogy két önmegvalósítási minta értékei állnak szemben egymással. Egyfelől az *Anyagi jólétre* a szubjektív jólét hétköznapi módon megragadható értékei szerveződnek rá, azaz nemcsak a *Kellemes és Érdekes élet*, *Boldogság*, hanem a *Béke* és a *Társadalmi megbecsültség* is ekként, azaz valamiféle naponta megélhető biztonsági hasznossági javakként értelmezendők. Ezzel szemben állnak az önmegvalósításnak elvontabb, általánosabb, talán magasabb rendűnek tekintett elvei, mint például a *Bölcsesség*, az *Üdvözülés*, úgy tűnik tehát, hogy ebben a fel fogásban kell értelmezni harmadikként az *Igaz szerelem* értékét is. Az arisztokrata származásúak ez utóbbi önmegvalósítási mintát részesítik előnyben.

2.2. fejezet

Összehasonlítás a vallásos attitűddel rendelkezőkkel

Az 1993 és 1997 között készült országos reprezentatív mintából a vallásosak leválogatása jelentette az egyik legnehezebben megoldható problémát. Ugyan minden évben szerepelt a kérdőíveken legalább egy olyan kérdés, amelyik a vallásos attitűdre vonatkozott, ezek azonban évről évre más kérdések voltak. A templomba járás gyakorisága, a vallásosság szerinti önbesorolás, az ön maga számára, illetve a gyereknevelési elvekben érvényesített vallásosság voltak a felhasználható változók. Bár a kérdések tartalma különbözik, minthogy nem magáról a vallásosságról akartunk következtetéseket levonni, arra mégis alkalmasnak bizonyultak, hogy mintánként leválogassuk a legvallásosabbak eseteit. A fiatal diplomások mintáiból végül is összesen több mint negyven főt, tehát valamivel több mint 10%-ot tudtunk kigyűjteni.

Összehasonlítva a vallásos fiatal diplomások értéksorrendjét az arisztokrata származásúakéval, azt láthatjuk, hogy a vallásosság jellemzésére eddig alkalmazott *Üdvözülés* választása körülbelül azonos szintű a két csoportban, a vallásos fiatalok átlagosan a 12. helyre, az arisztokraták pedig a 11. helyre tették. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy pusztán a vallásosság tényéből nem következik automatikusan az, hogy az *Üdvözülést* a legfontosabb célértéknek tekintsék. Más olyan értékek vonatkozásában azonban, amelyek rangsorolásával az arisztokraták preferenciákat vagy diszpreferenciákat fejeztek ki a fiatal diplomások választásaihoz képest, a vallásosak nem választottak azonosan. Az arisztokraták az *Önértéket* 4 hellyel és 2,2 átlagkülönbséggel, az *Igaz szerelmet* 3 hellyel és 2,9 átlagkülönbséggel előrébb helyezik, mint a vallásosak. Az *Anyagi jólétet* a vallásosaknál is hátrébb helyezik 4 hellyel, illetve 3,1 átlagkülönbséggel, a *Béke* 3 hellyel és 2,2 átlagkülönbséggel, ezenkívül a *Társadalmi megbecsülést* 2 hellyel és 1,6 átlagkülönbséggel.

Kiderült tehát, hogy az *Anyagi jólét* diszpreferálását nem teljesen lehet az *Üdvözülés* ellenpontosításának tekinteni, mert annál sokkal nagyobb jelentősége van annak. A *Béke* és a *Társadalmi megbecsülés* jellegzetesen csak az arisztokratáknál kerül a szubjektív jólét kevéssé becsült, míg a *Szerelem* a fontos tényezői közé. Ugyancsak nem a vallásossággal együtt járó sajátosság az *Alkotó szellemű* értelmiségi értéknek az elutasítása, minthogy azt a vallásos fiatalok éppen olyan fontosnak tekintik, mint a nem vallásosak. Leszögezhető, hogy a fiatal arisztokrata származásúak értékrendjének egyes jellemzői, amelyek közvetlen (*Üdvözülés*) vagy közvetett negatív (például *Anyagi jólét*) tartalmi összefüggésbe hozhatók a vallásossággal, nem kizárólag a vallásos attitűd hatására veszik fel a rájuk jellemző értékrendi pozíciót, hanem abban része van az arisztokraták saját értékrendi orientációinak is.

2.3. fejezet Fürtelemzés

Az arisztokrata származású fiatalok értékválasztása belső struktúrájának feltérképezésére fürtelemzést végeztünk.

Az *Üdvözülés* értékének szélsőségesen kétféle választása azt sejtette, hogy célértékek szempontjából egy erősen vallásos és egy kevésbé vallásos, kb. egyenlő nagyságú részre fog oszlatni vizsgálati csoportunk. Azonban a kétfürtös megoldásnál is jobb eredményt adott a háromfürtös megoldás. Igaz, a legtöbb elemet tartalmazó fürtnek az bizonyult, amelyekben zömmel az *Üdvözülést* első helyre tevők kerültek be (a 16.1. táblázatban a 2. fürt).

Az első fürtöt érzelmi indíttatású értékválasztás jellemzi. A másik két fürthöz képest mind a materialista, mind a vallásos értékeket hátrább sorolják. Vezető értékeként nemcsak a *Családi biztonságot* tartják fontosnak, hanem az *Igaz szerelmet*, az *Igazi barátságot*, amihez még a *Belső harmónia* járul.

A második fürt egyértelműen a vallásos értékrenddel rendelkezőket tömöríti, és az elsőhöz képest sokkal homogénebb, a többi változóval is magyarázható képet mutat. Ami azonban döntően megkülönbözteti a többi esettől, az *Üdvözülés* első helyre sorolása. Az olyan, egyértelműen materialista értékek, mint az *Anyagi jólét* és a *Kellemes élet*, a két utolsó helyre szorultak. Ha ennek a fürtnek az értékrendjét összehasonlítjuk az 1993–97-es fiatal, diplomás mintákból leválogatott vallásos csoportéval, meglepő különbségeket tapasztalunk. Az *Üdvözülést* a fiatal diplomás, vallásos csoport esetében 11 hellyel hátrébb, az *Anyagi jólétet* viszont 8 hellyel előrébb találjuk, mint ebben az arisztokrata fürtben.

A harmadik fürtöt az elsőől leginkább materialista és az ideológiai értékek választása különbözteti meg. Az *Anyagi jólét* mel-

lett az olyan kollektív értékeket, mint a *Haza biztonságát* és a *Békét*, a *Társadalmi megbecsülést* igen fontosnak tartják. Az arisztokrata csoporton belül ez az értékválasztás áll a leginkább közel ahhoz, ami a társadalmat általában is jellemzi.

16.1. táblázat. *Célértékek választására vonatkozó fürtelemzés az arisztokrata származású fiatalok körében*

Az egyes oszlopokban látható sorrend az adott csoport értékválasztásának sorrendjét jelenti, a számok pedig az egyes értékhez tartozó átlagértéket mutatja

1. fürt (n = 20)	2. fürt (n = 31)	3. fürt (n = 29)
1. család biztonsága 4,25	üdvözülés 2,13	család biztonsága 3,79
2. igaz szerelem 4,35	család biztonsága 4,45	béke 5,00
3. igazi barátság 5,95	belső harmónia 5,48	igaz szerelem 5,31
4. belső harmónia 6,50	igaz szerelem 5,97	boldogság 5,34
5. szabadság 6,75	boldogság 6,39	belső harmónia 7,24
6. bölcsesség 6,85	igazi barátság 7,16	a haza biztonsága 7,24
7. emberi önértzet 8,15	béke 8,16	igazi barátság 7,72
8. érdekes élet 8,35	a haza biztonsága 8,55	emberi önértzet 7,90
9. boldogság 8,55	szabadság 9,81	anyagi jólét 8,76
10. munka öröme 9,35	bölcsesség 10,00	szabadság 9,86
11. egyenlőség 11,45	emberi önértzet 10,06	munka öröme 10,76
12. szépség világa 11,75	munka öröme 11,29	társ. megbecsülés 10,90
13. béke 12,05	szépség világa 11,71	érdekes élet 11,90
14. anyagi jólét 12,20	egyenlőség 11,90	bölcsesség 12,00
15. kellemes élet 13,10	érdekes élet 12,94	kellemes élet 13,03
16. a haza biztonsága 13,25	társ. megbecsülés 14,71	egyenlőség 13,48
17. üdvözülés 13,95	kellemes élet 14,77	szépség világa 14,83
18. társ. megbecsülés 14,20	anyagi jólét 15,52	üdvözülés 15,93

Bár ezt inkább a célértékfürtöktől vártuk, az eszközértékek kétfürtös megoldásában válnak ketté világosan a keresztény és az intellektuális értékrend jellemzői (16.2. táblázat).

16.2. táblázat. *Eszközértékek választására vonatkozó fűrtelemzés az arisztokrata származású fiatalok körében*

Az egyes oszlopokban látható sorrend az adott csoport értékválasztásának sorrendjét jelenti, a számok pedig az egyes értékekhez tartozó átlagértéket mutatja

1. fürt (n = 46)		2. fürt (n = 33)	
1. szeretetteljes	4,48	értelmes	5,30
2. szavahihető	4,89	szavahihető	5,52
3. megbocsátó	6,07	felelősségteljes	5,61
4. felelősségteljes	6,52	bátor	7,70
5. értelmes	6,65	önálló	7,91
6. segítőkész	7,24	logikus	8,03
7. bátor	7,70	fegyelmezett	9,58
8. toleráns	8,20	jó kedélyű	9,64
9. jó kedélyű	9,15	alkotó szellemű	9,73
10. fegyelmezett	9,54	hatékony	9,97
11. udvarias	10,74	udvarias	10,09
12. önálló	11,24	törekvő	10,33
13. engedelmes	11,91	segítőkész	10,39
14. logikus	12,13	toleráns	10,48
15. alkotó szellemű	12,17	tiszta	11,27
16. tiszta	12,65	szeretetteljes	11,67
17. törekvő	14,70	megbocsátó	13,45
18. hatékony	15,02	engedelmes	14,33

Az első fürtbe tartozók tartják fontosnak a *Szeretet*, *Megbocsátó*, *Segítőkész* és *Előítéletlétől mentes*, azaz keresztény értékeket, a második fürtben az intellektuális (*Értelmes*) és individuális (*Bátor*, *Önálló*) értékek dominálnak.

A két fürt közötti jelentős sorrendi differenciák igen kifejezőek. Az első fürtben a másodikhoz képest előrébb található: *Logikus gondolkodású* (8 hely, 4,1 átlagkülönbség), *Hatékony* (8 hely, 5,0 átlagkülönbség), *Önálló* (7 hely, 3,2 átlagkülönbség), *Alkotó szellemű* (6 hely, 3,5 átlagkülönbség), *Törekvő* (5 hely, 4,4 átlagkülönbség), *Értelmes* (4 hely, 1,3 átlagkülönbség).

A második fürtben az elsőhöz képest előrébb található: *Szeretettel teljes* (15 hely, 7,1 átlagkülönbség!), *Megbocsátó* (14 hely, 7,0 átlagkülönbség!), *Segítőkész* (7 hely, 3,1 átlagkülönbség), *Előítéletlétől mentes* (6 hely, 2,3 átlagkülönbség), *Engedelmes* (5 hely, 3,4 átlagkülönbség).

Nincs viszont különbség a két fürt között a *Szavahihető* és a *Felelősségteljes* erkölcsi értékek besorolásában.

3. fejezet Következtetések

Hipotézisemet, mely szerint volt főnemesi családok leszármazottai körében egy sajátos, rájuk jellemző, az arisztokrata származással is magyarázható értékrend él, lényegében igazoltnak tekinthetjük. Különösen fontos, hogy ennek az értékrendnek a létezése nem magyarázható kizárólag vizsgálati csoportunknak az elmúlt fél évszázad alatt a megváltozott társadalmi-gazdasági rendszerhez történt alkalmazkodásával, fennmaradási stratégiáival, jelenlegi szociodemográfiai jellemzőivel, habár nem különíthető el világosan az sem, hogy mi és mennyi magyarázható a tradicionális értékek változatlan átörökítésével, és mennyire transzformálódtak például társadalom-lélektani okokból az eredeti értékek.

Megállapítható, hogy a vallásosságnak kiemelkedő szerepe van az arisztokrata származásúak értékrendi sajátosságaiiban, ezek a sajátosságok azonban sokkal erőteljesebbek, semhogy

pusztán a vallásos attitűd magas szintje erre magyarázatot adna. Ellentétben a csoport szociodemográfiai karakterével, nem jellemzőek a viszonylag fiatal életkorral magyarázható értékvalasztások, továbbá ellentétben azzal, hogy a fiatal arisztokrata származásúak döntő többsége felsőfokú végzettségű, nem jellemzőek azok az intellektuális, autonómia és hatékonyság értékek sem, amelyek egyébként oly jellemzőek az értelmiségi csoportokra. Jellemző viszont célértékek esetében az önmegvalósítás spirituális és érzelmi eszményeinek (*Üdvözülés, Bölcsesség, Igaz szerelem*) nagymértékű elfogadása az anyagi és a szubjektív jólét önérvényesítést szolgáló javaival szemben. Eszközértékek tekintetében a keresztény humánus értékek képezik a pozitív választást az intellektuális értékekkel szemben.

Mégis, a volt főnemesi családok mai leszármazottainak értékrendje nem tekinthető teljesen homogénnek. Viszonylag éles határvonallal válik el a jellegzetesen „*arisztokrata*” értékrendűek köre a referencia társadalmi csoportokhoz leginkább hasonlító értékrendűek körétől.

VIII. rész

Összegzés

1. fejezet

A kutatás eredményei

A ma Magyarországon élő, egykori arisztokrata családokból származó fiatalokra vonatkozó kutatásom eredményeinek ismertetése végén nem marad más hátra, mint összefoglalni megállapításaimat.

1. A XX. század végi Magyarországon 130-ra tehető azon családoknak a száma, amelyek egykor főnemesi ranggal bírtak. Közülük 51 család rendelkezik 1960 és 1980 között született, Magyarországon élő taggal. A kutatási mintámat 92 arisztokrata származású fiatal alkotta.

2. A vizsgált csoport tagjai a szüleik és nagyszüleik generációját ért hátrányos megkülönböztetések ellenére igen jó eséllyel kerülhetnek a társadalmon belül egy magas státuscsoportba. Kétharmaduk Budapesten él, 86%-uk felsőfokú végzettségű, illetve felsőfokú oktatási intézmény hallgatója, közel 90%-uk beszél legalább egy idegen nyelvet valamilyen szinten. Előnyös pozíciójukat a kedvező szociodemográfiai tényezőkön kívül, illetve azokra is erősen hatva köszönhetik a családon belüli nevelés során átörökölt értékeknek, amelyben a diplomaszerezés és a nyelvtudás megszerzésének fontosságán, illetve annak lehetőségeinek biztosításán túl a vallásos, keresztény és családközpontú alapértékek játszottak jelentős szerepet.

3. A státusreprodukción elősegítő stratégiák jellege azonban abban a tekintetben eltér felmenőikétől, hogy elsősorban a versenyszférában igyekeznek érvényesülni, és jellemzően nem követik felmenőik tradícióját, mely szerint a közigazgatásban betöltött pozíciókon keresztül igyekeznének az ország sorsára befolyást gyakorolni.

Ugyanez az attitűd mutatkozik meg politikai szerepvállalásuk területén is. Ugyanis a főnemesi származású fiatalok, szakítva az arisztokrácia tradíciójával, nem vesznek részt aktívan a közéletben. Ugyanakkor politikai beállítottságukra nagy hatással vannak a családon belül átörökölt tapasztalatok és meggyőződések, így elsősorban a jobboldali, keresztény-konzervatív pártokkal, politikai irányvonallal szimpatizálnak, a nemzeti, demokratikus, szélsőségektől mentes politikai ideológiához kötődnek.

4. A csoport tagjai – többségükben katolikus – keresztények, túlnyomó többségük magukat hívőnek vallják, valamint az országos átlaghoz képest igen magas körükben a hitüket rendszeresen gyakorlók aránya. Hitüket – a vallásos nevelés útján irányított – egyéni útkeresésnek köszönhetik, amely életükben többségüknél alapvető szerepet játszik, központi helyet foglal el, egy másik meghatározott csoportjuk esetében pedig elsősorban erkölcsi értékrendjük megformálásában segíti őket. A vallás az életükben már nem szerepel sem diszkrimináló, sem státusreprodukáló tényezőként.

5. A főnemesi származású fiatalok *többsége*, a magyar társadalmon belül az egykori arisztokraták presztízsállapotától függetlenül, valamiféle kíváncsiságon túl nem érzékeli származási csoportjának kedvező vagy akár kedvezőtlen megítélését, nem érzi, hogy – az eltérő társasági körből adódó baráti kapcsolatokon túl – bármilyen előnye is eredt volna származásából. Így az arisztokrata identitás kialakulásának gyökereit nem elsősorban a főnemességet övező külső társadalmi megítélésben kell ke-

resnünk. Az identitás kialakulásában a demográfiai determinánsoknál lényegesebb szerepe van a szocializációnak, azon belül is a szülők, nagyszülők által átadott hagyományos értékeknek, a családi múlt ismeretének. Az arisztokrata identitással rendelkező fiatalok önmeghatározásában pedig hangsúlyozottan szerepel valamiféle sajátos neveltetés, viselkedés és értékrend, amelyet a kereszténység, a családi múlt, a konzervatív gondolkodás, a hazaszeretet és az ezekből fakadó kötelezettségek határoznak meg.

6. A hálózatelemzés tapasztalatai alapján elmondhatjuk, hogy Magyarországon létezik a nemesi származású fiatalok közötti – elsősorban informális keretek között működő, és nem a nemesi származásúakat tömöríteni kívánó szervezetekhez kötődő – kapcsolatháló, azonban ebben az arisztokrata családból származó fiataloknak csak egy kisebbik – elsősorban fővárosi és már gyermekkorában is hasonló származásúakkal összejáró – része vesz részt. A hasonló társadalmi háttér vizont nem vezet már a fő-, illetve köznemesek közötti házasságokhoz, ezeket a fiatalokat házastársuk kiválasztásában már nem a származás, hanem a közös értékrend, hasonló gondolkodásmód vezeti.

Míg a külföldi és hazai nemesi kapcsolathálózat szerepét a fiatal főnemesek státusreprodukciónak nem tapasztalják, addig kölcsönös összefüggés és egymásra ható kapcsolat mutatható ki az arisztokrata identitástudat megléte és a hasonló származásúakkal fenntartott kapcsolatok sűrűsége között.

7. Az egykori magyar arisztokrácia külföldön szocializálódott fiatal leszármazottai körében csak elvétve találunk olyat, aki a rendszerváltást követően az állandó letelepedés célzatával hazatért volna Magyarországra.

8. Az értékszociológiai megközelítés eszközeivel a volt főnemesi családok leszármazottai körében egy sajátos, rájuk jellemző, a származással is magyarázható értékrendet figyelhetünk meg.

2. fejezet

* A kutatás további lehetséges irányai

A ma Magyarországon élő, apai ágon arisztokrata származású fiatalokra vonatkozó kutatás technikai és elméleti tapasztalatai alapján lehetségesnek és szükségesnek érzem a téma továbbgondolását a minta kibővítésén keresztül. Mivel a fiúágon való leszámazásnak a mai magyar társadalomban közjogi és szociológiai relevanciája nincsen, valamint egy családon belül az értékátörökítő szerepét az apa és az anya egyaránt betöltheti, a vizsgálandó csoport kiterjesztésének egyik iránya lehet az anyai ágon arisztokrata származásúaknak a kutatásba való bevonása. Az előzőekben láttuk, pusztán az, hogy valaki egy főnemesi őse nevét viseli, önmagában nem elegendő ahhoz, hogy arisztokrata identitással rendelkezzen. Ehhez – sok más tényezőn túl – szükség van szüleinek, nagyszüleinek ilyen irányú törekvésére is. Így főnemesi identitással, a csoportra jellemző karakterrel, attitűddel rendelkező fiatalot hasonló sikerrel kereshetünk az arisztokrata anyától származók között is.

Ahogy láttuk, napjainkra az egykori arisztokrácia és a köznemesség közötti egykori különbségek, mind vagyon, mind befolyás és presztízs szempontjából, megszűntek. Tehát a kutatás kibővítésének másik iránya lehet a hasonló korú apai vagy anyai ágon köznememesi származású fiataloknak a kutatásba való felvétele. Mivel itt egy sokkal népesebb csoportról van szó, mint az arisztokraták esetében, vagy a reprezentativitás szempontjait kell átgondoltan meghatározni, vagy a nem valószínűségi mintavétel valamely eljárásához folyamodni.

A két világháború közti származási elit leszámazottaira vonatkozó kutatás eredményeit és tapasztalatait felhasználva le-

hetségesnek látom a korábbi elit különböző csoportjainak, mint a gazdasági, politikai, katonai és tudáselit (amelyekre vonatkozó alapkutatások a rendelkezésünkre állnak; lásd Lengyel [1989, 1993], Sípos–Stier–Vida [1967], Püski [1993, 1995, 1996], Szakály [1987], Huszár [1993] stb.) leszámazottai sorsának szociológiai módszerekkel való nyomon követését és feltérképezését.

Függelék

1. függelék

A nagybirtokrendszer megszüntetése és a földműves nép földhözjuttatása tárgyában kibocsátott 600/1945. E. kormányrendelet – részletek –

Bevezető rendelkezések

1. § A rendelet célja, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés Szózatában és az Ideiglenes nemzeti Kormány Nyilatkozatában lefektetett elvek és a megadott felhatalmazás alapján, a nagybirtokrendszer megszüntetésével valóra váltsa a magyar földműves nép évszázados álmát, és birtokába adja ősi jussát, a földet.

A feudális nagybirtokrendszer megszüntetése biztosítja az ország demokratikus átalakulását és jövő fejlődését, a földesúri birtokok parasztkézre adása megnyitja a politikai, társadalmi, gazdasági és szellemi felemelkedés útját, az évszázadok óta elnyomott magyar parasztság előtt.

A földreform végrehajtása életbevágó nemzeti érdek és gazdasági szükség-szerűség. A nagybirtokrendszer megszüntetése után Magyarország mezőgazdasága erős, egészséges és termelőképes kisbirtokokon fog nyugodni, melyek a birtokosok telekkönyvileg bejegyzett magántulajdonát képezik. (...)

Földbirtokok elkobzása

4. § Teljes egészében és nagyságra való tekintet nélkül el kell kobozni a hazaárulók,
a nyilas, nemzeti szocialista és egyéb fasiszta vezetők,
a Volksbundtagok, továbbá
a háborús és népellenes bűnösök földbirtokait. (...)

Földbirtokok megváltása

9. § A megváltásnál az 1944. évi január első napján fennállott tényleges birtokállapotot kell figyelembe venni azzal, hogy egy tulajdonost illető valamennyi mezőgazdasági művelés alatt álló ingatlant egybe kell számítani.

10. § Földhözjuttatás céljára megváltás ellenében igénybe kell venni a 100 kat. holdon felüli, illetve a Székesfőváros határától számított 30 kilométeres körzetben az 50 kat. holdon felüli birtokokat.

11. § Teljes egészében igénybe kell venni

az 1000 kat. holdat meghaladó minden mezőgazdasági földbirtokot,

a kereskedelmi törvény és más kereskedelmi vonatkozású törvények alapján létesült összes társas vállalatok, valamint az elismert vállalati nyugdíjpénztárak és társadalombiztosító intézetek földbirtokait, terjedelmükre való tekintet nélkül.

12. § A 100–1000 kat. holdig terjedő mezőgazdasági földbirtokoknál, továbbá terjedelmükre való tekintet nélkül a törvényhatóságok, községek és egyházak földbirtokainál, valamint a 17. § -ban körülírt eljárás eredményétől függően, az alapítványi birtokoknál 100 kat. hold mezőgazdasági ingatlan mentes a megváltás alól.

Ha azonban valamely községben, vagy felosztási csoportban az igényjogosultak számához képest kevés a felosztható föld, az Országos Földbirtokrendező Tanács elrendelheti a megváltást szenvedő természetes személy teljes földbirtokának igénybevételét. Ez esetben a megváltást szenvedőnek, az ország más részében kell azonos minőségű 100 kat. hold ingatlant juttatni.

13. § Mindazokat az 5 kat. holdon felüli ingatlanokat, amelyeket a tulajdonos 1939. évi szeptember hó 1. napja utáni időben adás-vételi jogügylettel szerzett meg, – amennyiben a szerző félnek a gazdálkodás nem élethivatása, vagy ingatlanszerzése nem létfenntartását szolgálta – 5 kat. holdat meghaladó részükben igénybe kell venni.

14. § 200 kat. hold kiterjedéséig mentesül az igénybevétel alól annak a földműves családból származó birtokosnak az ingatlana, akinek a mezőgazdasági termelés az élethivatása.

15. § 300 kat. holdig mentesül az igénybevétel alól annak az ingatlana, aki a nemzeti ellenállásban és a németellenes szabadságharcban kimagasló érdemeket szerzett. Ennek megállapítása a Nemzetgyűlés politikai bizottságának feladata. (...)

Igényjogosultság megállapítása

35. § A kiosztásra kerülő földekből kisgazdaságok létesítésére földhözjuttatandók a gazdasági cselédek és mezőgazdasági munkások, – birtokuk kiépítésére a törpebirtokosok és olyan nagycsalású kisbirtokosok nős fiúgyermekai, akiknek földbirtoka várható örökrészükkel együtt 5 kat. holdnál nem több. (...)

Kártalanítás

39. § E rendelet céljainak megvalósításánál irányadó elv, hogy a 4. §-ban felsorolt személyek kivételével az igénybevett földbirtok, ingó és ingatlan felszerelés, üzemek stb. tulajdonosának kártalanítás jár, a földhözjuttatottak pedig megváltási árat tartoznak fizetni.

Az igénybevett földbirtokok tulajdonosainak kártalanítása, illetve a kártalanítás erejéig a telekkönyvi hitelezők kielégítése az állam feladata.

2. függelék

1947. évi IV. törvény egyes rangok és címek megszüntetéséről*

1. § (1) A magyar nemesi és főnemesi rang (herceg, őrgróf, gróf, báró, nemes, primor, lófő) megszűnik. A külföldi államfők által adományozott nemesi és főnemesi rangot jelző címek viselésére adott engedélyek, illetőleg az ilyen engedélyek jellegével bíró törvényi rendelkezések hatályukat veszítik.

(2) Az „örökös főispán” cím megszűnik.

(3) Megszűnnek azok a rangjelző címek (méltóságok), amelyeket mint kintüntetéseket rendszeresítettek (valóságos belső titkos tanácsos, titkos tanácsos, kormányfőtanácsos, kormánytanácsos stb.). Az ilyen címekre (méltóságokra) vonatkozó adományozások hatályukat veszítik.

2. § (1) A közszolgálat körében rendszeresített állás címét közszolgálatban nem álló személynek adományozni a jövőben nem szabad. Ez a rendelkezés nem vonatkozik a külügyi szolgálatban, valamint a tudományos és művészi életben rendszeresített, illetőleg szokásos címekre.

(2) Törvényhatósági közszolgálatban nem álló személyt tiszteletbeli tisztviselővé kinevezni – a tiszteletbeli tiszt főügyészek és ügyészek kivételével – a jövőben nem szabad.

3. § (1) A jelen törvény 1. § -ában említett rangjelző címek, valamint a „vitéz” cím használata tilos.

(2) Nemesi előnévnek, nemesi címernek és jelvénynek vagy a nemesi nemzetiségi származásra utaló kifejezésnek (de genere...) használata tilos.

(3) Tilos olyan címzést használni, amely a jelen törvénnyel megszüntetett rangra vagy rangjelző címre (méltóságra) utal (főméltóságú, nagyméltóságú, kegyelmes, méltóságos, nagyságos, tekintetes, nemzetes stb.).

(4) Tilos olyan címzést használni, amely a közszolgálat körében rendszeresített álláshoz fűződik, vagy társadalmi megkülönböztetésre utal (főméltóságú, nagyméltóságú, kegyelmes, méltóságos, nagyságos, tekintetes, nemzetes stb.).

(5) A (3) illetőleg a (4) bekezdés rendelkezése nem vonatkozik a nemzetközi érintkezésben szokásos címzésekre, továbbá az egyházi személyek nem világi eredetű, hanem kizárólag egyházi természetű címzéseire.

4. § A jelen törvény kihirdetésének napján lép hatályba; végrehajtásáról a belügyminiszter – az igazságügyminiszterrel egyetértve – gondoskodik.

* A kihirdetés napja: 1947. január 14.

3. sz. függelék

Az európai nemesség etikai kódexe*

Oly korban, amikor Európa döntő lépéseket tesz az egység irányában, és a szabadság szele lehetőséget ad a közép- és kelet-európai országoknak, hogy felújítsák történelmi gyökereiket, az európai országok nemessége egyszerre találja magát szembe egy kihívással és egy lehetőséggel: újra meg kell fogalmazni azon értékeket, amelyek létjogosultságát adják, és sikra kell szállni a teljes átalakulásban lévő európai társadalom érdekében.

Valóban Európa, amely most szerveződik és gyógyítja be a megosztottság által elszenvedett sebeit, összehasonlíthatatlan lehetőséget nyújt a nemzetköziségében és tradíciójában gazdag európai nemességnek arra, hogy megerősödve jelenjen meg ebben a térségben, amelyben a keresztény és humanista értékek kétezer éven át fejlődtek.

E lehetőség megragadásának érdekében fontos, hogy az európai országok nemessége az övének tartott értékek tudatosításán alapuló egységes képet mutasson.

Ezért a Portóban 1989. szeptember 1–2-án tartott CILANE-kongresszus meghosszabbításán a CILANE-tagszervezetei elhatározták, hogy etikai kódexben foglalják össze a nemesség értékeit képviselő, alább felsorolt tételeket, és előmozdítják tagszervezeteiknél ezen értékek terjesztését.

A. Szellemi és erkölcsi dimenzió

Kapcsolódjanak akár keresztény katolikus, protestáns, ortodox, akár más vallási vagy filozófiai tradícióhoz, az európai nemesség férfiai és asszonyai olyan szellemi örökséget hordoznak, amely felértékeli a személy méltóságát. Ebben a perspektívában az európai nemesség a következő magatartást javasolja tagjainak:

1. Kiállni az emberi személy lelki dimenziója mellett.
2. Kifejezni vallási és filozófiai meggyőződését, tiszteletben tartva másokét, ami kizárja az intolerancia és a szektásság minden formáját.
3. Kiállni minden személy méltósága és jogai mellett, bármi legyen is eredete, faja vagy társadalmi helyzete, és mindezt különösen a gyengék érdekében.
4. Gyakorolni a becsületet és a tisztességet, különös értéket tulajdonítva a vállalkások tiszteletben tartásának és az adott szónak.
5. Megtalálni a szabadság értelmét a kiválóságra törekvésben, általános módon elfogadni a felelősséget és az önzetlen szolgálatot; elismerni a munka és a tevékenység értékét egy humánusabb társadalom létesítésében való részvételként.

B. Családi értékek

A nemesség inkább családok, mint személyek közössége. Különlegessége, hogy tagjainak személyi teljesítményét családi kontinuitásban értékeli. A családban látja a társadalom alapsejtjét, az ideális környezetet a személyiség kibontakozásához és azt az intézményt, amelynek útján értékei átadásra kerülnek. Ebben a szellemben a következő értékekhez kötődik:

1. A hitvesi szerelem szépsége, a házasság méltósága, stabilitásának védelme, azon értékek elismerése, melyet mindkét fél a házasságba hoz, akár szülői minőségében és az otthonért való felelősségben, akár hivatása vagy más, a családon kívül zajló tevékenység gyakorlásában.
2. A házaspár nagylelkű nyíltsága a jövő felé, felelősségteljes termékenysége útján.
3. A családi nevelés elsődleges fontossága. Ennek célja ugyanannyira a jellem kialakítása és a szív értékeink kibontakoztatása, mint ismeretek szerzése.
4. Szolidaritás és kölcsönös tisztelet a különböző generációk között, a holtakra való emlékezés, a kulturális örökség és a családi tradíciók megőrzése abban, amiben ezek a legjobbak.
5. A családi szolidaritás kiterjesztése a családi alapsejten túlmenően, családi társulások útján.

* Forrás: C.I.L.A.N.E. [1999], p. 111–115. A szerző fordítása.

C. Szerep a társadalomban

A nemességhez való tartozás arra a kiugró szerepre emlékeztet, amelyet egy történelmi pillanatban akár a nemesség egy tagja maga, akár egy vagy több felmenője játszott. A nemesség létjogosultságának az egyik igazolása, hogy családi tradíció útján tartja fenn a kiválóság vágyát és a szolgálat szellemét, ami megnyilvánulhat egyes tagjai által gyakorolt vezető szerepben, de általánosabban a minőségre való törekvésben a társadalmi kapcsolatok ápolásának terén.

Vezetői hivatásra való nevelés

Az európai országok nemessége degenerálódásra lenne ítélve, ha elveszítené azon ambícióját, hogy soraiban vezetői hivatásokat támasszon, amely vezetők képesek lesznek a társadalom különböző szektoraiban felelősséggel működni, nem a hatalom szellemében, vagy hogy abból előnyt szerezzenek, hanem hogy előmozdítsák a társadalomban azon értékek érvényesülését, amelyekhez ők maguk kötődnek. Ebben a perspektívában arra bátorítja tagjait, hogy a következő tulajdonságokat vagy attitűdöket fejlesszék ki:

1. Ismeretek rendszeres szerzése, beleértve a nyelvtudást, valamint azon jellemtulajdonságok kifejlesztése, amelyek vezetői tevékenység betöltéséhez szükségesek.

2. Professzionalizmus és minden középszerűség elvetése.

3. „Leadership”, amely az odaadás példáján, az emberekkel való igazi tördésen, továbbá azon a képességen alapul, hogy világosan megfogalmazott értékrendhez csatlakozik, meghaladva a haszon és a hatalom közvetlen perspektíváit.

4. Történelmi szemlélettel áthatott, hosszú távú felelősség gyakorlására való törekvés.

5. Vállalkozási kedv és képesség a kockázatok és áldozatok bátor vállalásával.

6. Állampolgári szellem, a közjó iránti felelősség minden szinten, részvétel Európa építésében és korunk világméretű problémái felé való nyitás.

A társadalmi kapcsolatok minőségének fejlesztése

Ha a nemesség tagjainak csak egy kisebbsége kerül valóban vezető helyzetbe, tagjainak összessége gyakoroljon egy bizonyos stílust, és bizonyítsa a minőség iránti törekvését a társadalmi kapcsolatokban. Különösen a következő magatartások javasoltak:

1. Értékesíteni az „emberi erőforrást”, és keresni az emberi kapcsolatokat, különösen személyre szóló figyelemmel a tevékenység minden körében, tö-

rődni mindenkinek a jólétével, különösen a leginkább megfosztottakéval és gyengékével.

2. Megtartani a szokásokat, különösen az udvariasság gyakorlatát, amely kifejezi a másik iránti tiszteletet és fenntartja az emberi kapcsolatok harmóniáját; gondot fordítani a szokások adaptálására és fejlesztésére, megfelelő megkülönböztetésekkel.

3. Gyakorolni a helyi közösségben való meggyökeresedést, amely különösen előnyös a személyiség kibontakozása szempontjából; kombinálni a helyi kötődést egy legitim nemzeti büszkeséggel és az európai polgárság érzésével.

4. Hivatás választásánál figyelembe venni annak társadalmi hasznosságát, nem csupán anyagi perspektíváit vagy az általa adott presztízst.

5. Védni az élet keretét a természet tiszteletével, erőforrásainak mértékletes felhasználásával és a környezet kímélésével.

6. Elismerni a humornak azt a pozitív szerepét, amelyet az emberi kapcsolatokban játszhat.

7. Igazodási és tájékozódási pontként szerepelni környezete számára.

4. függelék.

Kérdőív az arisztokraták a mai magyarországon című kutatáshoz

Kutatásunk az OTKA (Országos Tudományos Kutatási Alap) támogatásával készül, célja a fiatal magyarországi főnemesekről egy átfogó szociológiai kép megrajzolása.

Az adatok egyedileg nem használhatók fel, csupán statisztikai feldolgozásra kerülnek. A válaszadás önkéntes!

Kérdőbiztos neve:

Dátum:

I. Az első kérdéscsoport az Ön és szülei személyes adataira, valamint életkörülményeire irányul.

1. Neme: 1 – férfi 2 – nő
2. Születési éve: 19.....
3. Szülei állandó lakhelye az Ön születésekor: .....
  - 1 – falu, tanya
  - 2 – kisváros (25 000 fő alatt)
  - 3 – város (25 000 és 100 000 fő között)
  - 4 – város (100 000 fő fölött)
  - 5 – főváros
  - 6 – külföld: .....
4. Jelenlegi lakóhelye: .....
  - 1 – falu, tanya
  - 2 – kisváros (25 000 fő alatt)
  - 3 – város (25 000 és 100 000 fő között)

4 – város (100 000 fő fölött)

5 – főváros

5. Szülők:

5.1. Édesapja:

- 5.1.1. Származása: 1 – herceg
2 – gróf
3 – báró

5.1.2. Legmagasabb iskolai végzettsége:

- 1 – befejezetlen általános
2 – általános
3 – szakmunkásképző
4 – szakközépiskola
5 – gimnázium
6 – felsőfokú (Melyek: .....)
7 – egyéb

5.1.3. Jelenlegi (nyugdíjas esetén utolsó) foglalkozása, beosztása:

5.1.4. Mit gondol, édesapjának olyan végzettsége volt, amit hivatásának tekintett?

- 1 – igen 2 – nem
Ha nem, miért? .....
Ha igen, volt mindig lehetősége a szakmájában dolgozni?
1 – igen 2 – nem
Ha nem, miért? .....

5.2. Édesanyja:

- 5.2.1. Származása: 1 – herceg
2 – gróf
3 – báró
4 – köznemes
5 – egyéb

5.2.2. Legmagasabb iskolai végzettsége:

- 1 – befejezetlen általános
2 – általános
3 – szakmunkásképző
4 – szakközépiskola
5 – gimnázium
6 – felsőfokú (Melyek: .....)
7 – egyéb

- 5.2.3. Jelenlegi (nyugdíjas esetén utolsó) foglalkozása, beosztása:
.....
- 5.2.4. Mit gondol, édesanyjának olyan végzettsége volt, amit hivatásának tekintett?
1 – igen 2 – nem
- 5.2.4.1. Ha nem, miért?.....
- 5.2.4.2. Ha igen, volt mindig lehetősége a szakmájában dolgozni?
1 – igen 2 – nem
Ha nem, miért?.....
6. Mikor kapta édesapja családjá a főnemesi rangot?.....
Miért?.....
7. Mikor kapta édesapja családjá a nemesi rangot?.....
Miért?.....
8. Édesapja családjá mekkora földbirtokkal rendelkezett az államosításokat megelőzően?
1 – 1000 hold felett
2 – 1000 hold alatt
3 – nem volt földbirtokuk
4 – nem tudom
9. Édesapja családjának, illetve családjá tagjainak a két világháború között
9.1. jelentős gazdasági vezető szerepe volt 1 – igen 2 – nem
Ha igen, mi?.....
9.2. jelentős politikai vezető szerepe volt 1 – igen 2 – nem
Ha igen, mi?.....
9.3. ipari, kereskedelmi, banki vállalkozásban
(rész)tulajdona volt 1 – igen 2 – nem
Ha igen, mi?.....
9.4. ipari, kereskedelmi, banki vállalkozásban
10. Ön mely intézményekben végzi, illetve végezte iskoláit?
a) általános: .....
b) középfokú: .....
c) felsőfokú: .....
d) posztgraduális: .....
11. Ön életének jelentős részét
1 – Magyarországon töltötte
(Ebben az esetben a VII. kérdéscsoport kérdéseit ne válaszolja meg!)
- 2 – Magyarországon kívül, külföldön töltötte
(Ebben az esetben az I./12.2. kérdéseket ne válaszolja meg!)

- 12.1. Beszél-e idegen nyelveket és milyen szinten?
1 – anyanyelvi
2 – tárgyalóképes
3 – középszintű
4 – alapszintű
- 12.2. Járt-e külföldön iskolába? 1 – igen 2 – nem
Ha igen, mennyi ideig? .....
milyen ország(ok)ban? .....
milyen intézmény(ek)ben? .....
13. Tanult-e Ön ..... ?
- 13.1. zenét 1 – igen 2 – nem
Ha igen, mit? .....
- 13.2. balettozni, művészi tornát 1 – igen 2 – nem
- 13.3. teniszezni, lovagolni, vitorlázni 1 – igen 2 – nem
- 13.4. egyéb sportot (.....) 1 – igen 2 – nem
- 13.5. táncolni (tánciskolában) 1 – igen 2 – nem
14. Lakáskörülmények
- 14.1 Jelenlegi lakhelyén
1 – önállóan lakik
2 – testvérével, barátjával, barátnőjével, házastársával lakik
3 – szüleivel lakik
4 – nagyszüleivel lakik
5 – egyéb
- 14.2. Jelenlegi lakhelye tulajdonviszony szerint
1 – saját lakás vagy ház
2 – szülei, nagyszülei lakása vagy háza
3 – önkormányzati, illetve állami bérlakás
4 – magánszemélytől bérelt teljes lakás
5 – magánszemélytől bérelt lakrész, szoba
6 – szolgálati vagy a vállalata által bérelt lakás
7 – kollégium
8 – egyéb
- 14.3. Jelenlegi lakásának/lakrészének
14.3.1. alapterülete: ..... m²
14.3.2. szobák száma: .....
14.3.3. benne lakók száma: .....

- 14.4. Jelenlegi lakóhelye komfortfokozata
 1 – összkomfortos
 2 – komfortos
 3 – komfort nélküli
- 14.5. Elégedett-e saját lakáskörülményeivel? 1 – igen 2 – nem
 Ha nem, miért? .....
- 14.6. Ha nem rendelkezik önálló lakással (például szüleivel, nagyszüleivel, kollégiumban, albérleti lakrészben él), milyen lakáskilátásai vannak?
 .....
- 14.7.
 14.7.1. Vannak-e a lakásában a múltat reprezentáló értéktárgyak?
 1 – igen
 2 – nem
 Ha igen, mondana néhány példát? .....
- 14.7.2. Ha igen, ezeket (Ön vagy a családja)
 1 – örökölte
 2 – vásárolta
 3 – múzeumoktól visszaszerezte
 4 – egyéb.....
15. Van-e Önnek autója? 1 – igen 2 – nem
 Ha igen, 15.1. Hány? ..... db
- 15.2. Típusa: .....
- 15.3. Kora: .....
16. Van-e Önnek vagy családjának nyaralója? 1 – igen 2 – nem

II. A következő kérdések az Ön munkájára vonatkoznak.

1. Jelenleg Ön 1 – tanuló, egyetemi, főiskolai hallgató
 2 – tanulmányai mellett dolgozik
 3 – főfoglalkozásban munkában áll
 4 – munkanélküli
 5 – háztartásbeli vagy gyermeke(i)vel otthon van
- Amennyiben 1 vagy 2 választ adott, csak a 2., 3., 4.2. és 4.3. kérdést válaszolja meg!
- Amennyiben 3 választ adott, csak a 4–9. kérdéseket válaszolja meg!
- Amennyiben 4 választ adott, csak a 3., 4.2., 4.3., 10. és 11. kérdést válaszolja meg!
- Amennyiben 5 választ adott, csak a 4.2., 4.3. és 12. kérdést válaszolja meg!

2. Tanulmányai befejeztével milyen jellegű munkahelyet szeretne választani?
 .....
3. Mit gondol, fog-e elképzeléseinek megfelelő munkát találni?
 1 – igen
 2 – nem
 Miért? .....
4. Jelenlegi munkahelyének típusa
 1 – közszolgálati szféra (állami és önkormányzati igazgatás)
 2 – versenyszféra (termelés, kereskedelem, szolgáltatás)
 3 – egyéb: .....
- 4.1. Amennyiben a közszolgálati szférában dolgozik,
 4.1.1. Annak mely területén? .....
 4.1.2. Mi motiválta a munkahelyválasztásban? .....
- 4.2. Ha nem a közszolgálati szférában dolgozik, vállalna-e ott szívesen állást?
 1 – semmiképpen sem
 Miért? .....
 2 – talán, ha .....
 3 – szívesen, ha .....
- 4.3. Felmerő között tud-e olyanokról, akik a közszolgálatban dolgoztak?
 1 – igen 2 – nem
 Ki és mikor, milyen területen? .....
- 4.4. Amennyiben a versenyszférában dolgozik, a vállalkozás jellege:
 4.4.1. Tulajdonviszonyok I.
 1 – egyéni vállalkozó
 2 – saját (rész)tulajdonú gazdasági társaság
 3 – egyéb magántulajdonú gazdasági társaság
 4 – állami vállalat
 5 – vegyes (állami + magán) tulajdonú gazdasági társaság
- 4.4.2. Tulajdonviszonyok II.
 1 – hazai
 2 – külföldi
 3 – vegyes
- 4.4.3. Mérete
 1 – kis
 2 – közép
 3 – nagy

- 4.4.4. Eredményessége
 1 – nyereséges
 2 – veszteséges
- 5.1. Jelenlegi munkahelyének neve: .....
- 5.2. Jelenlegi beosztása: .....
6. Hányadik munkahelye ez? .....
7. Hogyan találta ezt a munkát? (Több válasz lehetséges!)
- 1 – önálló vállalkozást alapított, illetve egyéni vállalkozói igazolványt váltott
  - 2 – családi vállalkozásba lépett be
  - 3 – álláshirdetés alapján
  - 4 – fejevadászcégen keresztül
  - 5 – Önt keresték meg
  - 6 – előző munkahelyén keresztül
  - 7 – családja, rokonai segítségével, azok közbenjárására
  - 8 – barátai segítségével
  - 9 – saját utánajárással
  - 10 – egyéb .....
8. Mik motiválták jelenlegi munkájának elvállalását? (Több válasz lehetséges!)
- 1 – átlagon felüli jövedelem
  - 2 – átlagos jövedelem
  - 3 – végzettségének megfelelő
  - 4 – képességeinek, habitusának megfelelő
  - 5 – kihívás
  - 6 – könnyű munka
  - 7 – jó munkahelyi légkör
  - 8 – érdeklődésének megfelelő
  - 9 – rövid munkaidő
  - 10 – rugalmas munkaidő
  - 11 – hasznos munka
  - 12 – az ország szolgálata
  - 13 – valaki rábeszélte
  - 14 – jobbat nem talált
  - 15 – gyors előmenetel
  - 16 – magas presztízszű munka
  - 17 – családi hagyomány
  - 18 – későbbi munkához felhasználható tapasztalatszerzés
  - 19 – egyéb .....

9. Elégedett-e jelenlegi munkájával? 1 – igen 2 – nem
 Miért? .....
10. Amennyiben munkanélküli, 1 – sohasem állt munkában
 2 – elvesztette a munkahelyét
- 10.1. Össze tudná foglalni röviden, hogy mi az Ön munkanélküliségének oka?
 .....
11. Amennyiben jelenleg háztartásbeli, össze tudná foglalni, hogy miért választotta ezt az életformát?
 .....

III. Ez a kérdéskör az Ön politikai attitűdjeire vonatkozik.

Az 1–3. kérdésekre az alábbi skála segítségével válaszoljon!

1 – rendkívül fontos	Valamint részt vett	a) – minden alkalommal
2 – fontos		b) – nem minden alkalommal
3 – inkább nem fontos		c) – sohasem
4 – nem fontos		

1. Mennyire tartja fontosnak a részvételét az országgyűlési választásokon? .....
2. Mennyire tartja fontosnak a részvételét az önkormányzati választásokon? .....
3. Mennyire tartja fontosnak a részvételét az országos, illetve helyi népszavazásokon? .....

A 4–10. kérdésekre az alábbi skála segítségével válaszoljon!

1 – naponta többször	6 – érdekesebb eseményekkor
2 – naponta	7 – választásokkor
3 – hetente	8 – ritkán
4 – havonta	9 – soha
5 – évente	

4. Milyen gyakran olvassa a napilapok politikai rovait? .....
5. Milyen gyakran olvas politikai folyóiratot? .....
6. Milyen gyakran hallgatja a rádió hír- és politikai műsorait? .....
7. Milyen gyakran nézi a tv hír- és politikai műsorait? .....
8. Milyen gyakran hallgat vagy néz külföldi hírműsorokat? .....
9. Milyen gyakran vesz részt politikai rendezvényeken, gyűléseken? .....
10. Milyen gyakran vesz részt politikai témájú konferenciákon? .....

11. Tagja-e valamilyen politikai pártnak, csoportosulásnak?
1 – igen 2 – nem
Ha igen, melyiknek? .....*
12. Volt-e tagja valamilyen pártnak vagy politikai csoportosulásnak?
1 – igen 2 – nem
Ha igen, melyiknek? .....
13. Indult-e már országgyűlési választásokon jelöltként?
1 – igen 2 – nem
13.1. Ha igen, 1 – sikeresen Mikor? .....
Milyen színekben? .....
2 – sikertelenül
Ebben az esetben a 29.1. kérdésre ne válaszoljon!
14. Indult-e már önkormányzati választásokon jelöltként?
1 – igen 2 – nem
14.1. Ha igen, 1 – sikeresen Mikor? ..... Milyen színekben? .....
2 – sikertelenül
Ebben az esetben a 29.1. kérdésre ne válaszoljon!
15. Kérem, részletesebben fejtse ki, hogy milyen lenne az a párt, amelyre szívesen szavazna!
(Képviselt értékrendje, politikai irányultsága, tagsága stb. alapján.)
16. Kérem, részletesen fejtse ki, hogy milyen lenne az a párt, amelyre semmiképpen sem szavazna!
Az alábbi állításokra (17–30.) vonatkozó véleményét, kérem, a következő skála szerint jelölje!
1 – mélységesen egyetért
2 – egyetért
3 – igen is, nem is
4 – nem ért egyet
5 – egyáltalán nem ért egyet
17. A demokrácia a létező legjobb politikai berendezkedési forma.
18. Az emberek többsége nem ért a politikához, így az ország vezetőinek választását nem lehet rájuk bízni.
19. Az ország vezetőit nem választani kellene, hanem érdemeikre tekintettel kijelölni.
20. Felelős magyar állampolgárnak részt kell vennie az országgyűlési választásokon!
21. Családom neve is kötelez, hogy aktívan felelősséget vállaljak az ország sorsának irányításában.
22. A politikusok úgyis csak a maguk hasznára dolgoznak.

23. A politika és az erkölcs két külön terület.
24. Élnünk kell a demokrácia számunkra biztosított eszközeivel.
25. Egy ember szavazata nem számít a választásokon, így én nem szavazok.
26. A pártok csak egymással veszekednek, nem az ország sorsával foglalkoznak.
27. A politikai tájékozottság az általános műveltség része.
28. A politikai történések személyes sorsomra nincsenek befolyással.
29. A főnemesség hagyományosan is részt vett a közügyek intézésében, így ezt a hagyományt nekem is folytatnom kell(ene).
29.1. Amennyiben 1, 2, 3 választ adott, van-e Önnek ténylegesen ilyen ambíciója?
1 – igen 2 – nem
30. Magyarországon a kívánatos államforma az alkotmányos monarchia lenne.
30.1. Amennyiben 1, 2, 3 választ adott, kit látna szívesen a királyi trónon?
.....

IV. A következő kérdések az Ön vallásos attitűdjére vonatkoznak.

1. Mely vallásban keresztelték meg vagy jegyezték be?
1 – katolikus
2 – református
3 – evangélikus
4 – egyéb
5 – nem keresztelték meg vagy jegyezték be
2. A vallással kapcsolatos beállítottsága
1 – hívő, hetente vagy gyakrabban jár templomba
2 – hívő, havonta jár templomba
3 – hívő, nagyobb ünnepeken jár templomba
4 – hívő, de nem jár templomba
5 – nem hívő, de nagyobb ünnepeken jár templomba
6 – nem hívő, de tiszteli a vallási hagyományokat
7 – nem hívő, ateista
3. Vallásos nevelést kapott-e?
1 – igen 2 – nem
3.1. Ha igen,
1 – otthon
2 – iskolában
3 – iskolán kívüli hittanórán (Több válasz lehetséges!)

- 3.2. Volt-e elsőáldozó, bérálva, konfirmálva .... ?
 1 – igen
 2 – nem
4. Szülei templomban esküdtek-e? 1 – igen 2 – nem
- 5.1. Ha házasság, templomban esküdt-e? 1 – igen 2 – nem
- 5.2. Ha nem házasság, szeretne-e majd templomban esküdni? 1 – igen 2 – nem
6. Amennyiben hívő, kérem, röviden foglalja össze, hogy milyen szerepet játszik életében a hit!

V. Az alábbi kérdések az arisztokrácia társadalmi presztízsére vonatkoznak.

1. Fontos-e önnek arisztokrata származása?
 1 – igen, ez önmagában nagyon fontos
 2 – igen, de ez számomra kötelezettséggel jár
 3 – tudomásul veszem mint tény
 4 – egyáltalán nem, olyan vagyok, mint bárki más
 5 – néha szégyellem magam miatta
 6 – egyéb .....
2. Arisztokrata származása miatt érzi-e magát valamiben különbözőnek a társadalom többi tagjához képest?
 1 – igen 2 – nem
 Ha igen, akkor miben? .....
3. Iskolatársai tisztában voltak/vannak-e származásával?
 1 – általában igen 2 – részben igen 3 – nem
- 3.1. Ha 1. vagy 2., mert
 1 – megmondtam nekik
 2 – nevem alapján
 3 – rákérdeztek
 4 – beszélgetés során derült ki
4. Ezt a kérdést abban az esetben válaszolja meg, ha Ön munkában áll!
 Munkatársai tisztában vannak-e származásával?
 1 – általában igen 2 – részben igen 3 – nem
- 4.1. Ha 1. vagy 2., mert
 1 – megmondtam nekik
 2 – nevem alapján

- 3 – rákérdeztek
 4 – beszélgetés során derült ki
5. Eddigi élete során származott-e előnye származásából?
 1 – igen 2 – nem
 Ha igen,
 5.1. Milyen területen? (Több válasz lehetséges.)
 1 – iskoláztatás
 2 – anyagi körülmények
 3 – utazási lehetőségek
 4 – álláskeresés
 5 – barátságok, személyes kapcsolatok kialakítása
 6 – egyéb .....
 Tudna-e konkrét példákat említeni? .....
- 5.2. Miből származtak ezek az előnyök az Ön megítélése szerint?
 1 – eltérő neveltetés
 2 – a családban átörökölt értékek
 3 – széles rokoni hálózat
 4 – külföldi rokonok segítsége
 5 – a környezet kedvező megítélése
 6 – egyéb: .....
6. Eddigi élete során bármilyen területen származott-e hátránya származásából?
 1 – igen 2 – nem
 Ha igen, milyen területen? Tudna-e konkrét példát említeni? .....

VI. A következő kérdések az Ön baráti és rokoni kapcsolataira irányulnak.

1. Családi állapot
 1 – házasság
 2 – elvált
 3 – elvált és újr házasságba
 4 – nőtlen, hajadon
- Ha 1 vagy 3:
 2. Házastársa származása:
 1 – főnemes 2 – köznemes 3 – egyéb

3. Szerepet játszott-e a párvalasztásában házastársa származása?
1 – igen 2 – részben 3 – nem
4. Érzett-e szülei részéről nyomást, hogy hasonló rangú házastársat válasszon?
1 – igen 2 – részben 3 – nem
5. Kikérte-e szülei véleményét a párvalasztásban?
1 – igen 2 – nem
6. Szülei egyetértettek-e a párvalasztásával?
1 – igen 2 – részben 3 – nem
Ha 2 vagy 3, miért? .....
- Ha 2:
7. Volt házastársa származása:
1 – főnemes 2 – köznemes 3 – egyéb
8. Szerepet játszott-e házasságkötésében házastársa származása?
1 – igen 2 – részben 3 – nem
9. Szerepet játszott-e válásában házastársa származása?
1 – igen 2 – részben 3 – nem
- Ha 4:
10. Tartja-e a kapcsolatot hasonló származású fiatalokkal?
1 – rendszeresen
2 – alkalmanként
3 – ritkán
4 – soha
11. Van-e szüleinek valamilyen elvárása jövőbeni házastársának származásával kapcsolatban?
1 – igen 2 – nem
Ha igen, melyek ezek? .....
12. Szándékozik-e kikérni szülei véleményét párvalasztásáról?
1 – igen 2 – nem
- Mindenki:
13. Fontosnak tartja-e, hogy azonos vagy hasonló rangúval kössön házasságot?
1 – igen 2 – részben 3 – nem
14. Vannak-e előnyei a hasonló rangúak között kötött házasságnak?
1 – igen 2 – nem
Ha igen, mi? .....
15. Vannak-e hátrányai a hasonló rangúak között kötött házasságnak?
1 – igen 2 – nem
Ha igen, mi? .....

16. Iskolatársai között ismer-e (illetve ismert-e) nemesi származású fiatalokat?
1 – igen, sokat
2 – igen, egy néhányat
3 – alig
4 – nem
- 16.1. Ha 1, 2 vagy 3, milyen gyakran tartja velük a kapcsolatot?
1 – rendszeresen
2 – alkalmanként
3 – ritkán
4 – soha
17. Meg tudja mondani 5 legjobb barátjának származását?
1 – főnemes 2 – köznemes 3 – egyéb
I. .... II. .... III. .... IV. .... V. ....
18. Milyen gyakran találkozik nemesi származású fiatalokkal az alábbi eseményeken?
1 – rendszeresen 3 – ritkán
2 – alkalmanként 4 – soha
- 18.1. családi rendezvényeken (születésnap, karácsony stb.) .....
- 18.2. esküvőkön, temetéseken .....
- 18.3. házibulikon .....
- 18.4. bridzspartin, tarokkpartin .....
- 18.5. nemesi bállokon .....
- 18.6. nemesi családok egyesületeinek rendezvényein .....
- 18.7. társadalmi szervezetek, klubok rendezvényein .....
- 18.8. egyéb .....
19. Ismer-e Magyarországon nemesi egyesületeket?
1 – igen 2 – nem
- 19.1. Ha igen, melyeket? .....
- 19.2. Ha igen, eljár-e ezek rendezvényeire?
1 – igen 2 – néha 3 – nem
Miért? .....
20. Gyerekkorában szülei szerveztek-e olyan eseményeket, ahol nemesi származású fiatalokkal lehetett együtt? (Például házibuli, tánciskola, kirándulás stb.)
1 – igen
2 – nem, de örültek, ha részt veszek ilyeneken
3 – nem

VII. A következő kérdések azokra vonatkoznak, akik életük jelentős részét külföldön töltötték.

(lásd I./11. kérdés)

1. Hány éves korában került külföldre?
  - 1 – ott született
  - 2 – .....
2. Külföldre kerülésének módja.
  - 1 – szülei emigráltak
  - 2 – szülei külföldön dolgoztak
  - 3 – külföldi rokonok befogadták
  - 4 – saját elhatározásból
  - 5 – egyéb: .....
3. Kérem, mondja el röviden, hogy mi motiválta Önt vagy szüleit, hogy külföldre távozzon! .....
4. Magyarországra való hazatérésének dátuma: 19.....
(Több válasz lehetséges!)
  - 1 – szüleivel tért haza
  - 2 – házastársával tért haza
  - 3 – egyedül tért haza
  - 4 – egyéb: .....
5. Kérem, mondja el röviden, hogy mi motiválta Önt vagy szüleit a hazatérésben? .....
6. Megtalálta-e számításait Magyarországon?
  - 1 – igen   2 – részben   3 – nem

Miért? .....

VIII. Az alábbi kérdések az Ön egyéb attitűdjeire vonatkoznak.

Az alábbi állításokra vonatkozó véleményét a következő skála alapján jelölje!

- 1 – Teljes mértékben igaz
- 2 – Igaz
- 3 – Részben igaz
- 4 – Nem igaz
- 5 – Egyáltalán nem igaz

- 1.1. Nevelésben fontos szerepet játszott a vallásos hit.
- 1.2. A családom mindig szorosan tartotta a rokoni kapcsolatokat.
- 1.3. Jól ismerem családom családfáját.
- 1.4. Szüleim sokat meséltek a háború előtti korszakról.
- 1.5. Nagyszüleim sokat meséltek a háború előtti korszakról.
- 1.6. Sokat jártam azokon a helyeken, ahol felmenőim éltek.
- 1.7. Sokat tudok családom történetéről.
- 1.8. Családon belül mindig megbeszéljük a problémáinkat.
- 1.9. Sok időt töltök a családommal.
- 1.10. Szüleim mindig jó anyagi körülményeket biztosítottak számomra.
- 1.11. Gyermekkoromban minden évben nyaralt együtt a család.
- 1.12. Szüleim fontosnak tartották, hogy nyelveket tanuljak.
- 1.13. Volt lehetőségem külföldön nyelveket tanulni.
- 1.14. Szüleim fontosnak tartották, hogy diplomát szerezzek.
- 1.15. Szüleim biztosították a feltételeket, hogy diplomát szerezzek.
- 1.16. Szüleim végezték a házimunkákat, nekem nem kellett segítenem.
- 1.17. Szüleim fontosnak tartották, hogy minél előbb önálló keresetem legyen.
- 1.18. Szüleim irányították a pályaválasztásomat.
- 1.19. Szüleim arra neveltek, hogy ne hátráljak meg a nehéz feladatok elől.
2. Egy pár szóban, kérem, foglalja össze, hogy (a fentiekén kívül) milyen útravalót kapott családjától? .....
3. Férfiak esetében:
  - 3.1. Teljesített-e Ön sorkatonai szolgálatot?
    - 1 – igen   2 – nem

Ha nem, milyen okból? .....
  - 3.2. Hajlandó lenne-e Ön az országért harcolni?
    - 1 – igen   2 – nem
4. Az alábbi kérdésekre a következő skála alapján válaszoljon!
  - 1 – nagyon fontos
  - 2 – fontos
  - 3 – nem nagyon fontos
  - 4 – egyáltalán nem fontos

Az Ön életében milyen szerepet játszik

  - 4.1. a munka
  - 4.2. a család
  - 4.3. a barátok

4.4. a szabadidő

4.5. a politika

4.6. a vallás

4.7. a sport?

5. Kérem, hogy a mellékelt két értéklíst az ott található utasítások alapján rendezze!

Végül van-e még valami, amit szükségesnek tart elmondani?

Köszönöm a beszélgetést!

Kérdőbiztos megjegyzései:

Felhasznált irodalom

- Actes du XIVe Congrès de la CILANE* [1996]. Bruges, 26, 27 et 28 septembre
- Adonyi Sztancs János [2007]: *Arisztokraták ma*. Kossuth Kiadó, Budapest
- [2008]: *Arisztokraták ma II*. Diario Lapkiadó Kft., Budapest
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert [1991a]: A gyenge kötések ereje és gyengesége. In Utasi Ágnes (szerk.): *Társas kapcsolatok*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.) [1991b]: *Társadalmak rejtett hálózata*. Magyar Közigazgatási Intézet, Budapest
- Antal László [1976]: *A tartalomelemzés alapjai*. Magvető Kiadó, Budapest
- Ányos Lajos [1936]: Általános tudnivalók a nemességigazoláshoz. *Turul* (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye), p. 90–95.
- Árokszállási Éva [1992]: Arisztokraták a mai Magyarorszáért. *Új Magyar Hírek*, 3. szám, p. 22–25.
- Babbie, Earl [1996]: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest
- Balázs János [1997]: A rendszerváltás előtti magyar gazdasági elit értékrendje. In Janky Béla – Vedres Balázs (szerk.): *A magyar gazdasági elit a 90-es évek elején*. Műhelytanulmányok. BKE Szociológiai és Szociálpolitikai Tanaszék, Budapest
- [1999]: A magyar politikai elit értékvizsgálata 1998 elején. In Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve*. Budapest
- Balázs János – Sztárayné Kézdy Éva [2001]: Harmonizae Dignitatis. Az értékrend vizsgálata a főnemesi családok leszármazottai körében. *Századvég*, 2001/nyár, 21. szám

- Bánffy Miklós [1993]: *Erdélyi történet*. Szabad Tér Kiadó, Budapest
- Bánó Attila [1996]: *Régi magyar családok. Mai sorsok*. Gemini Kiadó Kft., Budapest
- Barta Gábor [1994]: A vitélzõ rend világa. *Rubicon*, 4–5. szám
- Barta János [1994a]: A békesség ára. *Rubicon*, 4–5. szám
- [1994b]: Az arisztokrácia válaszüti. *Rubicon*, 10. szám
- Bertényi Iván [1979]: Fõbb magyar világi méltóságviselõk a középkorban. *História*, 3. szám
- Bibó István [1942]: *Elit és szociális érzék*. Stephaneum, Budapest
- Bloch, Marc [1992]: *Écrire la société féodale*. Édition IMEC, Paris
- Bohanan, Donna [1993]: A nemesség mûveltsége a XVII. századi Aix-en-Provence-ban. In Kontler László (szerk.): *Tûlélõk – Eliték és társadalmi változás az újkori Európában*. Atlantisz Kiadó, Budapest
- Bónis György [1943]: *Hûbériség és rendiség a középkori magyar jogban*. Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár
- Borbándi Gyula [1989]: *A magyar emigráció életrajza 1945–85*. Európa Könyvkiadó, Budapest
- Borsa Iván [1994]: Zaloglevél. *Rubicon*, 10. szám
- Bourdieu, Pierre [1978]: *A társadalmi egyenlõtlenségek újratermelõdése. Különbségek és megkülönböztetések*. Gondolat Kiadó, Budapest
- [1989]: *La noblesse d'Etat*. Édition de Minuit, Paris
- [2000a]: A mezõk logikája. In Felkai Gábor – Némédi Dénes – Somlai Péter (szerk.): *Olvasókönyv a szociológia történetéhez*. II. kötet. Szociológiai irányzatok a XX. században. p. 418–430. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest
- [2000b]: Gazdasági tõke, kulturális tõke, társadalmi tõke. In *Uo.*, p. 431–445.
- Bölgny József [1979]: Országzászlósaink az újkorban – A nádor. *História*, 2. szám
- [1981]: Arisztokraták, arisztokraták. *História*, 4. szám
- [1985]: Fõhercegek király nélkül. *História*, 3. szám p. 13.
- [1992]: *Magyarország kormányai 1848–1992*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- [1994]: A Nemzeti Casinóról. *História*, 9–10. szám p. 19–21.
- Brunner, Edgar Hans [1989]: La noblesse en Suisse. In *La brochure de la CILANE éditée en 1989*, Madrid
- Bukodi Erzsébet [2000]: Ki, mikor és kivel házassodik? A házasság helye az egyéni életútban és a történeti idõben. *Szociológiai Szemle*, 2. szám
- CILANE (Commission d'Information et de Liaison des Associations Nobles d'Europe) 1999*. [1999] Madrid

- Cseh-Szombathy László – Ferge Zsuzsa [1971]: *A szociológiai felvétel módszerei*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Csekonics Erzsébet [1993]: A magyar arisztokrácia válsága. In Léderer Pál (szerk.): *Az úri Magyarország. Társadalomszerkezet és rétegrajzok*. T-Twins Kiadó, Budapest
- Dessewffy Tibor – Szántó Zoltán [1989]: *Kitörõ éberséggel*. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest
- Domonkai Antalné [1992]: A kényszermunkatáborokba hurcoltakról és a kitelepítettekrol. In *Hódoltságban. I. magyar történelmi konferencia az elnyomatás évtizedeirõl*. Zrínyi Kiadó, Budapest
- Dooley, Brendan [1993]: Válság és túlélés a XVIII. századi Itáliában: A velen-
cei patriciátus visszavág. In Kontler László (szerk.): *Tûlélõk – Eliték és társadalmi változás az újkori Európában*. Atlantisz Kiadó, Budapest
- Duby, Georges [1984]: *A katedrálisok kora. Mûvészet és társadalom, 980–1420*. Gondolat Kiadó, Budapest
- [1996]: *Féodalitè*. Édition Gallimard, Paris
- Dunai Ákos [1984]: Magyar főnemsek az emigrációban. *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, Youngstown, Ohio
- Edelsheim Gyulai Ilona Gróf, Horthy István kormányzóhelyettes özvegye [2000]: *Becsület és kötelesség 1. 1918–1944*. Európa Könyvkiadó, Budapest
- [2001]: *Becsület és kötelesség 2. 1945–1998*. Európa Könyvkiadó, Budapest
- Engel Pál [1977]: *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437)*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- [1994a]: Hadakozók rendje. *Rubicon*, 4–5. szám
- [1994b]: A főnemesség megerõsödése a Zsigmond-korban. *Rubicon*, 10. szám
- [1994c]: Zsigmond bárói. *Rubicon*, 10. szám
- Erba Odescalchi Sándor herceg [1991]: *Testamentum. Életem regénye*. 1–2. kötet. Dóvin-Mûvészeti Kft., Budapest
- Erdei Ferenc [1976]: A magyar társadalom a két világháború között. *Valóság*, 4–5. szám
- Erekly István [1925]: *A magyar felsõház*. Budapest. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest
- [1908]: *Tanulmányok a vármegyeyi önkormányzat körébõl*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest
- Esterházy Péter [2000]: *Harmonia caelestis*. Magvetõ Kiadó, Budapest
- [2002]: *Javított kiadás*. Magvetõ Kiadó, Budapest

- Fábián Zoltán – Róbert Péter – Szívós Péter [1998]: Anyagi-jóléti státuszcsoporthoz társadalmi miliói. In *Társadalmi Ríport 1998*. TÁRKI, Budapest
- Fehérvári István [1978]: *Bőftönvilág Magyarországon 1945–1956*. Alpha Publications, USA
- Fiáth Titanilla [2004]: *A magyarországi arisztokrácia identitásának alakulása a második világháború után*. Szakdolgozat. ELTE-TÁTK, Budapest
- Folk Mayer Tibor – Török Sándor [1987]: Nagybirtok az ellenforradalom korszakában. In Lengyel György (szerk.): *Történet-szociológiai tanulmányok a 19–20. sz.-i magyar társadalomról*. MKKE, Budapest
- Fügedi Erik [1984]: A nemesek országa 1–2. rész. In *Gólyavári esték – Előadók a magyar történelemről*. RTV-Minerva, Budapest
- Füstös László – Szakolczai Árpád [1994]: Értékek változásai Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 1. szám. p. 57–90
- Gerő András [1988]: *Elsőprő kisebbség*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Gosztonyi Péter [1992]: Magyar Golgota. *Kritika*, 2. szám, p. 21
- Görgey Gábor [1996]: 1951. jún. 17. 168 óra, 1996. jún. 18. p. 14
- Granovetter, Marc [1991]: A gyenge kötések ereje. A hálózatelemzés felülvizsgálata. In Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Társadalmak rejtett hálózata*. Magyar Közvéleménykutató Intézet, Budapest
- Gudenus János – Szentirmay László [1989]: *Összetört címerek*. Mozaik, Budapest
- Gudenus János [1990, 1993, 1998, 1998, 1999]: *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. I. kötet 1990 – Natura, II. kötet 1993 – Tellér, III. kötet 1998 – Heraldika, IV. kötet 1998 – Heraldika, V. kötet 1999 – Heraldika, Budapest
- Gyáni Gábor – Kövér György [1998]: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest
- Gyáni Gábor [2006]: *Hétköznapi élet Horthy Miklós korában*. Corvina Kiadó, Budapest
- Hahner Péter [1994]: Szolgálni és fenntartani – A francia nemesség a forradalom előtt. *Rubicon*, 4–5. szám
- Hajnal István [1988]: Magyarország helye az európai fejlődésben. In Hajnal István: *Az újkor története*. p. 146–190. Reprint kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest
- [1993]: Történelem és szociológia. In *Technika, művelődés* (Vál.: Glatz Ferenc) História-MTA Történettudományi Intézete, Budapest, p. 161–204.
- Hanák Péter [1962]: Vázlatok a századelő magyar társadalmáról. *Történelmi Szemle*, 1. szám

- Hankiss Elemér – Manchin Róbert – Füstös László – Szakolczai Árpád [1982]: *Kényszerpályán? A magyar társadalom értékrendszerének alakulása 1930 és 1980 között*. I–II. MTA Szociológiai Kutató Intézete, Budapest
- Hegedűs Rita [2000]: *A vallásosság alakulása Magyarországon a kilencvenes évek kutatásainak tükrében*. Kézirat. Doktori értekezés. BKÁE Szociológia és Szociálpolitika Tanszék
- Hueck, Walter [1989]. Origine et developement de la noblesse en Allemagne. In *La brochure de la CILANE éditée en 1989*, Madrid
- Huszár Tibor [1993]: Tagválasztás az Akadémián és a tudás elit. *Valóság*, 2. szám p. 20–30.
- Illés Iván [1991]: *Nemzedékek, éltek, ciklusok*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest
- Illyés Gyula [1962]: *Ebéd a kastélyban*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
- Jager-Sunstenan, Hanns [1995]: Az 1700 és 1918 közötti nemesítések társadalomtörténeti statisztikája. In Kövér György (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete*. 1. A reformkortól az első világháborúig (Szöveggyűjtemény) 2. kötet p. 9–17. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Janssens, Paul [1994]: La transmission des titres de noblesse dans les Pays-Bas espagnols. *Bulletin de l'ANRB* n° 198, Bruxelles
- [1995]: La transmission des titres de noblesse dans les Pays-Bas autrichiens. *Uo.* n° 201
- Janssens, Paul – Duerloo, Luc [1992]: *Armorial de la noblesse belge du XVe au XXe siècle*. Crédit Communal de Belgique, Bruxelles
- Javeau, Claude (kutatásvezető) [1997/98]: *Etude de la noblesse et de la haute bourgeoisie bruxelloises: à propos de quelques embarras méthodologiques*. Kézirat. ULB, Bruxelles
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor [2007]: *Túlélési stratégiák. Társadalmi adaptációs módok*. Kossuth Kiadó, Budapest
- Karáczy Viktor [1987]: *Szemponatok a magyarországi zsidóság kutatásához*. Kézirat
- [1995]: Az elitről és az elit kutatásának kérdéseiről a magyar társadalomtörténetben. *Sic Itur Ad Astra*, 1–2. szám, p. 130–144.
- Károlyi Mihály [1964]: *Válogatott írásai*. Gondolat Kiadó, Budapest
- [1968]: *Egy egész világ ellen*. Magvető Kiadó, Budapest
- [1982]: *Hűt, illúziók nélkül*. Európa Könyvkiadó, Budapest
- Károlyi Mihályné [1967]: *Együtt a forradalomban*. Európa Könyvkiadó, Budapest
- [1969]: *Együtt a száműzetésben*. Európa Könyvkiadó, Budapest

- Kempelen Béla [1907]: *A nemesség. Útmutató az összes nemesi ügyekben. Genealógiai és heraldikai kézikönyv*. Benkő Gyula cs. és kir. udvari Könyvkereskedés, Budapest
- Kézdi Gábor [1998]: Foglalkoztatás és keresetek a közsférában. In Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Riport 1998*. TÁRKI Budapest
- Knocke, D. – Kuklinski, J. H. [1988]: Hálózatelemzés. *Szociológiai Figyelő*, 3. szám, p. 93–114.
- Kósa László [2001]: „Hét szilvafa árnyékában”. *A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest
- Kovács András [1988]: Az asszimilációs dilemma. *Világosság*, 8–9. szám
- Kristó Gyula [1994a]: A nemesi megye születése. *Rubicon*, 4–5. szám
- [1994b]: Arisztokrácia az Árpád-korban. *Rubicon*, 10. szám
- Kristóffy József [1927]: *Magyarország kálváriája (Az összeomlás útja. Politikai emlékek 1890–1926)*. Wodianer, Budapest
- Kronsbein, Joachim [1998]: „Ich weiß ja, wer ich bin”. *Spiegel*, 16. szám
- Kubinyi András [1994a]: Egységes nemesség? *Rubicon*, 4–5. szám
- [1994b]: Mánások a középkor végén. *Rubicon*, 10. szám
- L'Association de la Noblesse du Royaume de Belgique [1995] *Bulletin de l'ANRB* 1995 avril
- Lakatos Ernő [1942]: *A magyar politikai vezetőréteg 1848–1918*. „Élet” Irod. és Nyomda, Budapest
- Laky Dezső [1930]: Könyv a mai magyar társadalomról. *Magyar Szemle*, 1930. március
- Lázár Mária [1999]: *Jó volt élni*. Sessoms – Sztojanovics Hella
- Léederer Pál (összeáll.) [1993]: *Az úri Magyarország. Társadalomszerkezet és rétegrajzok*. T-Twins Kiadó, Budapest
- Lengyel György [1986]: A magyar gazdasági elit rekrutációja és képzettsége a XIX. sz.-ban és a XX. sz. első felében. *Medvetánc*, 2–3. szám
- [1989]: *Vállalkozók, bankárok, kereskedők*. Magvető Kiadó, Budapest
- [1993]: *A multipozicionális gazdasági elit a két világháború között*. ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet, Budapest
- Liedekerke, Jean-François [1997]: La noblesse en Russie aujourd'hui. *Bulletin de l'ANRB* n° 210
- [1999]: La noblesse en Pologne aujourd'hui. *Bulletin de l'ANRB* n° 218
- [2000]: La noblesse dans un état démocratique moderne. *La Revue Générale* – Numéro 01/2000

- Loebkowicz, Wenceslas [1998]: La noblesse tchèque a l'aube du vingt et unième siècle. *Bulletin de l'ANRB* n° 214
- Losonczy Ágnes [1972a]: Életmód- és társadalmi változások. *Szociológia*, 2. szám
- [1977]: *Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben*. Gondolat Kiadó, Budapest
- [1978]: *Életmód, ismeretszükséglet, ismeretterjesztés*. (Az előadás elhangzott a TIT szociológiai konferenciáján, 1972. októberében) TIT, Budapest
- L. Nagy Zsuzsa [1981]: Beszélgetés ifj. Bethlen Istvánnal. *História*, 4. szám
- Magyar Péter [1997]: Felmentett uralkodók. *HVG*, 1997. május 24.
- Magyar Statisztikai Évkönyv 1998*. [1999] Statisztikai Nyomtatvány- és Folyóiratkiadó Vállalat, Budapest
- Magyarország története 1848–1890* [1987]. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Magyarország története 1890–1918* [1988]. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Magyarország története 1918–1919, 1919–1945* [1984]. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Makkai János [1937]: *A háború utáni Magyarország*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest
- Mályusz Elemér [2003]: *Klió szolgálatában. Válogatott történelmi tanulmányok*. (Szerk.: Soós István) MTA Történettudományi Intézete, Budapest
- Marcziányi György lovag [1993]: A nemességről általában. In Léederer Pál (összeáll.): *Az úri Magyarország. Társadalomszerkezet és rétegrajzok*. T-Twins Kiadó, Budapest
- Márkus László [1965]: *A Horthy-rendszer uralkodó elitjének jellegéről*. Különnyomat a Történelmi Szemle 1965. évi 4. számából
- Mayer, Arno [1981]: *The Persistence of the Old Regimes Europe to the Great War*. Pantheon Books, New York
- McCagg, William O. [1972]: *Jewish nobles and geniuses in modern Hungary*. Columbia University Press, New York
- [1992]: *Zsidóság a Habsburg Birodalomban 1670–1918*. Cserépfalvi Könyvkiadó, Budapest
- Medgyesi Márton – Róbert Péter [2000]: A munkával való elégedettség nemzetközi összehasonlításban. In Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 2000*. TÁRKI, Budapest
- Mills C. Wright [1962]: *Az uralkodó elit*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Nádasdy Borbála Gróf [2008]: *Zagolmi zabad? Méry Ratio Kiadó, Somorja*
- Nagy Beáta [1986]: *Klubok, kaszinók, társaskörök, az elit társadalmi életének színhelyei*. Szakdolgozat. MKKE Szociológiai Tanszék, Budapest

- [1987]: Az elit társasélete a klubok, kaszinók keretében. In *Rendi társadalom – polgári társadalom 1.* Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján
- Nagy Iván [1987–1988]: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* Reprint kiadás. Helikon Kiadó, Budapest
- Nagy Kázmér [1984]: *Elveszett alkotmány.* Gondolat Kiadó, Budapest
- Niederhauser Emil – Sargina Ludmilla [1970]: *Az orosz kultúra a XIX. században.* Gondolat Kiadó, Budapest
- [1994]: Politikai arculat nélkül. – Az orosz nemesség a 18. században. *Rubicon*, 4–5. szám
- Obolensky, Serge [1989]: La noblesse russe. *La brochure de la CILANE éditée en 1989*
- Odescalchi Eugénie [1987]: *Egy hercegnő emlékezik.* Gondolat Kiadó, Budapest
- Pallavicini-Andrássy Borbála kitelepítési és 1956-os naplója [1990] Gondolat Kiadó, Budapest
- Péter Katalin [1994]: Az örökös főrendiség létrejötte. *Rubicon*, 10. szám
- Péter László [1993]: Az arisztokrácia, a dzsenti és a parlamentáris tradíció a XIX. századi Magyarországon. In Kontler László (szerk.): *Túlélők – Eliték és társadalmi változás az újkori Európában.* Atlantisz Kiadó, Budapest
- Petneki Áron [1994]: A lengyel nemesi köztársaság. *Rubicon*, 4–5. szám
- Pinçon, Michel et Monique [1998]: *Grandes fortunes: dynasties familiales et formes de la richesse en France.* Payot et Rivages, Paris
- Press, Volker [1993]: A nemesség a XIX. században. A régi Európa vezető társadalmi rétegei a polgári-bürokratikus korban. In Kontler László (szerk.): *Túlélők – Eliték és társadalmi változás az újkori Európában.* Atlantisz Kiadó, Budapest
- Pritz Pál [1995]: Arisztokraták a magyar külügyi szolgálatban (1918–1944). In Pritz Pál: *Magyar diplomácia a két háború között.* Tanulmányok. Magyar Történelmi Társulat, Budapest
- Püski Levente [1993]: A felsőház felépítése és társadalmi összetétele az 1920-as években. *Múltunk*, 4. szám, p. 119–137.
- [1995]: A politikai elit változása 1919 után. In Valuch Tibor (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben.* Osiris Kiadó, Budapest.
- [1996]: *Társadalmi érdekképviselet és konzervativizmus. A Felsőház felépítése a Horthy-korszakban.* Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen
- Ráczy György [1994]: A Csákyak. *Rubicon*, 10. szám.
- Rátoki András [1981]: A volt magyar uralkodó osztályok. *História*, 3. szám.

- Roest, Valérie [1996/97]: *L'anoblissement: conditions institutionnelles et systèmes de représentations.* Kézirat. ULB, Bruxelles
- Rokeach, Milton [1973]: *The Nature of Values.* The Free Press, New York
- Rubinstein, William D. [1993]: A brit elit iskoláztatása és társadalmi eredete 1880–1970. In Kontler László (szerk.): *Túlélők – Eliték és társadalmi változás az újkori Európában.* Atlantisz Kiadó, Budapest
- Rudai Rezső [1936]: *A politikai ideológia 1861–1935.* Magyar Társadalomtudományi Társaság, Budapest
- R. Várkonyi Ágnes [1994a]: Egy vállalkozó köznemes. *Rubicon*, 4–5. szám
- [1994b]: Értékrend és személyiség. *Rubicon*, 10. szám
- Scott, M. Eddie – Hutterer Ingrid – Székely Iván [1990]: Fél évszázad birtokviszonyai. Változások a trianoni Magyarország területén 1893–1935. *Történelmi Szemle*, 3–4. szám p. 301–357.
- Sipos Péter – Stier Miklós – Vida István [1967]: Változások a Képviselőház összetételében a két világháború között. *Századok*, 3–4. szám
- Snoy, Bernard [1994]: La noblesse dans les pays d'Europe: persistance d'un phénomène sociologique d'un esprit de service. *Bulletin de l'ANRB* n° 199
- Stier Miklós [1983]: Uralkodó elit, kormányzati hatalom – kormányzó réteg a Horthy korszakban. *Századok*, 2. szám, p. 434–444.
- Stone, Lawrence [1993]: Anglia és a nyitott nemesség (1540–1880). In Kontler László (szerk.): *Túlélők – Eliték és társadalmi változás az újkori Európában.* Atlantisz Kiadó, Budapest
- Szabó István [1976]: *Jobbágyok – parasztok.* Akadémiai Kiadó, Budapest
- Szabó Miklós [1979]: Polgárosodás és politikai fejlődés a Monarchiában. *Világosság*, 4. szám
- Szakács Sándor [1971]: *A népi demokratikus agrárfejlődés kezdetei Magyarországon.* Akadémiai Kiadó, Budapest
- Szakály Sándor [1987]: *A magyar katonai elit 1938–1945.* Magvető Könyvkiadó, Budapest
- Szalai Erzsébet [1994]: *Ütelágazás. Hatalom és értelmiség az államszocializmus után.* Pesti Szalon, Budapest – Savaria University, Szombathely
- Szántó András [1988]: „Gyökereitől tépi ki a reakciót...” – tanulmány és szociográfia az 1951-es budapesti kitelepítésről. Diplomamunka. MKKE, Budapest
- Szántó János [1990]: Vallásosság és társadalmi rétegződés. In Lovik Sándor – Horváth Pál (szerk.): *Hívők, egyházak ma Magyarországon.* MTA Filozófiai Intézet, Budapest

- Széchenyi Kínga [2008]: *Megbélyezettek. A kitelepítések tragédiája*. Kráter Műhely, Pomáz
- Széchenyi László [1992]: *Mégis kislát a nap*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Szekfű Gyula [1922]: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története*. „Élet” Irodalmi és Nyomda Rt., Budapest
- [1940]: *Három nemzedék. És ami utána következik*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest
- [1983]: *Forradalom után*. Gondolat, Budapest
- Szentgyörgyi-Horváth Róbert [1993]: Az arisztokrácia létének értelme. *Hunnia*, 48. szám november p. 29
- ifj. Szentirmay László [1985]: Kitelepítés, 1951 – egy kitelepített szemével. *História*, 3. szám p. 17–19
- Szilágyi László [1943]: A nemesi rendi címekről és címzésekről. *Magyar Családtörténeti Szemle* (genealógiai és heraldikai szaklap), IX. évfolyam, október, p. 219–229
- [1944]: Útmutatás a nemesség előnév és címer igazolásához. *Magyar Családtörténeti Szemle*, X. évfolyam, február p. 25–38
- Szily Kálmán [1905]: *A mágnás-czím a magyarban*. Történeti és néprajzi tanulmány. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest
- Szörényi László [1977]: A Vigília beszélgetése Kállay Kristóffal. *Vigília*, 11. szám, p. 866–871
- Sztárayné Kézdy Éva [1998]: La noblesse hongroise. *Bulletin Trimestriel de l'ANRB* n° 215
- [2000]: Les associations hongroises de la noblesse. *Bulletin Trimestriel de l'ANRB* n° 229
- Szűcs Jenő [1983]: *Vázlat Európa három történeti régiójáról*. Magvető Kiadó, Budapest
- Takács Róbert [2008]: *A származási megkülönböztetés megszüntetése 1962–1963*. Napvilág Kiadó, Budapest
- Tamási Tamás [1989]: Arisztokraták – ma. *Magyarország*, 23. szám, p. 32
- Tar Ferenc [1991]: Festetics Tasziló gróf, majd herceg és Keszthely konfliktusai. In *Rendi társadalom – polgári társadalom* 3. Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján, p. 151–155
- Tardos Róbert [1995]: *Kapcsolathálózati megközelítés: Új paradigma? Új utak a közgazdasági, üzleti és társadalomtudományi képzésben* c. konferencia anyaga (1995. szept. 28–30.) BKE, Budapest
- Thibon, Gustave [2000]: Portrait de la noblesse française. *Bulletin de l'ANRB* n° 223

- Tilquin, Olivier [1998]: „A celui qui a beaucoup reçu, il sera beaucoup demandé”: *L'excellence noble et la religion*. Kézirat. ULB, Bruxelles
- Tolnai Gábor [1939]: *Régi magyar főurak – Életforma és műveltség az újkorban*. A Magyar Történelmi Társulat kiadása, Budapest
- Tomka Miklós [1990]: Vallás és vallásosság. In Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Riport 1990*. TÁRKI, Budapest
- [1991]: *Magyar katolicizmus 1991*. OLI-KATTA, Budapest
- [1996]: Vallás és vallásosság. In Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Riport 1996*. TÁRKI, Budapest
- Tóth István György [1994a]: Két világ határán. *Rubicon*, 4–5. szám
- [1994b]: Az Esterházyak. *Rubicon*, 10. szám
- Utasi Ágnes – A. Gergely András – Becskeházi Attila [1996]: *Kisvárosi elit*. MTA PTI, Budapest
- Vajay Szabolcs [1987]: *A Johannita rend lovagjai 1854–1984*. (A szerző kiadása.) Alföldi Nyomda, Debrecen
- Valuch Tibor [2002]: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Osiris Kiadó, Budapest
- Varga János [1994]: Kisfaludyak. *Rubicon*, 4–5. szám
- Vörös Károly [1979]: *Budapest legnagyobb adófizetői 1873–1917*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- [1987]: A főrendiház 1885. évi reformja. *Rendi társadalom – polgári társadalom* 1. Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján
- Wank, S. [1992]: Aristocrats and Politics in Austria 1867–1914. *East European Quarterly* (USA), vol. 26. no. 2.
- Warren, Lionel [1989]: La noblesse de France. *La brochure de la CILANE éditée en 1989*
- Weis István [1930]: *A mai magyar társadalom*. Magyar Szemle Társaság, Budapest
- [1942]: *Hazánk társadalomrajza*. Magyar Szemle Társaság, Budapest
- [1993]: A felső négyezer In Léderer Pál (összeáll.): *Az úri Magyarország. Társadalomszerkezet és rétegrajzok*. T-Twins Kiadó, Budapest
- Wellman, B. [1991]: Strukturális elemzés: A módszertől és a metaforától az elmélet és a tartalmi kérdések felé. In Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Társadalmak rejtett hálózata*. Magyar Közvéleménykutató Intézet, Budapest
- Wesselényi Miklós és társai [1942]: *Az arisztokrácia válsága és jövője. Ankét*. Auróra Könyvkiadó, Budapest
- Wistinghausen, Henning [1989]: La noblesse balte. *La brochure de la CILANE éditée en 1989*

Zolnay László [1986]: *Hírünk és hamvunk*. Magvető Könyvkiadó, Budapest
 Zsoldos Attila [1994]: Egy és ugyanazon szabadság. *Rubicon*, 4–5. szám

A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusának jegyzőkönyve [1963]
 Kossuth Könyvkiadó, Budapest

Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1956–1962 [1964] Kossuth Könyvkiadó, Budapest

1947. évi IV. törvény egyes rangok és címek megszüntetéséről

1945. évi VI. tv. a nagybirtokrendszer megszüntetése és a földműves nép földhöz juttatása tárgyában kibocsátott kormányrendelet törvényerőre emeléséről 600/1945. E. rendelet

1946. évi XII. tv. a volt rendi megkülönböztetésekből eredő egyes házassági vagyoni jogi és öröklési jogi szabályok hatályának megszüntetéséről

1948. évi XXXV. tv. a volt királyi család alapítványi vagyonának állami tulajdonba vételéről

1948. évi LIII. tv. a kiváltságos haszonélvezeti jogok megszüntetéséről

1949. évi. VII. tv. a hitbizományok megszüntetéséről

Továbbá számos, a közelmúltban különböző napi- és hetilapokban megjelent, arisztokrata származású személyekkel készült interjú, a témával foglalkozó cikk.

Táblázatok és ábrák jegyzéke

Táblázatok:

1.1. A Magyarországon élő főnemesi családok tagjainak rang és nem szerinti megoszlása	52
1.2. A Magyarországon élő, 1960 és 1980 között született főnemesi származású személyek rang és nem szerinti megoszlása	53
1.3. A kutatásban együttműködni hajlandó, Magyarországon élő, 1960 és 1980 között született főnemesi származású személyek rang és nem szerinti megoszlása	53
2.1. A főnemesi származású fiatalok lakóhely szerinti megoszlása	61
2.2. A fiatal arisztokraták születéskori és jelenlegi lakhely szerinti megoszlása	64
3. A fiatal arisztokraták végzettség szerinti megoszlása a szülők végzettségének tükrében	66
4. A versenyszférában dolgozóknak a munkaadó vállalkozás szerinti megoszlása	73
4.1. A főfoglalkozásban munkában állók megoszlása gazdasági szektor és munkavállalói jogviszony szerint	73
5. Az alkalmazottak beosztás szerinti megoszlása	75
6. Az arisztokrata származású fiatalok lakóhelyének tulajdonviszonyok szerinti megoszlása	76
7. A „Ha nem a közszolgálati szférában dolgozik, vállalna-e ott szívesen állást?” kérdésre adott válaszok megoszlása a munkaerő-piaci aktivitás szerint	85
8. A főnemesi származású fiatalok politikai attitűd szerinti megoszlása	88

9.1. Politikai aktivitás a választásokon, illetve népszavazásokon való részvétel, valamint annak megítélése tükrében	90
9.2. Politikai aktivitás a politikai eseménykövetés és az információ forrása szerint	92
10. A politikai attitűdök szerint tömörítő egyes fűrtbe való tartozás meghatározottsága a nem, lakóhely és iskolai végzettség alapján	97
11. A vallással kapcsolatos beállítottság a nem, lakóhely és iskolai végzettség alapján	106
12. A neveléssel kapcsolatos állításokkal való egyetértés szerinti eloszlás	115
13. Az arisztokrata fiatalok megoszlása az identitástudatra vonatkozó két kérdés szerint	128
13.1. Az identitásukat őrző fiatalokat, illetve az identitástudattal nem rendelkezőket ért, származásukból fakadó előnyök és hátrányok megoszlása	132
14. Nemesi származású fiatalokkal való kapcsolattartás gyakorisága	152
14.1. Nemesi származású fiatalokkal való kapcsolattartás gyakorisága az identitásukat tartó, illetve az azzal nem rendelkező főnemesi származású fiatalok körében	161
15.1. Célértékek választásai	174
15.2. Eszközértékek választásai	177
16.1. Célértékek választására vonatkozó fűrtelemzés az arisztokrata származású fiatalok körében	185
16.2. Eszközértékek választására vonatkozó fűrtelemzés az arisztokrata származású fiatalok körében	186

Ábrák:

1. A Magyarországon élő, 1960 és 1980 között született főnemesi származásúak életkor szerinti megoszlása	60
2. Az arisztokrata származású fiatalok közti kapcsolathálózat létrejöttében szerepet játszó tényezők	153

X 95244

Kutatása során a szerző arra volt kíváncsi, hogy az egykori tradicionális elit, illetve az azzal nem teljesen egybeeső arisztokrácia leszármazottai vajon több mint fél évszázaddal a rendi státus jogi értelemben vett megszűnése és a hozzá kapcsolódó vagyoni és társadalmi előnyök felszámolása után rendelkeznek-e a jelenlegi társadalmi vagy kulturális pozícióhoz tartozó jellemzőkön kívül az arisztokrata származáshoz köthető csoportjellemzőkkel. Csak a családtörténeti emlékezet őrzi a származástudatot, és ezek az emberek semmilyen más szociális jellemzőjükben nem különböztethetők meg a társadalom többi részéhez tartozó emberektől, vagy pedig léteznek sajátos megkülönböztető jegyek – akár úgy, hogy jelenlegi társadalmi helyzetük hasonlóságot mutat, akár úgy, hogy sajátos értékrend, életmód, életstílus és kapcsolatrendszer jellemzi őket?

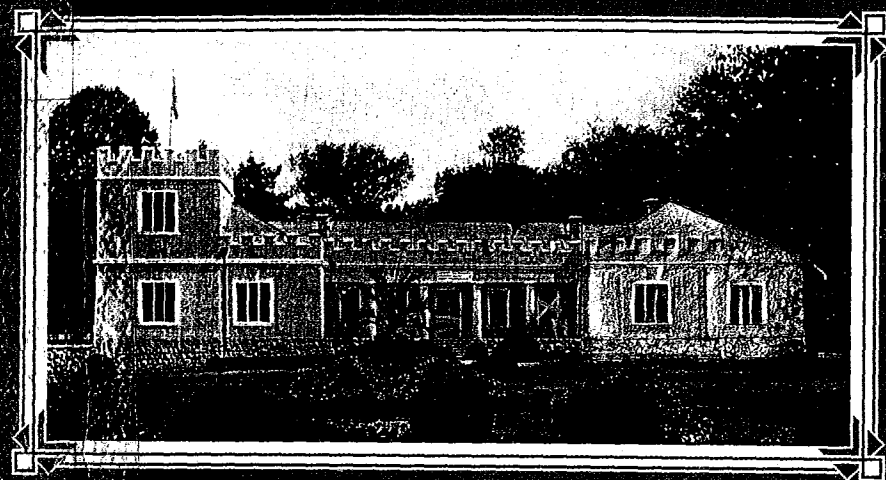
2490 Ft

EGY ELTŰNT RÉTEG NYOMÁBAN

948.9

K44

EGY ELTŰNT RÉTEG NYOMÁBAN

Gondolat